

Ajuntament de Lleida

Pla d'usos de l'Horta de Lleida

Avanç de diagnosi, objectius i estratègies

Maig 2017

ÍNDEX

1. Introducció	3
1.1. Presentació.....	3
1.2. Antecedents	4
1.3. Per què un Pla d'usos de l'Horta de Lleida?	5
 2. Diagnosi	7
2.1. Àmbit d'estudi	7
2.2. Context agroclimàtic i configuració històrica de l'Horta.....	11
2.3. Usos del sol a l'Horta de Lleida	21
2.4. Propietat i evolució dels usos del sol	31
2.5. Estructures de la producció agrària	46
2.6. Transformació i comercialització alimentàries.....	62
2.7. Transformació urbana i usos no agraris	69
2.8. El regadiu i les infraestructures de servei	85
2.9. Valors naturals, culturals, paisatge i dinàmiques.....	92
2.10. Diagnosi de la situació actual i anàlisi DAFO	104
2.10.1. Diagnosi de la situació actual	104
2.10.2. Anàlisi DAFO	109
 3. Objectiu general i línies estratègiques	113
 4. Factors limitants, riscos i reptes	114
 5. Objectius específics.....	116
 ANNEX. Bibliografia i índex de taules, figures i mapes.....	118

1. Introducció

1.1. Presentació

L'Horta de Lleida és l'espai agrari d'uns 5 quilòmetres a la rodona que envolta la ciutat de Lleida. La seva delimitació coincideix amb els límits actuals del terme municipal de Lleida amb una extensió aproximada de 19.000 hectàrees.

A l'Horta de Lleida les principals activitats econòmiques són l'agricultura i la ramaderia. Però el seu caràcter distintiu ve marcat per la seva proximitat urbana, que condiciona un tipus determinat d'agricultura i la presència de components urbans.

La situació estratègica de l'Horta de Lleida, per la seva proximitat a Lleida ciutat, i el seu valor cultural i ecològic, ofereixen potencialitats de desenvolupament on es compatibilitza la producció agrària lligada al territori, la conservació del paisatge i l'ús social.

L'extensa zona agrària que envolta la ciutat, regada per una complexa xarxa de canals i sèquies, és un espai de gran valor natural, històric i paisatgístic, estretament vinculat amb la ciutat i els seus habitants. Aquesta terra de contrastos -regadiu i secà, conreus llenyosos i herbacis, minifundis i latifundis-, és un important connector biològic, el qual acull gran varietat de flora i fauna. Els diferents turons que trenquen el relleu de la plana ens recorden la zona semiàrida on ens trobem. Territori de pagesos i ramaders, l'Horta esdevé el "Pulmó verd" de Lleida, ple d'història i de cultura.

L'Horta de Lleida ha estat històricament el rebost de la ciutat i, a mesura que la ciutat creixia, s'ha anat convertint en un espai de presència i serveis urbans (I. Aldomà, 2003). Potser la pèrdua de pes de la pagesia i la mobilitat i la facilitat de les comunicacions, que han comportat la difusió urbana cap als municipis veïns de Lleida, han desdibuixat una mica el pes i valor de l'Horta, però continua representant un valor productiu, natural i patrimonial per a la ciutat.

Els processos de transformació de l'Horta requereixen una anàlisi que posi en relleu les tendències de fons que guien els canvis de l'agricultura i la incidència que té en aquests canvis la proximitat de la ciutat. Es planteja, doncs, d'una banda, l'observació de processos que afecten d'una manera general l'agricultura i que són comuns a les planes regades de Ponent i, d'una altra banda, l'observació de dinàmiques que són les característiques d'una agricultura periurbana.

Són aquestes darreres condicions, les d'un espai agrari periurbà, les que fan de l'Horta una zona singular. És un espai, naturalment, ben diferenciat del contínuum urbà construït central i ben diferenciat també de l'espai conreat més exterior que pertany als altres municipis veïns.

Tal com s'anirà veient, es pot avançar que la singularitat periurbana de l'Horta de Lleida —i en aquest sentit, caldrà marcar les seves diferències en relació amb altres espais o agricultures periurbanes— rau en dues característiques:

- Es tracta d'un espai agrari en el qual les activitats dominants són una agricultura i una ramaderia amb un grau notable d'intensificació productiva, el més intensiu de totes les planes de Ponent. Amb tot, diríem que les condicions climàtiques i el volum relativament baix de la demanda urbana pròxima fan que l'Horta de Lleida no destaquï ni hagi destacat per l'horticultura característica d'altres espais periurbans de ciutats o

metròpolis més grans, com Barcelona (hortes del Baix Llobregat i Maresme) o València.

- Al mateix temps, es tracta d'un espai marcat per la proximitat urbana, la qual cosa es tradueix en relacions econòmiques i humanes especials, que es plasma, particularment, en la presència d'un hàbitat disseminat relativament dens. Aquest hàbitat dispers, la "torre", esdevé un fet singular a Catalunya i té algun paral·lelisme amb algunes hortes mediterrànies, com la de València o la de Múrcia.

1.2. Antecedents

L'Horta de Lleida, el sol no urbanitzable, al llarg de la història ha estat planificat i regulat en funció de la normativa general i el planejament vigent municipal en cada època. Per tant, les seves evolucions també són importants per contextualitzar la transformació que s'ha donat en aquest espai.

Taula 1. Evolució de les directrius d'ordenació i planificació de l'Horta de Lleida.

Normatives	Any	Principals aspectes reguladors
Llei de Règim del Sol i d'Ordenació Urbana	1956	En sol no urbanitzable, el propietari té dret a construir amb un límit d'edificació d'1 m ³ per cada 5 m ² de sol.
Pla d'ordenació urbana de Lleida	1956	Introdueix una parcel·la mínima en sol rústic de 2.500 m ² .
Llei del sol	1976	Els usos no vinculats tenen caràcter excepcional. I, la competència per donar llicències que no són de magatzems o granges passen dels ajuntaments a la Comissió Tècnica del Govern Civil.
Pla urbanístic municipal de Lleida	1979	Parcel·la mínima: 4 hectàrees en secà i de 5.000 a 15.000 m ² en funció dels usos al reg. Estableix també la diferenciació entre habitatge familiar vinculat a l'explotació agrària i habitatge unifamiliar donant un certa prioritat al familiar.
Decret d'Unitats Mínimes de Conreu	1983	Unitat mínima de conreu de 4 hectàrees de secà i 1,5 hectàrees de regadiu.
Decret Legislatiu d'Urbanisme	1990	Només es permeten habitatges per als vinculats a l'explotació agrícola.
Pla General Urbanístic de Lleida	1995	Inici d'una visió comprensiva del territori de l'Horta. S'analitza l'aptitud de l'ús agrícola. Es redacta un Pla d'Espais Lliures i es destaca el valor patrimonial. Estableix una zonificació del sol no urbanitzable (protecció agrícola, agrícola de regs, agrícola de secans, àrees d'interès natural i altres –sol urbà, urbanitzable i sistemes-). Manté finques mínimes, possibilitat de construcció d'edificacions vinculades a explotacions agrícoles, remodelació de masies i habitatges autoritzats prèviament, activitats existents amb possibilitat d'ampliació i suprimeix nous habitatges unifamiliars.
Llei d'Urbanisme de Catalunya	2002	Restringeix usos admesos. Habitatge només viable si es justifica per l'explotació agrària. Les activitats només són possibles si són d'interès públic segons llistat de la llei. Es fixen llistats per a les activitats agràries. Incorpora major rigor ambiental i paisatgístic. Es prohibeixen els hotels a les carreteres.
Avanç del nou Pla d'Ordenació Urbanística de	2015	Posa el focus en el millor encaix de l'entorn agrícola i el nucli urbà. Crea una nova qualificació urbanística del sol, l'entorn agrícola, que ha de tenir un ús preferent agrícola i ramader i

Lleida		pretén la potenciació de l'economia i la producció primària. La seva proximitat al sol urbà li confereix un elevat valor afegit en usos agraris de proximitat i usos complementaris de caràcter ambiental, educatiu i de lleure de la població.
--------	--	---

Font: Pròpia i Jornades sobre l'Horta de Lleida organitzades per la Plataforma Protegim l'Horta de Lleida (març-abril del 2007).

1.3. Per què un Pla d'usos de l'Horta de Lleida?

Un Pla d'usos o un pla de gestió és un *document escrit, discutit i aprovat que descriu un territori o espai i els problemes i oportunitats que presentarà una gestió adreçada a preservar els seus valors naturals, la geomorfologia o els trets paisatgístics, de manera que els objectius establerts en funció d'aquesta informació es puguin assolir treballant-hi de la manera adequada durant un període de temps determinat* (EUROSITE).

El planejament territorial i urbanístic actual i el que es projecta delimita clarament quins són els usos que pertocuen a l'Horta i quina és la valoració i tractament que mereixen els diferents tipus d'espais presents. Però existeix també la possibilitat de desenvolupar algunes formes d'intervenció que puguin tenir una aproximació més global i directa a través de la figura d'un pla d'usos. Això no implica, lògicament, que el pla alteri el marc urbanístic i territorial, sinó justament que prenent aquesta referència plantegi respostes a certes dinàmiques, conflictes i canvis que s'estan donant.

El Pla d'Usos de l'Horta de Lleida té com a finalitat primordial consolidar l'espai obert a l'entorn de la ciutat caracteritzat per les produccions agràries i les funcions lúdiques, culturals o ecològiques associades al conjunt de l'espai. Cal fer possible millorar les rendes de les empreses agràries mitjançant l'assoliment de l'eficiència de les infraestructures i serveis, ordenant i planificant accions concretes.

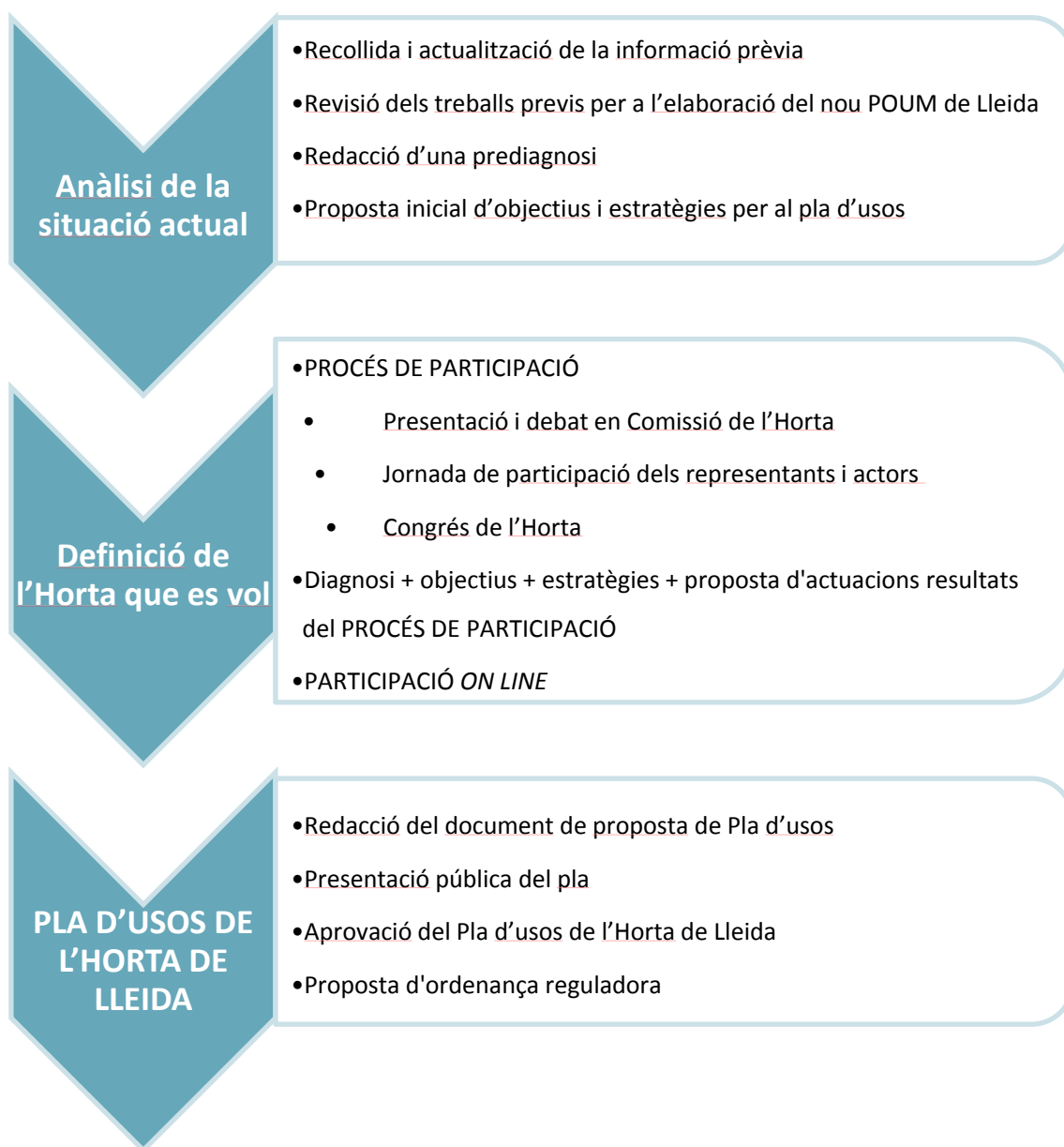
Així, l'objectiu del Pla d'Usos de l'Horta de Lleida és analitzar, ordenar i proposar les condicions de desenvolupament de les activitats a l'Horta de Lleida per tal de:

- Potenciar l'activitat agrària
- Potenciar la vinculació de l'horta i la ciutat
- Preservar els valors socials, històrics, ambientals i paisatgístics

Es tracta també d'un document de referència per donar resposta als riscos i reptes de l'Horta de Lleida a través d'un procés participat i concertat entre els diferents agents implicats. El pla ha d'esdevenir per tant un instrument per al seu desenvolupament i endreça, de manera que inclou:

- Diagnosi de l'espai. Fortaleses i febleses
- Definició dels objectius de l'ordenació
- Proposta d'ordenació d'usos de l'horta
- Proposta de reglamentació
- Línies estratègiques de desenvolupament
- Fitxes de les accions

Figura 1. Procés d'elaboració del pla d'usos

2. Diagnosi

S'aborda una diagnosi de l'Horta de Lleida que pretén sintetitzar i actualitzar la informació disponible sobre aquest territori. En efecte, l'Horta de Lleida d'ençà dels anys 90 és un territori força estudiat amb treballs de referència rellevants i molt útils per tal de configurar una radiografia sobre la seua evolució històrica i situació, atenent a les característiques físiques, econòmiques i socials. A la bibliografia d'aquest document es mostra una relació dels principals treballs realitzats.

Amb tot, aquesta diagnosi utilitza com a referència bàsica el treball dirigit per Ignasi Aldomà, *L'Horta rebost i patrimoni de Lleida*, promogut per l'Ajuntament de Lleida i publicat l'any 2013. De manera que bona part de l'estructura i continguts de la diagnosi es basen en aquest treball, actualitzant en la mesura de les possibilitats les seues dades, completant-les si s'escau i incorporant les aportacions rebudes en el procés de participació.

2.1. Àmbit d'estudi

L'Horta de Lleida representa una part del municipi de Lleida que no correspon a un àmbit físic estrictament delimitat, ni té un valor administratiu o normatiu precís. A l'efecte de delimitació de l'àmbit objecte d'estudi s'han tingut en compte, doncs, diferents unitats territorials de treball a partir de les quals es realitzen les quantificacions i anàlisis. S'utilitzen fonamentalment dues referències:

1. En analitzar les transformacions concretes de l'espai i les implicacions urbanístiques d'aquestes transformacions, ens centrarem en l'àmbit de l'Horta que és considerat com a sol no urbanitzable del terme municipal de Lleida.
2. En analitzar l'activitat econòmica i social a l'Horta de Lleida ens interessa tot tipus d'activitat que es desenvolupa en l'espai anterior; però les delimitacions, en aquest cas, ja no són, ni poden ser, tan precises. Entre el nucli central de la ciutat i el límit exterior de l'Horta apareixen algunes àrees que des d'un punt de vista fiscal i urbanístic són considerades com a sol urbà o urbanitzable (Llívia, la Caparrella, la Cerdera i Creus).

També cal fer notar que en diversos treballs habitualment s'ha considerat com a Horta de Lleida històrica el total del municipi sense el sòl urbà i urbanitzable, sense els antics termes de Raimat i Sucs i sense els secans del sud-est.

En tot cas, d'acord amb els límits urbans del mapa 1 les dimensions actuals de l'Horta són les que apareixen al següent quadre. Es constata com l'Horta que centra l'objecte d'estudi constitueix la part més important en extensió del terme municipal. Aquesta Horta té avui encara una presència com a espai conreat i habitat dins alguns àmbits ja classificats com a espai urbà o urbanitzable, mentre que dins de l'Horta dimensionada s'hi troben també espais importants sobre els quals pesa una reclassificació més o menys imminent, com ara el polígon de Torre-ribera, a la part sud-est del terme.

Taula 2. Dimensions generals de l'Horta i classificació urbanística del sol en el context del municipi de Lleida, 2015

Àrea considerada	Extensió en hectàrees
Total municipi de Lleida	21.230
Sol urbà i urbanitzable de la ciutat central i de Llívia, la Caparrella, la Cerdera i Creus	2.222
Antics termes de Raimat i Sucs	5.729
Secans del sud-est del terme	928
Horta de Lleida històrica (sense el sol urbà i urbanitzable i sense antics termes de Raimat i Sucs i secans del sud-est)	12.351
Horta de Lleida (sense el sol urbà i urbanitzable)	19.008

Font: Pròpia, MUC i I. Aldomà, 2013

Per les seves mateixes magnituds i la seva colonització intensiva, l'Horta de Lleida, d'altra banda, engloba diferents microcosmos. Són les "partides" rurals que es troben en tots els municipis de la plana i que a l'Horta tenen un sentit especial. No solament es tracta d'espais topogràficament singularitzats o marcats per les inèrcies d'antigues propietats senyorials. Són també espais que a l'Horta representen unitats de socialització entre l'abundant pagesia que hi treballa o hi ha treballat i hi resideix. A l'interior de les partides, que no representen funcions estrictes, ni tenen uns límits consolidats (el mapa 2 en dona una aproximació convencional força acceptada), s'hi organitzen associacions de veïns amb el seu local social, s'hi celebren festes i en alguns casos es disposa o s'ha disposat de la corresponent escola i església o capella.

Taula 3. Partides i unitats de referència territorial de l'àmbit d'estudi

Partida o unitat territorial inclòs dins l'àmbit d'estudi	Extensió en hectàrees
La clamar	940,03
Camp-rodó	155,29
Marimunt	341,37
Grealó	241,87
Llívia	160,48
Cunillas	155,88
Pla de la Cerdera	98,77
Canet	164,12
Pla de Montsó	464,09
La plana del bisbe	303,18
Serrallonga	165,88
Alpicat	174,76
La cort	33,05
Balàfia	176,24
Bovà	52,56
Fontanet lo curt	139,12
Lleida ciutat	25,72
Jesuset	18,58
Moredilla	488,86
Peixa-sommés	159,71
Montcada	193,98
Grenyana	424,27
Boixadors	183,86
Les torres de Sanui	826,67

Quatre Pilans	621,52
Caparrella	486,23
Bordeta	10,43
Sot de Fontanet	86,81
Pardinyes altes	45,01
Les canals	1.108,8
Pardinyes baixes	6,93
Polígon industrial	6,21
Guindàvols	13,77
Vallcalent	274,2
Sant just	442,26
Fontanet	38,46
Empresseguera	100,76
Mariola	127,66
Cappont	45,34
La Femosa	699,5
Butsènit de Lleida	333,17
Astó	719,06
El bou	253,98
Suquets baix	390,09
La plana	141,21
El fons	741,04
Sucs nucli	8,2
Sucs	946,76
L'Oliverar	30,45
Raimat nucli	10,62
Pla de Raimat	2.185,51
Malgovern	509,39
Vinatesa	675,54
Pedrós	45,28
La cogullada	160,35
Terme de grealó	1.398,51
Copa d'or	219,58
Rufea	613,23
Aubarés	37,12
Pla de Gensana	102,39
Pla de Lleida	78,46

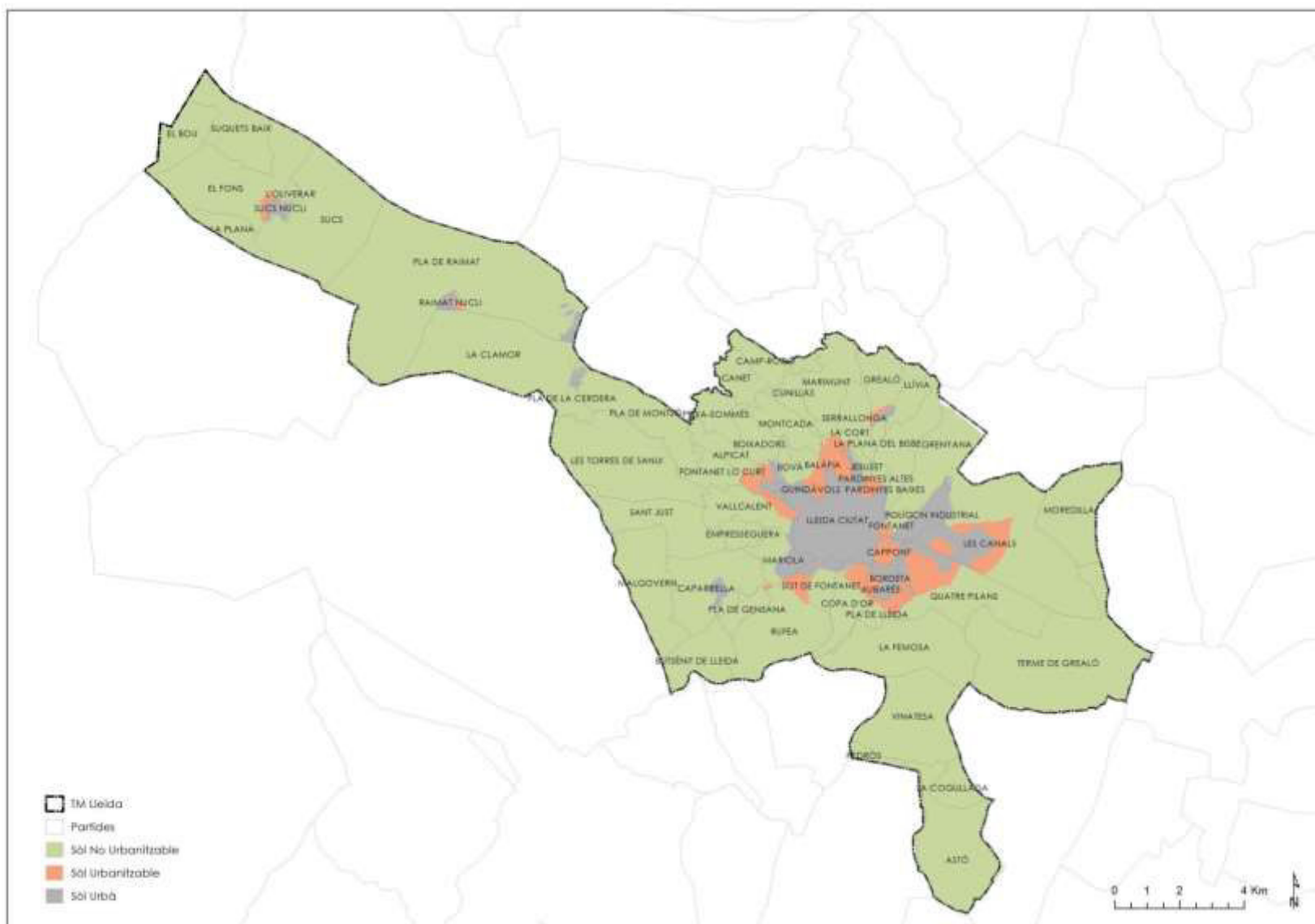
Font: Pròpia a partir de la cartografia de l'Ajuntament de Lleida i I. Aldomà, 2013

Nota: Superfície sense Sol Urbà

RESUM

- L'àmbit de l'Horta de Lleida objecte d'estudi és tot el sol no urbanitzable del terme.
- A l'analitzar l'activitat econòmica i social de l'Horta també es tenen en compte aquells àmbits amb usos urbans que hi estan enclavats: Llívia, la Caparrella, la Cerdera i Creus.
- La superfície de l'Horta de Lleida (sense sol urbà i urbanitzable) és de 19.008 hectàrees. Si es considera únicament les partides històriques vinculades a l'horta (sense els antics termes de Raimat i Sucs i els secans del sud-est) la superfície és de 12.351 hectàrees.
- Les "partides" rurals de l'horta són espais singularitzats que en el cas de Lleida prenen una significació històrica i vigent important, on sovint al seu voltant s'hi organitzen associacions de veïns i una rica vida social.

Mapa 1. Límits de l'Horta, la classificació urbanística del sol i les partides (Font: ajuntament i pròpia)

2.2. Context agroclimàtic i configuració històrica de l'Horta

Aspectes físics i condicions agroclimàtiques

La morfologia del territori té molt a veure amb les condicions microclimàtiques i naturals, i ha condicionat de manera decisiva les implantacions humanes i el desenvolupament de l'activitat agrària que caracteritzen l'Horta i els encontorns de la ciutat de Lleida en general. Per això és important la comprensió d'aquesta morfologia, que té molt a veure amb la formació geològica del territori i que es pot llegir de manera conjunta amb aquesta. Des d'aquest punt de vista es plantegen, doncs, diferents unitats que, amb escasses variacions, donaran origen a una lectura orogràfica, geològica, agroclimàtica, d'usos del sol i de tipus de colonització agrària i paisatgística molt similar:

- *L'Horta de Pinyana.* L'horta de Lleida és el referent paisatgístic que dona nom i identitat a la unitat. La major part d'aquest territori està dedicat a l'agricultura, especialment a fruiters de fruita dolça (pomeres, presseguers, pereres i altres), però també hi ha cultius herbacis extensius (panís, alfals...). Entre els elements topogràfics rellevants cal remarcar la seqüència de tossals dels cursos fluvials de la Noguera Ribagorçana i del Segre, una seqüència que s'intensifica en la trobada dels dos rius.

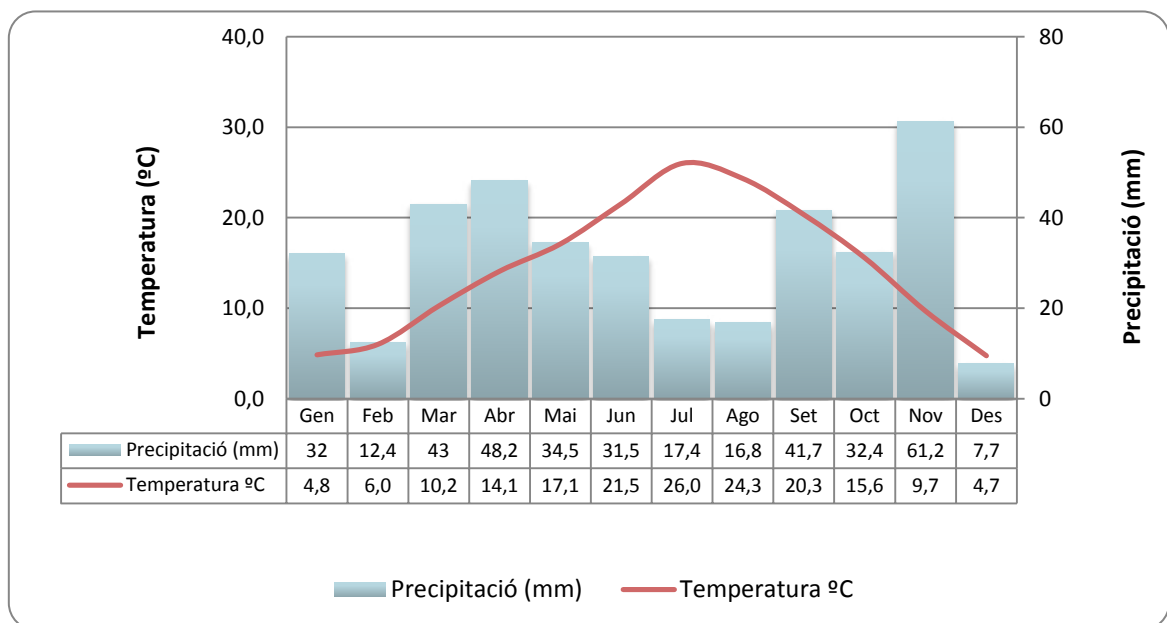
El sistema urbà de Lleida es troba inclòs en aquesta unitat, d'aquí que una part d'ella presenti elements alteradors del paisatge en forma d'infraestructures de mobilitat, comunicació i d'energia. Cap al nord de la unitat el poblament esdevé de tipologia més rural i dispers. És un paisatge actiu, en constant moviment, complex i, en ocasions, discordant, desequilibrat. La floració dels fruiters a la primavera produeix contrastos cromàtics en blanc i rosa, que s'oposen al verd de la foliació, de manera que es crea una antítesi de gran valor visual. Aquest efecte rara vegada dura més de tres setmanes.

- *Paisatge fluvial del Segre.* El riu mereix consideració a part com a espai singular inundat i inundable, amb la llera i els espais immediats: arenys, deveses fluvials, bosc de ribera... Ha estat, per definició, un espai en moviment que les intervencions humanes han tendit a fixar i reduir en els darrers decennis. Malgrat les grans regulacions a la capçalera, no s'ha de descartar que les grans inundacions tornin a dir-hi la seva, en aquest espai.
- *Plana d'Urgell.* Antigament tenia la grisor de l'anomenada estepa, on l'única nota destacable era la cinta de verdor exuberant que a manera d'oasi envoltava els rius que la travessen. Modernament, però, les planes han estat conquerides pels regadius a gran escala i han transformat aquestes terres cerealistes en hortes i vergers, espais oberts i ordenats de fruiters i cultius herbacis extensius, on predominen les línies rectes. Les diferents textures dels cultius llenyosos i herbacis es combinen amb la densa xarxa de regadiu procedent del canal d'Urgell.
- *Regadius del canal Aragó i Catalunya.* La unitat comprèn la major part de les terres situades a l'oest de la ciutat de Lleida, que es caracteritzen per trobar-se instal·lades en una àmplia plana regada per diversos canals els quals fan possible la coexistència de diverses tipologies de cultius, tant herbacis com llenyosos. La divergència radial de les vies de comunicació des de la ciutat de Lleida dona un caràcter particular a la unitat

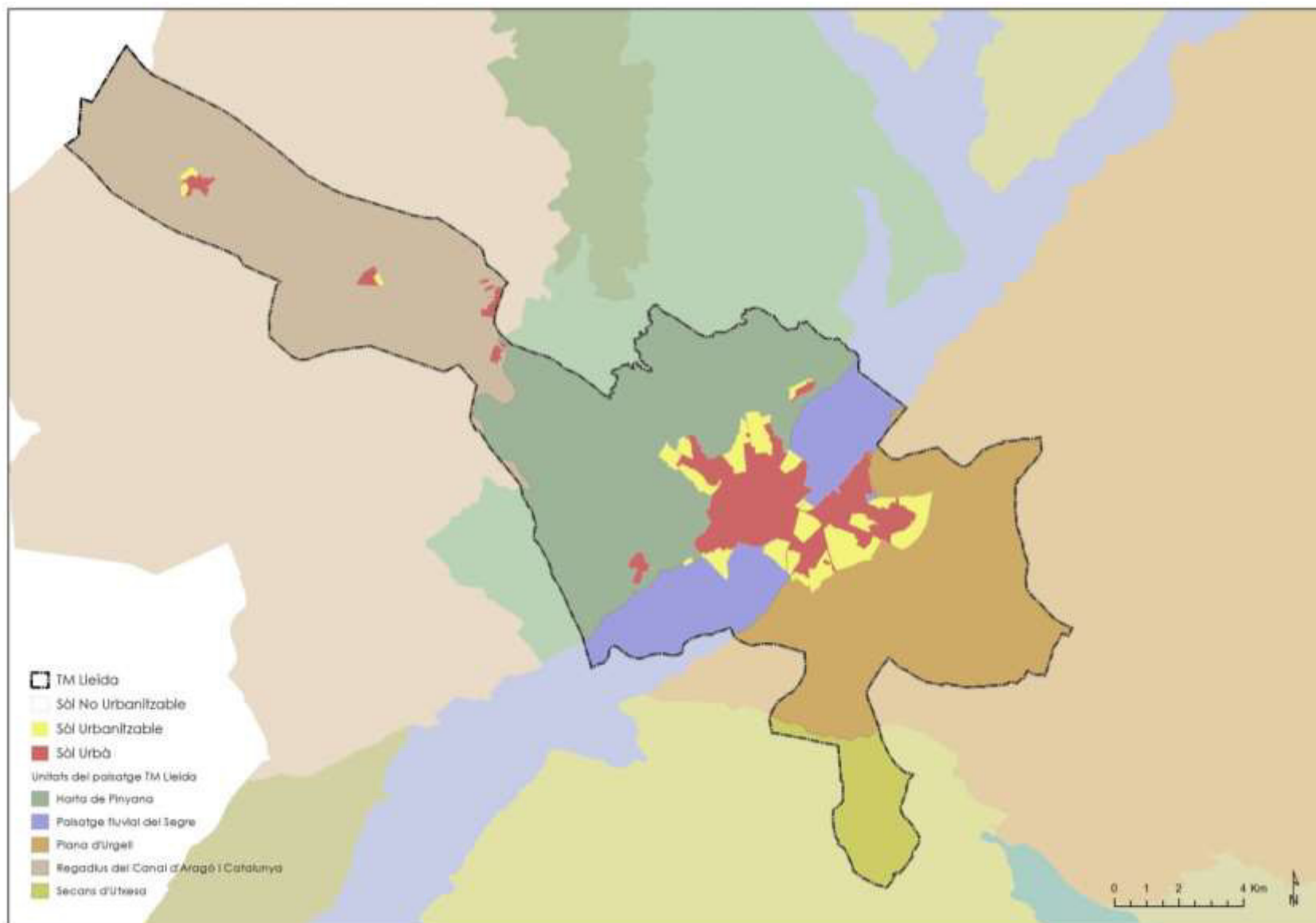
on, a més, és molt destacada la presència de torres i altres edificis en tot el territori. La major part del territori és d'ús agrícola i la vegetació natural resta restringida als turons que es conserven escampats pel territori. Les parcel·les agrícoles són de grans dimensions. Moltes són regades per aspersió amb pivots, per la qual cosa els cultius herbacis es presenten organitzats en estructures circulars de grans dimensions, que es perceben a gran distància des d'un lloc elevat.

- *Secans d'Utxesa.* Les terres situades als nivells de terrasses mitjanes d'un sector del marge esquerre del riu Segre, al sud de la ciutat de Lleida, acullen zones humides artificials i terres agrícoles posades en regadiu els darrers anys, que van experimentar una concentració parcel·lària. Aquesta intervenció encara no ha conclòs i ha implicat l'eliminació d'alguns tossals i l'alteració de la morfologia d'altres. Les dinàmiques d'aquest paisatge agrari estan dominades actualment per la disjuntiva que planteja la posada en regadiu. Si bé és cert que pot comportar la reactivació econòmica d'un territori, com aquest, marcat per la recessió demogràfica, convé no perdre de vista la necessitat de conservar els valors ecològics i culturals associats al secà tradicional.

Gràfic 1. Diagrama ombrotèrmic de la ciutat de Lleida (Font: SMC 2010-2014)

Mapa 2. Unitats del paisatge (Font: DTES i pròpia)

La colonització agrària i el regadiu

De manera similar a la resta de territoris mediterranis, no es podria parlar de l'Horta o d'agricultura periurbana si no hi hagués hagut el regadiu. El regadiu s'ha adaptat a les condicions físiques de l'Horta i, alhora, les ha superat, tot seguint el procés històric d'implantació de les diferents obres de regadiu. Així trobem una Horta de les hortes velles del Segre, de les relativament més noves de Pinyana i de les novíssimes de l'Urgell i el canal de Catalunya i Aragó (J. Barrull, 1993).

La superfície regada més important i el cor de l'Horta de Lleida pròpiament dita és abastada per la sèquia o canal de Pinyana, la construcció de la qual es remunta com a mínim al segle XII. Com a referència inicial tenim la concessió feta per Ramon Berenguer IV l'any 1147 a la vila d'Almenar, la qual branden encara avui dia els habitants d'Almenar per declarar-se els beneficiaris primigenis de l'aigua per damunt dels pobles que reguen més avall, entre els quals el terme de Lleida. Documents històrics posteriors ens situen, però, el govern de la ciutat de Lleida, la Paeria, com l'autèntic senyor de l'aigua de Pinyana, de la qual se simbolitza el "dret d'ús i abús" a través de la cerimònia del Quinquenni, que se celebra encara cada cinc anys (J. Lladonosa, 1955-1959).

La sèquia de Pinyana, que pren les aigües de la Noguera Ribagorçana al terme de Castellonroi, recorre uns quaranta quilòmetres i regava efectivament el 2004 unes 13.184 ha, de les quals 4.514 corresponen al terme municipal de Lleida. La superfície abastable pel reg es considera una mica superior (13.892 ha), de les quals 407 ha es troben a la zona urbana de Lleida; la superfície total abraçada, incloent-hi camins, construccions i d'altres, deu pujar a 16.653 ha (Comunitat General de Regants de Pinyana, Sistema d'Informació Geogràfic elaborat a partir de la base de dades cadastral, octubre del 2004).

Aquestes diferències d'apreciació expliquen les diferències de la mateixa comptabilitat, de la superfície regada de Pinyana segons les fonts. Els recs de Pinyana substituïren en general els antics recs de terrassa al·luvial del marge dret del Segre, en particular l'antiga sèquia d'Alcarràs. El tram urbà inicial d'aquesta sèquia desaparegué en època medieval, a causa de les necessitats de reforma urbana, i el seu tram final passà a ser alimentat per la sèquia Major de Pinyana. També es pot parlar de la sèquia de Remolins, que surt del terme de Lleida i rega pròpiament la terrassa al·luvial del terme d'Alcarràs.

Avui dia pel marge dret es conserva, amb tot, l'antiga sèquia de la Plana o de la Plana de Sant Ruf. Aquesta sèquia representa un cas ben particular en el sentit que es manté com un sistema hidràulic independent amb la seva pròpia comunitat de regants, tot i que s'alimenta de les aigües de l'escorrentia de l'àrea de Pinyana. La seva captació es troba a la clamor o reguer de Picabaix o de l'Ull Roig, just al límit del terme.

En canvi, pel marge esquerre del Segre es conserven encara els recs de les antigues sèquies de Fontanet i de Torres, de 22 i 20 quilòmetres respectivament, que es remunten també a l'època medieval i que formen part indiscutible de l'Horta de Lleida. La sèquia de Fontanet, que treu l'aigua del Segre a Vilanova de la Barca i rega fonamentalment el terme de Lleida, és encara

administrada per la Junta de Sequiatge que fou creada el 1758 i que administra també les aigües de Pinyana al terme de Lleida.

Pel marge esquerre del Segre, la superfície regada s'estengué més modernament, amb l'entrada en funcionament del regadiu del canal d'Urgell a partir del 1865. El 1948 es calculava que aquest canal regava unes 3.877 ha al terme de Lleida, les quals comprenien grans finques i d'altres de més petites que visqueren un procés d'intensificació similar al de les hortes anteriors més antigues. Les terres regades pel canal d'Urgell tindran un nivell de parcel·lació i intensificació relativament inferior, a causa dels condicionaments de la seva propietat i d'altres aspectes de qualitat agronòmica. Encara l'any 1966, 2.013 de les hectàrees regades pertanyien a la Unión Laical de Canónigos y Beneficiados, que aquell any les vengué als masovers, tot i que es van mantenir unes finques relativament grans. Altres finques de regadiu relativament grans —com Torre-ribera (655 ha), Torreblanca (119 ha) i Torrefalguera (133 ha)— es conserven encara actualment i poc tenen a veure amb la petita explotació i la torre de l'Horta (S. Suñol, 1989, p. 107). Per bé que només aquestes parts més intensives són pròpiament considerades com a Horta de Lleida, en l'anàlisi i cartografia de l'Horta s'hi ha inclòs tot el regadiu del canal d'Urgell comprès dins el terme de Lleida, el qual conserva encara algunes grans finques.

Un altre regadiu més modern, del 1911, el del canal de Catalunya i Aragó, significaria l'extensió del regadiu cap a Ponent per damunt de la cota del canal de Pinyana. Gràcies a la derivació de la sèquia d'Alpicat, el regadiu s'estendria per damunt de la cota de la sèquia del Cap de Pinyana, de manera que es crearia un espai agrícola intensiu de continuïtat amb l'Horta històrica de Pinyana. Del mateix canal de Catalunya i Aragó es regaria tota la part més occidental del terme, la que envolta els nuclis de Raimat i Sucs; però aquesta part del terme de Lleida, a més de trobar-se molt allunyada del nucli urbà, presenta unes condicions d'ocupació i aprofitament molt diferents i ja no pot ser considerada com a Horta de Lleida.

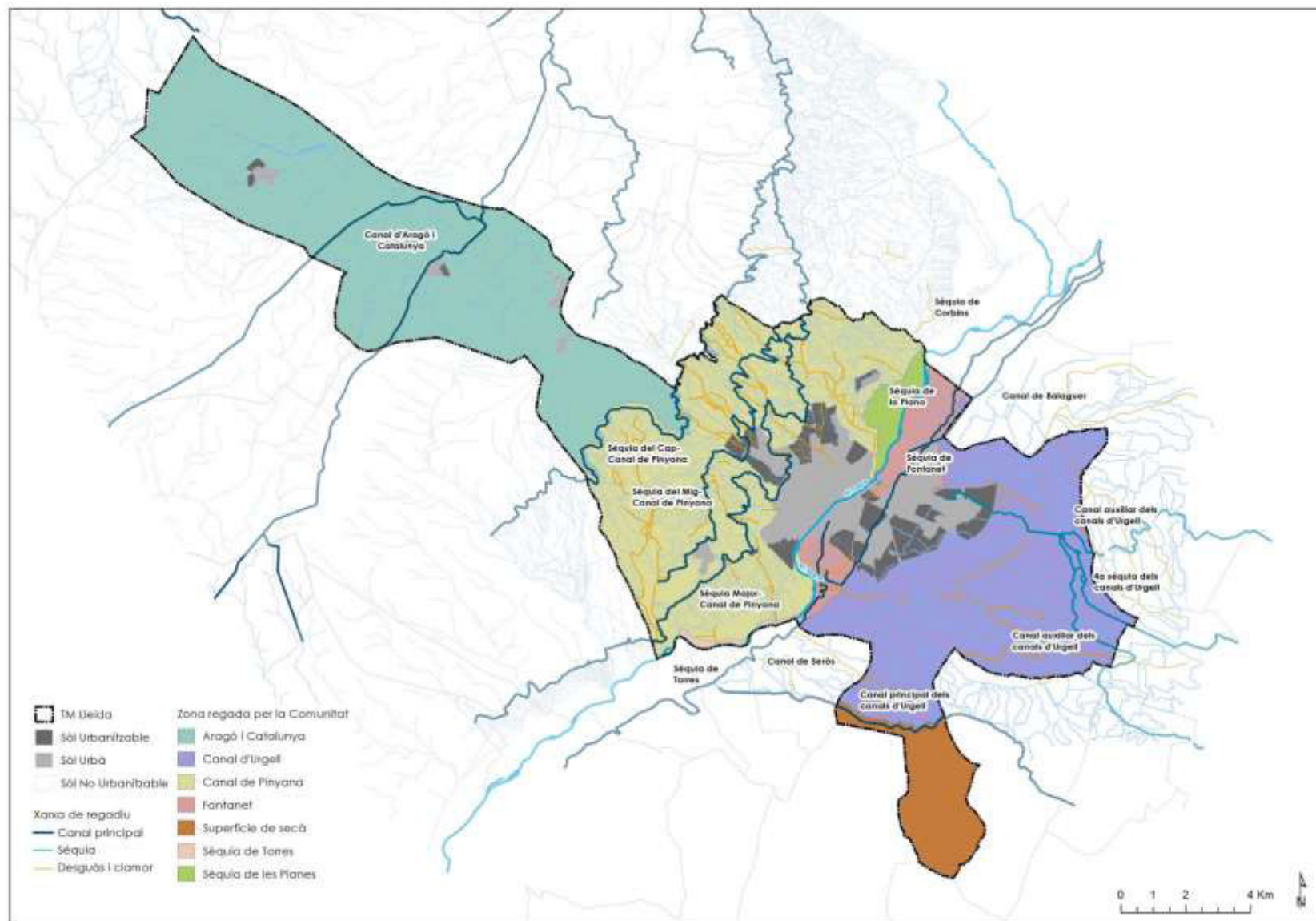
L'Horta de Lleida, que avui es troba en procés de canvi, s'ha anat creant i estenent a mesura que es creaven i consolidaven nous regadius; però l'Horta en el sentit més estricte d'espai periurbà és producte d'una història relativament recent. Tal com posen de manifest els diferents testimonis i documents analitzats per E. Vicedo (1997, 2006), l'Horta de Lleida en majúscules serà una creació de la segona meitat del segle XIX. Prèviament, l'espai presentava un grau d'intensificació agrària molt baix i una ocupació residencial insignificant, si no nul·la, atesa la prohibició expressa de construir fora muralles que pesava des de la dramàtica ocupació de la ciutat per les tropes de Felip V l'any 1707.

Taula 4. Magnituds general dels regadius de l'Horta de Lleida en hectàrees, 2015. (Font: cadastre, 2015)

Àrea considerada	Horta històrica (cadastre, 2011)	Horta segons tot el terme (cadastre, 2011)
Canal de Pinyana	5.560	5.560
Sèquia de Torres i els Plans	293	293
Sèquia de la Plana	298	298
Sèquia de Fontanet	446	446
Canals d'Urgell	4.731	4.731
Canal de Catalunya i Aragó	1.016	5.605
Total regadiu	12.344	16.933

Font: Pròpia I. Aldomà, 2013

Mapa 3. Canals de regadiu i el seu abast territorial (Font: I. Aldomà, 2013 i pròpia)

El creixement i la difusió urbana en la creació de l'Horta: les torres

Si l'agricultura de l'Horta ha esdevingut intensiva és perquè la ciutat es troba al seu costat i se'n nodria en una bona part. Lleida ciutat ha viscut també molt estretament lligada a la seva Horta, perquè l'estament pagès hi ha tingut històricament un pes demogràfic important i perquè, encara avui dia, els productes que ha exportat majoritàriament la ciutat han estat productes agrícoles. Els pagesos tot just representaven un 4,1 % dels ocupats el 2001, però l'any 1950 sumaven un 34 % (M. Moreno, 1991).

Fins a tal punt ha estat important l'Horta i l'agricultura que la ciutat ha presentat històricament un perfil pagès del qual li ha estat i li és encara difícil desempallegar-se. El tema ha estat objecte central de la reflexió de Joan Ganau en La idea de ciutat a Lleida, segles XVIII-XX (Ganau, 1992). Al mateix temps caldria, però, remarcar i diferenciar els elements d'una presència urbana a l'Horta que en determinen la singularitat en relació amb els pobles dels encontorns:

Reutilització agrària dels outputs generats per la ciutat (adob, inversions, coneixements...). Els conreadors que viuen dins o prop de les ciutats tenen bastant més fàcil l'aportació de determinats inputs interessants per al conreu, com els residus orgànics urbans, l'aprofitament de les infraestructures d'abastament d'aigua de la ciutat per a l'agricultura i l'ús d'altres infraestructures com escorxadors o molins, la incorporació d'innovacions a través de les persones i centres de coneixement, la facilitat de contactes humans pels serveis... Són aspectes que incideixen, en definitiva, en el caràcter agrari més intensiu anteriorment apuntat.

Difusió de l'habitat urbà, inicialment pagès. Amb l'enderrocament de les muralles, la major seguretat personal i la superació de la prohibició de construir fora de la ciutat, a finals del segle XIX, el pagès es veu esperonat a construir la seva torre a l'Horta i a convertir-la en residència permanent. El manteniment dels edificis i les instal·lacions d'ús pròpiament agrícola a l'interior de la ciutat xoca amb les necessitats de la nova "urbanitat", concretada en el corrent higienista, que penetra a la ciutat industrial de finals del segle XIX, i en les propostes racionalitzadores i ordenadores de l'urbanisme. Aquests canvis, units a l'augment de valor del sol, provocaran l'expulsió progressiva dels pagesos de l'àmbit urbà. Darrere o al mateix temps que els magatzems agrícoles, les corts i els corrals, es desplaçarà la residència familiar, per bé que de vegades els pagesos conserven casa o pis a la ciutat.

Difusió dels usos i costums urbans a l'espai agrari: passeig, jardí, activitats lúdiques, esport... L'Horta és fonamentalment un espai productiu agrari, però la nova societat urbana que es dibuixa a finals del XIX comença a utilitzar també l'espai de l'Horta per cobrir noves necessitats, com una mena de preludi del que serà l'eclosió residencial dels darrers decennis. Algunes torres que s'hi construeixen no són únicament una modesta casa rústica aparellada a les necessitats agràries i, fins i tot, apareix alguna concentració residencial, com la Bordeta, amb un cert aire de ciutat de vacances. Alhora, sorgeixen també algunes petites indústries, equipaments lúdics com les Basses i algun altre equipament social. Algunes d'aquestes implantacions seran relativament pròximes a la ciutat i han estat absorbides a través dels anys pel creixement urbà, mentre que d'altres es conserven encara aïllades.

El cas és que els pagesos s'acabarien establint majoritàriament a l'Horta, sobretot a partir i durant els anys vint. Les “torres” típiques de l'Horta de Lleida són construccions modestes fetes amb els materials del país: parets de tova o tàpia fetes amb argila i palla i sostres de canyissos. Les construccions han pogut arribar a adquirir una superfície significativa a partir de les estances afegides, tant al costat com per damunt, a la barraca inicial, i inclouen tant els serveis domèstics com els magatzems agrícoles, estables, corralines i d'altres (A. Compte, 1952).

Els nomenclàtors de població o, com a mínim, aquells nomenclàtors més versemblants, que han servit per a l'elaboració del quadre adjunt, permeten un retrat relativament fidedigne d'aquesta difusió de l'habitatge a l'Horta que esmenten també els testimonis orals del moment (quadre 4). Hi podríem diferenciar dos períodes molt característics que marquen l'expansió residencial a l'Horta:

1. Diríem que entre mitjan segle XIX i mitjan segle XX el nombre total d'edificis teòricament destinats a habitatge no varia gaire, però es produeix una conversió radical dels habitatges temporers en habitatges permanents, que es correspon també amb la millora substancial de l'hàbitat residencial abans esmentada.
2. Des dels anys cinquanta fins avui es multipliquen les edificacions destinades a habitatge, que, tal com es veurà, no corresponen en molts casos a pagesos. Els habitants de la ciutat comencen a apreciar el confort que dona l'habitatge unifamiliar a l'Horta, independentment de l'activitat que practiquen. Altrament, els pagesos abandonen la seva activitat agrària per una ocupació a la indústria i als serveis urbans.

Taula 5. Evolució històrica dels habitatges a l'Horta històrica de Lleida a partir del Nomenclator de població*

Any	Habitatges temporers**	Habitatges permanents	Habitants en habitatges permanents
1857	980	60	300
1910	450	350	2.000
1930	80	950	3.600
1981	1686	1907	7.628
2011	1740	1728	5.088

(*) Les dades dels censos d'habitatge de 1991 ençà presenten xifres d'una fiabilitat molt reduïda. Per a les dades del 2011 s'han utilitzat les d'habitatge del cadastre i les de població del padró permanent d'habitants. Aquesta diferència de fonts, a banda dels efectes del creixement urbà, fa que la davallada del nombre de residents s'hagi de matisar

(**) Atesos els testimonis de l'època recollits, aquests habitatges temporers de la primeria de la centúria presentaven unes condicions més que deficientes (A. Compte, 1952)

Font: INE, I. Aldomà, 2013 i nomenclàtors de població dels anys respectius

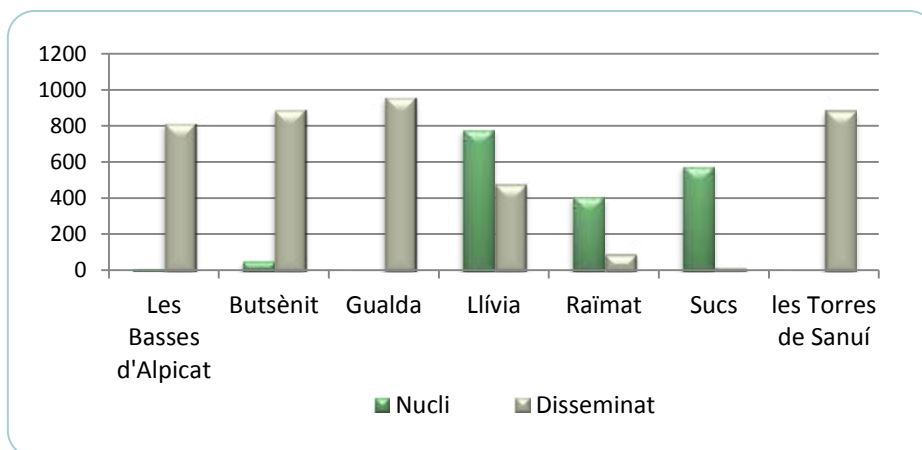
Taula 6. Població de Lleida, dels nuclis de sol urbà a l'Horta i població dispersa pel sol no urbanitzable de l'Horta, 2010 i 2015

Nucli	Tipologia	Població 2010	Població 2015
Les Basses d'Alpicat	Nucli	8	10
	Disseminat	874	816
Butsènit	Nucli	60	54
	Disseminat	987	891

Gualda	Nucli	0	0
	Disseminat	1017	958
Lleida	Nucli	130.673	131.860
	Disseminat	674	694
Llívia	Nucli	577	781
	Disseminat	536	483
Raïmat	Nucli	412	409
	Disseminat	77	98
Sucs	Nucli	552	579
	Disseminat	30	22
les Torres de Sanuí	Nucli	0	0
	Disseminat	910	887
Total municipi		137.387	138.542
Total municipi sense el nucli central		6.714	6.682
Total nuclis (SU) de l'Horta		1.609	1.833
Total de població de l'Horta dispers (SNU)		5.105	4.849

Font: Pròpia a partir de dades de l'INE

Figura 2. Població segons unitat de població, 2015

Font: Pròpia a partir de dades de l'INE

RESUM

- Les condicions naturals, climàtiques, geològiques i orogràfiques han condicionat de manera decisiva les implantacions humanes i el desenvolupament de l'activitat agrària a l'Horta.
- No es podria parlar de l'Horta o d'agricultura periurbana si no hi hagués hagut el regadiu.
- El regadiu s'ha adaptat a les condicions físiques de l'Horta i, alhora, les ha superat, tot seguint el procés històric d'implantació de les diferents obres de regadiu.
- Podem parlar de les hortes velles del Segre (sèquies de Torres, de Plans, de la Plana i de Fontanet) i les hortes relativament recents (canal de Pinyana, d'Urgell i d'Aragó i Catalunya).
- Lleida ciutat ha viscut també molt estretament lligada a la seva Horta.

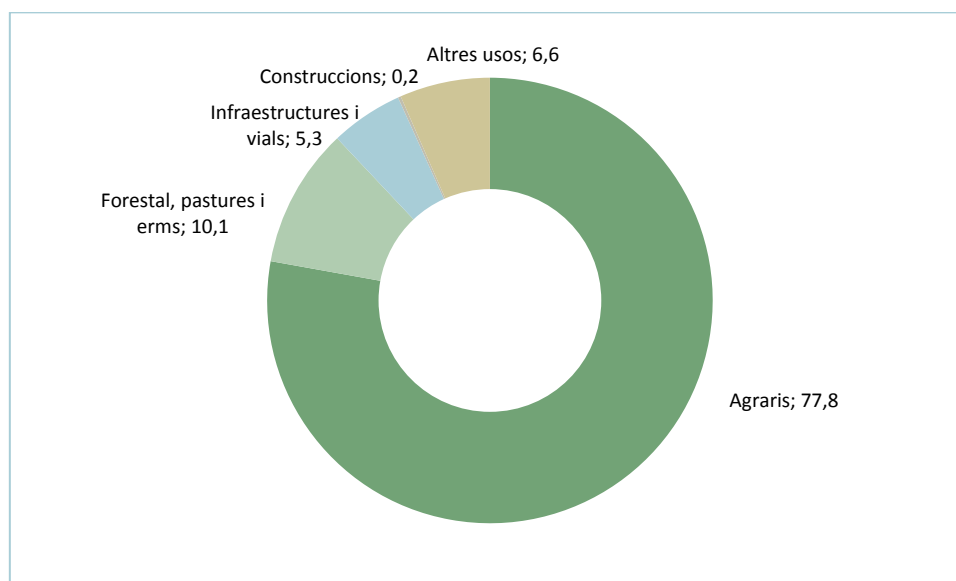
- La presència urbana a l'Horta ve determinada per: la reutilització agrària dels outputs generats per la ciutat (adob, inversions, coneixements...), la difusió de l'hàbitat urbà, inicialment pagès i la difusió dels usos i costums urbans a l'espai agrari (passeig, jardí, activitats lúdiques, esport....).
- Un dels trets més remarcables de l'Horta de Lleida és la dispersió dels habitatges.
- Sobretot a partir i durant els anys vint els pagesos s'acaben establint majoritàriament a l'Horta. Es dona peu així a la construcció de les "torres" típiques de l'Horta de Lleida, construccions modestes fetes amb els materials del país: parets de tova o tàpia fetes amb argila i palla i sostres de canyissos.
- L'any 2015 es calcula que residien a l'Horta de Lleida -en l'espai considerat sol no urbanitzable- unes 4.849 persones, el que representa una disminució de 256 persones respecte a l'any 2010.

2.3. Usos del sol a l'Horta de Lleida

Usos del sol actuals a l'Horta

A l'Horta, entesa com tot el sol no urbanitzable de Lleida, l'ús del sol principal és l'agrari amb una ocupació clarament dominant (77,8%) seguit dels usos forestals, de pastures i erms (10,1%). La resta de grans usos està format per infraestructures i vials (5,3%), construccions i un capítol d'altres que inclou activitats diverses, algunes pròpies del sol no urbanitzable i d'altres provinents del caràcter i procés d'urbanització difusa.

Figura 3. Grans usos del sol a l'Horta de Lleida (2015, % superfície)

Font: pròpia a partir de la taula d'usos del SIGPAC

En efecte, les característiques i processos que es donen a l'Horta de Lleida s'inscriuen en els fenòmens que caracteritzen els espais agraris periurbans. De manera que apareixen múltiples funcions i usos del sol que coexisteixen per tot el territori, en alguns casos conseqüència de processos i dinàmiques històriques. La següent taula pretén desgranar els usos del sol que actualment es troben a l'Horta de Lleida establint la seva caracterització i tendència.

Taula 7. Usos del sol de l'Horta de Lleida, caracterització i tendències.

Usos		Caracterització / tendències
Agraris	Cultius extensius (alfals, panís, blat i altres)	Ocupació del 39% de la superfície i amb una tendència creixent en detriment de la fruita dolça. El panís i l'alfals van guanyant pes en relació al blat.
	Fruita dolça	Ocupació del 21% però en certa regressió. La pera és dominant, seguit de la poma, amb un augment destacable els darrers anys de nectarina i préssec.
	Fruita seca	Principalment olivers i ametllers amb un centenar d'hectàrees per cada cas.
	Vinya	Centrada bàsicament a la zona de Raimat, representa un 9% de la superfície del sol no urbanitzable
	Horta	El conreu comercial d'hortalisses té un pes relatiu reduït, amb unes 140 ha. Altrament guanyen un cert pes els horts amb serveis de tipus lúdic o privat.
	Hivernacle	Esquitxen puntualment el terme amb una superfície total d'un 8 ha.

	Terra abandonada (erm recent)	Dificultat per assignar una superfície precisa –621,5 ha segons Ecoestudi 2013-. Probablement la tendència és un cert augment relacionada amb l'abandonament de parcel·les de reg petites i marginals o amb expectatives de canvis d'ús urbanístic.
Edificacions i construccions de caràcter o vinculats a l'activitat agrícola	Masies i cases rurals vinculades a una explotació agrícola	La proposta de Pla especial de construccions en sol no urbanitzable de Lleida (2017) ha reconegut unes 115 masies o cases rurals a partir de criteris arquitectònics, històrics, paisatgístics, ambientals i socials.
	Magatzems i coberts agrícoles	Es tracta d'un ús destacat tant pel nombre d'edificis com per la seva extensió que en un conjunt representen. Segons l'avanç del POUM hi hauria 408 magatzems (les bases cadastrals n'assenyalen només 79, però sovint el cadastre no discrimina amb precisió aquests usos).
	Granges i instal·lacions ramaderes	Segons el DARP l'any 2015 hi ha registrades 303 explotacions ramaderes. En general amb número d'unitats ramaderes baix i no gaire especialitzades. Les explotacions bovines els darrers anys han guanyat importància i superen lleugerament les porcines.
	Allotjaments de treballadors temporers	No se n'ha localitzat cap, tot i que puntualment pot ser que se'n desenvolupi algun.
Altres edificacions i construccions no vinculades	Habitatges	Existeix dificultat per determinar quants són i si es troben ocupats de manera permanent. Per a l'Horta històrica es calcula (2) que el 2011 hi havia 3.249 habitatges (inclouria els familiars rurals) dels quals només 1.619 hi tenen població empadronada. D'altra banda també s'estima (2) que el 32% s'equiparen a segona residència (3).
	Indústries agropecuàries (cellers, deshidratadores de farratges, serradores, centrals hortofrutícoles, tallers...)	Són importants també quant a l'ocupació de sol i pel nombre d'elements (>30), també pel que fa a la seva diversitat. Destaca el nombre de centres hortofrutícoles, molins de farina o agràries sense relació evident amb la matèria primera local com per exemple elaboració de gelats, de pastes...
	Altres activitats industrials, logístiques i tallers	És una categoria destacada tant en nombre –17 activitats, segons cadastre- com en ocupació de sol. La seva característica és l'heterogeneïtat i diversitat. En particular són nombroses les activitats d'indústries del metall, tallers de construccions metàl·liques i indústries de la fusta.
	Espais comercials	Tant de tipus convencional com singular (mobles, materials de construcció, roba...), escampats arreu però principalment al costat dels principals eixos d'entrada a la ciutat, amb una vintena d'establiments.
	Agroturisme i construccions auxiliars destinades a turisme rural	Actualment poc destacable (1 establiment) però amb potencialitat establerta i reconeguda pels habitatges que s'inclouen a la proposta de Pla especial de construccions en sol no urbanitzable.
	Hotels i/o hostal	Poc rellevant. S'ha detectat només un hostal.
	Restaurants	Sovint associats o juntament amb benzineres i activitats d'oci, amb una certa tendència a l'augment. Actualment se'n poden comptabilitzar una desena.
	Hípiques	Es comptabilitzen també en el recompte d'explotacions

		ramaderes, però també tenen associats espais per a guarda i cura d'animals, nuclis zoològics.... Se'n poden comptabilitzar una vintena.
	Centres de jardineria	Sovint amb plantació pròpia i una certa tendència a augmentar, però en nombre absolut relativament baix.
	Centres educatius	Una quinzena de centres de formació reglada i no reglada.
	Serveis sanitaris	-
	Residències per a la tercera edat	Poc destacable (uns 2 establiments)
	Centres socials o comunitaris, culturals i administratius	-
	Estacions de subministrament de carburants	Benzineres amb les seves funcions comercials corresponents. Actualment amb una desena d'establiments i una tendència a l'alça en forma de complexos a peu de carretera anomenats "punts estrella"
	Tallers d'activitats artesanals	-
	Construccions vinculades a serveis a l'obra pública	-
	Magatzems i dipòsits sense ús precís	Amb un nombre important (aproximadament 250 construccions). Majoritàriament havien estat destinats a les activitats agràries i que avui dia es troben més aviat sense ús o amb ús difícil de precisar.
Jardins i horts		Principalment a l'entorn d'algunes construccions on es fa difícil diferenciar els usos. Pel que fa al horts destacar la tendència en augment dels que tenen vocació social o oci, també alguns en format de lloguer i/o d'iniciativa municipal.
Infraestructures viàries		Ocupen unes 1.000 ha de la superfície, una part important del sol no urbanitzable (4,8%) que en el cas de l'Horta guanya pes pel caràcter periurbà. La seva extensió pel que fa a camins asfaltats és d'uns 271 km i a camins sense asfaltar 935 km
Corrents i superfícies d'aigua		Per una banda, diversos sistemes de reg (canals i sèquies) però en general amb infraestructures molt envellides. I per altra, el riu Segre que vertebrava part de l'Horta
Xarxes de subministrament de llum, d'abastament, de sanejament i de gas		Les xarxes de llum, aigua i telèfon arriben a pràcticament la majoria de cases i edificacions de l'Horta. La xarxa d'abastament s'ha recolzat sobre la base de la xarxa radial. La xarxa de sanejament no està tant implantada i sovint, en el millor dels casos, les edificacions i activitats disposen només de fossa sèptica. El gas no està tant implantat i presenta força dificultat.
Instal·lacions de telecomunicació		Diverses (sense dades precises)
Instal·lacions de producció d'energia		Segons dades del cadastre, a l'Horta de Lleida s'hi localitzen 3 instal·lacions de producció d'electricitat.
Activitats extractives		Fonamentalment graveres. Dins el terme se'n comptabilitzen 20 en explotació (8 activitats

		finalitzades, 1 no iniciada, 5 restaurades en període de garantia, 1 activitat englobada en una nova explotació i 5 en actiu). D'altra banda, 12 activitats es troben abandonades sense restaurar (DTS).
Activitats de tractament i gestió de residus		En total hi ha 16 instal·lacions o centres de gestió de residus. D'una banda 14 gestors industrials (9 gestors de valorització de ferralla, fusta i residus orgànics, 1 centre de recollida i transferència de residus especials, 2 plantes de compostatge de residus orgànics i 2 plantes de digestió anaeròbica de residus orgànics). Per altra banda, dues deixalleries de gestió de residus municipals (a la Bordeta i a Pardinyes Altes).
Instal·lacions i activitats esportives i/o de lleure		Una desena de centres esportius, clubs de tennis, circuits de motos. (4 instal·lacions esportives, 3 circuits de motos) i una vintena de piscines de caràcter majoritàriament privat reconegudes al cadastre –tot i que probablement són força més-.
Aparcaments i instal·lacions per caravanes, remolcs...		Apareixen puntualment camps transformats en erms per a pràctiques per a autoescoles, punts d'aparcament i venda de caravanes, remolcs...
Centres d'acollida d'animals		Al terme se'n localitzen tres (1 públic i 2 privats).
Usos forestals, erms i pastures	Forestal	Amb unes 340 hectàrees principalment lligades a boscos de ribera o vessants del sector nord-oest.
	Erm	Esquitxen puntualment la part occidental de l'Horta i la zona dels secans al sud.
	Pastura	Principalment de caràcter arbustiu es presenta i sovint s'intercala o es confon amb els espais d'erms. Es té constància que al terme i poden operar uns xx ramats (ovelles i cabres)
Usos recreatius i de lleure	Passeig	Pel caràcter periurbà l'ús dels espais i camins de l'Horta com a zona per anar a caminar o passejar els gossos presenta una tendència creixent.
	Senderisme	Molt testimonial
	Bicicleta i BTT	Activitat en augment i amb punts crítics o perillosos associats a l'ús compartit de la xarxa viària rural.
	Córrer/running	Pràctica en augment els darrers anys.
	Motos i quads	Circulació important tant per mobilitat com per lleure
	Cavall i carro	Poc rellevant
	Fotografia	Minoritària però activitat en creixement
	Interpretació ambiental	Principalment a l'entorn del Parc de la Mitjana i de les ribes del Segre. Es tracta d'un ús creixent potenciat per les institucions, els centres escolars i l'augment d'interès social.
	Caça	Al terme s'hi troben 12 àrees privades de caça (1 és zona de seguretat declarada –l'àmbit de l'entorn de la ciutat 11.371 ha-). També hi ha 2 zones de seguretat no declarada situades a l'entorn de St. Pere Claver (21 ha) i del club de golf de Raimat (141 ha). I també s'hi troben 2 zones d'aprofitament prohibit per tenir <25 ha.
	Pesca	Activitat circumscripita a l'entorn d'una zona de pesca concentrada del riu Segre (SE-22) de 2,49 km de longitud i d'alguns embassaments de reg considerats zones d'aigües lliures.

	Activitats artístiques	Poc rellevant però amb un cert interès creixent.
Usos naturals, ambientals i ecològics		Espais naturals de protecció especial (XN2000), sols de protecció (PTPP), àrees d'interès natural i hàbitats d'interès declarats per la UE que acullen espècies interessants per la recerca, per la interpretació ambiental i pel paisatge que configuren. Els sols de protecció ambiental ocupen un 25% de la superfície.

Font: Cadastre rústica, IDESCAT, DUN, I. Aldomà, 2013, DTS, pròpia i/o indicada expressament

(1) Proposta de Pla especial de construccions en sol no urbanitzable de Lleida

(2) I. Aldomà, 2013

(3) La conversió d'edificis agraris cap a l'ús residencial i/o aparició d'edificacions residencials noves en el sol rústic, de caràcter més o menys il·legal, atenent la legislació actual i la disciplina urbanística, permeten un cert control de l'obra nova però són més difícils d'aplicar a la reconversió d'usos d'edificis preexistents.

Ordenació i regulació dels usos del sol segons el Pla general vigent

El sol no urbanitzable tradicionalment havia estat força oblidat per la legislació urbanística, molt centrada pròpiament en els espais urbans. La llei d'urbanisme de 2002 va suposar una important novetat incorporant la regulació d'usos del sol no urbanitzable, així com de les seves construccions agrícoles, ramaderes i masies o cases rurals. Tot i això, en el cas de Lleida el Pla General Urbanístic de 1995 realitzava ja un inici d'una visió comprensiva del territori del sol rústic, on més enllà de l'aptitud agrícola en destaca els seus valors patrimonials. Aquest pla general estableix una zonificació del sol no urbanitzable diferenciant les zones de: protecció agrícola, agrícola de regs, agrícola de secans, àrees d'interès natural i altres –enclavaments de sol urbà, urbanitzable i sistemes-. I en l'article 209 estableix la definició d'usos al sol rural:

Art. 209 Definició d'usos al Sol Rural

El sol rural és l'àmbit territorial amb una clara vocació de sol lliure. Els usos i les activitats que s'hi puguin desenvolupar en base a aquestes normes seran, prioritàriament, els propis del medi territorial natural, agrícola o forestal. Es determinen, com a usos generals del sol rural, l'ús agrícola i l'ús mediambiental. Tanmateix s'admet la compatibilitat amb altres usos vinculats a l'activitat agrícola, que s'especifiquen en cada zona del Pla de manera pormenoritzada.

Independentment d'allò previst per a cada zona del sol rural, es declaren incompatibles i queden prohibits en la totalitat del sol no urbanitzable tots aquells usos que impliquin transformació en la destinació o les característiques d'aquest sol o lesionin el valor específic que en cada zona es defineixi.

(...)

El propi article també determina que les condicions específiques del sol rural requereixen una puntualització i una major definició de determinats usos, i que es sintetitzen en el quadre següent:

Taula 8. Quadre dels usos vigents segons el Pla general urbanístic de Lleida (1995)

Usos PG vigent	R1. Protecció agrícola	R2. Recs antics	R3. Nous regs	Secans	AIN. Àrees d'Interès Natural
Habitatge familiar rural	1	1	1		
Habitatge unifamiliar		2	2		
Hoteler	3	6	6		
Recreatiu	3	6	6		
Càmping					

Equipaments		7	7		
Conreus					
Edificacions ramaderes	4			4	
Magatzems agrícoles					
Agroturisme					
Coberts agrícoles					
Indústries agropequàries					
Conservació mediambiental					
Restauració ambiental					
Educació ambiental					9
Recerca					9
Lleure					9
Activitats extractives	5				
Tractament de residus					
Serveis funeraris					
Estacions de servei	3	6	6		
Aparcaments	3	6	6		
Servei d'obres públiques	3	6	6		
Logístic		8			

1. Agricultor professional a títol principal.
2. Vinculat a una explotació agrària.
3. A la carretera N-II.
4. De caràcter familiar.
5. Sense transformació del producte.
6. A la zona de protecció de la carretera.
7. Justificació necessitat emplaçament rural.
8. A la carretera N-II i superfície > 3 ha.
9. Sense afectació negativa sobre el medi

Ordenació i regulació dels usos del sol segons l'avanç del nou POUM i del Pla especial de construccions en sol no urbanitzable de Lleida

La proposta de nou POUM grafia i preveu quatre categories de sol no urbanitzable amb les superfícies resultants del quadre següent.

Taula 9. Categories del sol no urbanitzable previstes en la proposta de nou POUM de Lleida (2015)

Any	Sol (hectàrees)	%
Rural ordinari	7.122	39
Entorn agrícola	6.384	35
Protecció ambiental general	3.956	22
Protecció ambiental local	585	3
TOTAL	18.048	100

Font: Avanç del POUM de Lleida

Amb caràcter general l'ordenació del sol no urbanitzable s'adapta a la regulació detallada que efectua la legislació d'urbanisme en relació aquesta classe de sol.

De manera coherent, el POUM replantejarà els paràmetres limitadors de l'actual normativa reguladora que deriven de la interpretació de la legislació urbanística de l'any 1990 i que, actualment i amb l'aplicació del nou marc legal, resulten inadequats i innecessaris.

Les categories de sol no urbanitzable s'estableixen d'acord amb les següents consideracions:

- El sol Rural ordinari correspon als terrenys no urbanitzables on es concreta la seva preservació del desenvolupament urbà amb l'admissió d'usos, el més amplia possible, d'acord amb la Llei d'urbanisme.
- El sol d'Entorn agrícola correspon als terrenys amb ús preferent agrícola i ramader, sobre els quals es pretén la potenciació de l'economia i la producció primària. Són àrees d'ajut prioritari a l'activitat agrícola i ramadera i sobre les quals es contempla el possible desenvolupament de Parcs Agraris. Com a conseqüència de la seva proximitat al sol urbà, té un alt valor afegit per a usos agraris de proximitat i per als usos complementaris de caràcter ambiental, educatiu i de lleure de la població.
- El sol de protecció ambiental de caràcter general recull els sols amb proteccions provinents de la legislació sectorial, Xarxa Natura 2000 i Pla d'Espais d'Interès Natural, i els corresponents als sols amb protecció especial del Pla Territorial Parcial de Ponent (Terres de Lleida).
- El sol de protecció ambiental de caràcter local és el proposat pel planejament urbanístic a través dels estudis ambientals corresponents i d'abast municipal. En el plànol es grafien els terrenys qualificats pel planejament vigent, amb el benentès que caldrà revisar-los segons els nous criteris ambientals que s'adoptin en l'avaluació ambiental del POUM. Són àmbits d'ajut prioritari a les activitats que aporten o reforcen els valors ambientals que posseeixen.

Una proposta de l'ordenació que resulta clau en relació al sol no urbanitzable és la potenciació del riu Segre com un element d'infraestructura territorial, clau en la vertebració del territori, com un sistema general de comunicacions i d'espais lliures, per a usos esportius i de lleure.

L'ordenació del sol no urbanitzable passa també per reforçar l'estructura de la xarxa de camins i vies de caràcter territorial, juntament amb el cursos d'aigua naturals i els dels regs, per tal de potenciar el seu valor de connexió i de lligam entre els diferents àmbits amb interès ambiental.

En el sol no urbanitzable existeixen implantacions d'activitats industrials i parcel·lacions consolidades de caràcter residencial que han estat establertes històricament sense les corresponents autoritzacions. Actualment, aquestes implantacions es troben en una situació jurídica de fora d'ordenació que comporta la impossibilitat d'adequar la seva situació urbanística. En el marc de la redacció del POUM es determinaran les condicions que possibilitin la normalització urbanística de les implantacions industrials i residencials que, per la seva important dimensió i pel grau elevat de consolidació, resulten rellevants en el territori, comporten afectacions al medi ambient, a l'entorn agrícola i al paisatge o presenten dèficits d'infraestructures i de serveis urbanístics i que, per tant, es considera convenient adequar.

I més concretament, la regulació detallada del sol no urbanitzable de Lleida, es planteja d'acord amb els usos previstos per la legislació urbanística, d'acord amb el quadre següent:

Taula 10. Quadre dels usos previstos a la proposta d'avanç del POUM de Lleida (abril-juny 2014)

Proposta avanç POUM	Rural ordinari	Entorn agrícola	Protecció ambiental
CONSTRUCCIONS PREEXISTENTS INCLOSES AL CATÀLEG			
Reconstruir i rehabilitar masies i cases rurals		2	1
Reconstruir i rehabilitar altres construccions (arquitect. i històriques)		2	1

Rehabilitar constr. Rurals en desús (correcció ambiental i paisatg.)		2	1
Habitatge familiar (en masies i cases rurals)		2	1
Establiment hotel·ler previst expressament		2	1
Establiment de turisme rural		2	1
Educació en el lleure		2	1
Activitats artesanals		2	1
Activitats artístiques		2	1
Activitats de restauració		2	1
Equipaments		2	1
Serveis comunitaris		2	1
ACTUACIONS ESPECÍQUES D'INTERÈS PÚBLIC (EN EL MEDI RURAL)			
Activitats col·lectives de caràcter esportiu		2	1
Activitats col·lectives de caràcter cultural		2	1
Activitats col·lectives d'educació en el lleure		2	1
Activitats col·lectives d'esbarjo		2	1
Equip. i serveis comunitaris no compatibles amb els usos urbans		2	
Infraestructures d'accessibilitat		2	
Instal·lacions de telecomunicacions			
Instal·lacions d'infraestructura hidràulica general			
Xarxes de subministrament d'energia elèctrica			
Xarxes d'abastament i subministrament d'aigua			
Xarxes de sanejament			
Tractament de residus			
Producció d'energia a partir de fonts renovables			
Instal·lacions ambientals d'interès públic		2	1
NOVES CONSTRUCCIONS			
Construccions pròpies d'una activitat agrícola		2	1
Construccions pròpies d'una activitat ramadera			
Construccions pròpies d'una explotació de recursos naturals			
Instal·lacions de selecció de productes activitats extractives			
Construccions pròpies d'una activitat rústica, en general			
Habitatge familiar associat a les activitats pròpies			
Allotjament treballadors temporers associat a activitats pròpies			
Estacions de subministrament carburant i serveis a la xarxa viària			
Construccions i instal·lacions vinculades a l'obra pública			
Construccions activitats de càmping			
Constr. aparcament de caravanes, autocaravanes i remolcs tenda			
Construccions auxiliars destinades a turisme rural		2	

1. Si resulta compatible amb els valors ambiental específics a preservar.
2. Construccions i actuacions específiques d'usos a potenciar.

L'elaboració del catàleg de masies i cases rurals concretada en la proposta de Pla especial de construccions en sol no urbanitzable, s'ha realitzat amb criteris selectius, d'acord amb la legislació urbanística, en funció dels valors arquitectònics, històrics, paisatgístics, mediambientals o socials que presenten les edificacions, per garantir i facilitar l'ocupació i els usos concrets del territori. El POUM fixarà aquests criteris amb caràcter el més objectiu possible, per tal de garantir la incorporació al catàleg de les construccions que presenten determinats valors i, alhora, fixar les condicions per a les posteriors incorporacions d'altres elements que les acreditin.

El catàleg va sorgir inicialment com una part del POUM de Lleida. Posteriorment, es va considerar més avinent tramitar el catàleg desvinculat de l'elaboració del POUM en forma de pla especial de construccions en sol no urbanitzable. En qualsevol cas, el resultat és un document de proposta de Pla especial de les construccions en sol no urbanitzable de Lleida (presentat el gener de 2017) fruit d'un treball intents de diversos anys. Cal tenir en compte que al municipi de Lleida actualment es poden comptar unes 10.000 construccions, i entre aquestes aproximadament un miler corresponen a construccions residencials i diversos centenars tenen una antiguitat de més de mig segle. A través d'una metodologia pròpia i atenent criteris arquitectònics, històrics, paisatgístics, ambientals i socials s'ha fet una tria final de poc més d'un centenar construccions que s'incorporen pròpiament al catàleg.

El Pla especial per a cadascun dels elements del catàleg, precisa els usos específics establerts de forma genèrica en el planejament municipal. En aquest sentit es fan les següents consideracions:

- *Habitatge familiar*: es refereix als allotjaments destinats a acollir una llar o família. L'habitatge unifamiliar tindrà lloc dins d'un edifici aïllat o integrat a nivell horitzontal, que disposa d'un accés independent i exclusiu amb l'exterior, i en el qual s'allotja una sola família o llar. També es contempla la possibilitat de la divisió horitzontal de l'habitatge sempre que així es determini en la fitxa normativa corresponent.
- *Establiment de turisme rural*: comprèn els establiments que presten servei d'allotjament temporal en habitatges rurals, en règim d'habitacions o de cessió de l'habitatge sencer. Les modalitats i els requisits es regulen en el Decret 159/2012, de 20 de novembre, d'establiments d'allotjament turístic i habitatges d'ús turístic.
- *Establiment hotel·ler*: es refereix als establiments que presten servei d'allotjament temporal en unitats d'allotjament als usuaris turístics, com establiment únic o com a unitat empresarial d'explotació amb els serveis turístics corresponents.
- *Establiment de restauració*: comprèn les activitats de restauració establertes per la legislació sectorial vigent.
- *Activitat artesanal*: comprèn les activitats vinculades a l'emmagatzematge, la conservació, la manipulació, l'envasat i la transformació de productes, així com les destinades a prestació de serveis, sempre que els esmentats productes i serveis s'hagin originat o tingut com a destinació, una unitat d'explotació agropecuària.
- *Activitat artística*: comprèn les activitats vinculades a professions liberals de caire creatiu.
- *Educació en el lleure*: comprèn les activitats d'ensenyament vinculades al medi natural i aquelles d'esbarjo, esplai o repòs que, necessàriament, s'han de desenvolupar en espais a l'aire lliure i en contacte amb la natura. S'admeten les activitats de formació, capacitació professional, innovació i incorporació de noves tecnologies destinades a la millora qualitativa i a l'ordenació de les produccions agràries, i que comporti la integració i recuperació del caràcter rural de l'entorn.
- *Equipaments*: comprèn aquells elements que configuren els equipaments públics permesos per la legislació vigent, vinculats a les activitats d'interès públic, social o comunitari.
- *Serveis comunitaris*: comprèn aquells elements que configuren els serveis comunitaris permesos per la legislació vigent.

En tots els casos, els usos esmentats hauran de ser compatibles amb les activitats agràries implantades en l'entorn immediat de les construccions.

RESUM

- Els usos del sol de l'Horta de Lleida es caracteritzen per un agrícola principal i majoritari (77,8%). La colonització agrària del territori abasta pràcticament tota la superfície de l'Horta.
- El creixement físic de la ciutat i la difusió dels fenòmens urbans han fet aparèixer arreu però una gran diversitat d'usos, activitats i funcions.
- S'hi troba un nombre molt important de construccions vinculades a l'activitat agrícola (habitatges, magatzems, coberts, granges, etc.) així com elements i infraestructures del medi rural (xarxes de camins, regs, subministrament elèctric, ...)
- El Planejament urbanístic vigent (1995) realitza ja un inici d'una visió comprensiva del territori del sol rústic, on més enllà de l'aptitud agrícola en destaca els seus valors patrimonials. Aquest planejament estableix una regulació dels usos d'acord amb una zonificació en funció d'una delimitació d'àrees de protecció, de diferents regs, de secà i d'interès natural.
- La proposta de Pla especial de construccions en sol no urbanitzable reconeix fins a 115 elements que s'inclouen al catàleg, segons criteris arquitectònics, històrics, paisatgístics i socials, assignat a cada construcció els possible usos admesos.
- La proposta de nou POUM s'adapta a les determinacions establertes pel sol no urbanitzable pel que fa a activitats i usos del sol segons la llei d'urbanisme i el planejament territorial.

2.4. Propietat i evolució dels usos del sol

L'Horta constitueix un espai agrari que es pot analitzar i presentar en funció dels diferents aspectes que defineixen aquesta activitat. El territori de l'Horta s'entén, però, com el resultat d'una colonització agrària en què tots els aspectes es troben relacionats i segueixen unes pautes molt coincidents entre elles mateixes. L'evolució general dels mercats agraris ve a ser la clau principal de l'evolució actual del sector, com en el passat ho va poder ser la demanda de productes del camp generada per la mateixa ciutat.

L'Horta com a primera corona agrària de la ciutat central

La proximitat urbana tindrà una incidència històrica determinant en l'aparició de l'Horta de Lleida. En el context de la societat urbana i industrial dels darrers cent anys, la incidència urbana en l'activitat agrària de l'Horta es farà notar a través de diverses vies, de les quals es pot enumerar:

- La demanda directa de productes del camp per part dels consumidors de la ciutat, que fins fa uns decennis eren grans consumidors de productes de proximitat.
- En relació amb el fet anterior, la mateixa facilitat de transport i venda dels productes dels mateixos pagesos de l'Horta a través dels mercats i les botigues de la ciutat o del porta a porta.
- La major facilitat d'accés a la informació per part dels pagesos de l'Horta gràcies als seus contactes urbans.
- No solament la informació, sinó l'accés als serveis per part de la gent de l'Horta es veu afavorit per la mobilitat i relació quotidiana entre camp i ciutat.
- La dispersió de l'hàbitat residencial per l'Horta comporta, d'altra banda, una simbiosi o coincidència molt gran entre pagesos i població urbana, que dura pràcticament fins avui dia.

Les necessitats del grup demogràfic relativament nombrós que viu a la ciutat de Lleida i la seva base històrica fortament agrària contribuïrien, per la seva banda, a l'eclosió del nombre d'unitats agràries familiars presents a l'Horta. Al mateix temps, els grups familiars amb una petita base territorial compensaven la feblesa del seu volum productiu amb estratègies d'augment del valor afegit, densificant plantacions, acudint a vendre directament el seu producte a la ciutat i d'altres.

El conjunt parcel·lari agrari i la seva fragmentació

Fet i dit, les fortes exigències en mà d'obra i les tendències històriques des del segle XVIII favorables als conreadors familiars directes han determinat la fragmentació final extraordinària del conjunt parcel·lari de l'Horta. Durant el segle XIX l'Horta de Lleida presentarà encara la fesomia d'una propietat relativament gran i senyorial; però, en un procés que no ha estat pràcticament estudiat, les famílies dels parcers o arrendataris esdevindrien majoritàriament propietaris durant el segle XX (Vicedo, E. 1997).

La intensificació agrícola del segle XX afavorí, en qualsevol cas, una fragmentació parcel·laria que explica la situació actual que es dibuixa en els mapes adjunts. En l'anàlisi del conjunt

parcel·lari i la propietat que ens presenta el cadastre de rústica, hi observem les xifres d'aquesta fragmentació, que es constituirà en una limitació molt gran de cara a la modernització i continuïtat agrària de l'Horta:

- Quasi un 70 % de les parcel·les de l'Horta no arriba a 1,5 ha, extensió que es correspon a la unitat mínima de conreu vigent urbanísticament en el regadiu. Aquestes parcel·les sumen només un 26 % de la superfície de cultius extensius, però ens indiquen dificultats i sobre costos a l'hora d'explotar agrícolament una part important del territori.
- La resta de parcel·les es mou majoritàriament entre 1,5 i 10 ha, un interval que suma la major part de la superfície de l'Horta.
- Molt poques parcel·les, concretament 71, superen les 10 ha de superfície.
- Si, en comptes de parlar de parcel·les, parlem de propietaris titulars, és a dir, de persones o societats que poden regentar més d'una parcel·la, els contrastos són menys notoris, però es manté en essència la diagnosi precedent. Més de la meitat dels titulars, un 56 %, no arriba a 1,5 ha i suma un 13 % de la superfície total, mentre que només 133 propietaris, un 3 %, superen les 10 ha.

La densitat del conjunt parcel·lari ens presenta, d'altra banda, uns contrastos que tenen molt a veure amb les diferències en el procés històric de colonització. En aquest sentit, la densitat del gra parcel·lari té força a veure, d'entrada, amb la superfície abastada pels diferents regadius.

A la part oriental del terme regada pels canals d'Urgell apareix un gra parcel·lari notablement més gran. La presència de majors dimensions es deixa notar tant en la magnitud de les parcel·les pròpiament dites, com, sobretot, en la superfície compresa per les propietats. La presència de petites parcel·les entremig de propietats més grans té a veure amb la presència de propietaris de les poblacions veïnes que tenen les parcel·les en propietat repartides per diferents indrets del terme i del territori envoltant, un fet molt característic de tot l'Urgell.

A la part més occidental, corresponent als recs derivats del canal de d'Aragó i Catalunya a través de la sèquia d'Alpicat, les parcel·les són també de dimensió més similar a la de l'Urgell, per bé que aquí no apareixen grans finques.

L'àmbit regat de Pinyana i Fontanet és el que exemplifica millor el quasi minifundisme de l'estructura de la propietat a l'Horta. Segons dades del 2004 de la comunitat de regants, en aquest àmbit s'hi trobaven 2.380 propietats ("propietarisusuaris", segons la terminologia més adient als contribuents de la comunitat de regants). Aquests propietaris tenien una mitjana de 2,3 ha; però, i el que és encara més significatiu, un 63,5 % no arribava a 1,5 ha, i un 35 % es trobava per davall de les 0,5 ha de propietat. Val a dir que aquesta fragmentació és bastant general a tots els termes regats pel canal de Pinyana, fet que té a veure amb les similituds de l'agricultura dels pobles del Segrià històric regats per aquest canal.

Dins de l'àrea abastada pel canal de Pinyana i els regadius històrics, és interessant de notar també algunes diferències relacionades amb el procés colonitzador. El conjunt parcel·lari més petit apareix a la part més pròxima a la ciutat i a la part nord, que manté una continuïtat amb els regadius del Segrià històric.

Ahora, el gra parcel·lari i la titularitat es fa més gran cap a ponent, a la part final dels regadius de Pinyana, que han tingut sempre majors problemes d'abastament d'aigua.

És interessant de constatar també com al conjunt parcel·lari de les hortes més antigues instal·lades a les terrasses al·luvials es presenten unes magnituds de parcel·la notablement superiors en els terrenys situats prop del riu Segre. El fet té a veure amb el guany de superfície de conreu aconseguit sobre la vegetació de ribera i els espais incultes situats a la vora del riu, que en molts casos correspon als darrers cinquanta anys.

En el mapa adjunt se singularitzen aquestes propietats més grans, que destaquen també a la part més allunyada de la ciutat en direcció a Montagut i a la part de l'Urgell, on la propietat es relaciona amb les inèrcies de les antigues grans propietats senyorials anteriorment apuntades. També cal destacar la presència de propietats públiques d'organismes molt diferents: les de les infraestructures viàries o hidràuliques de caràcter més lineal i les parcel·les municipals relacionades amb espais naturals, a més de la gran parcel·la de Torreblanca, destinada a polígon d'activitat.

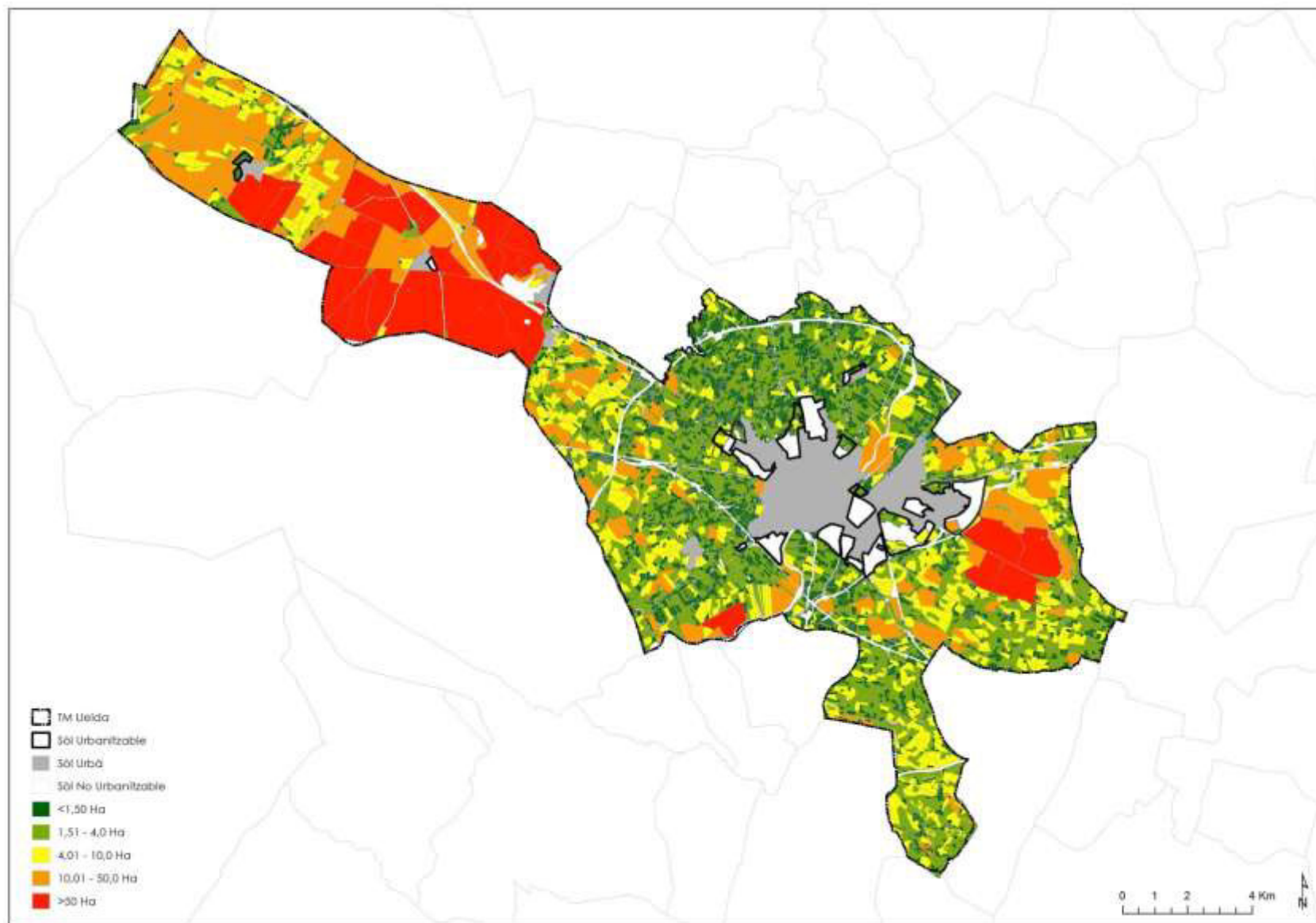
Si, en lloc de parlar de propietats, es parla d'unitats d'explotació els números surten una mica millor, perquè algunes propietats es troben arrendades a agricultors, altres explotacions agràries tenen terres en altres parts del terme de Lleida o en altres termes, i altres propietats corresponen a titulars membres d'una mateixa família que treballen com una sola unitat d'explotació. Amb tot, tampoc no es pot parlar d'explotacions agràries gaire grans, tal com es veurà en el capítol següent.

Taula 11. Parcel·les i propietaris segons intervals de superfície de l'Horta, 2015

Superfície en ha per parcel·la o propietat	Parcel·les		Propietaris titulars	
	Nombre	Superfície	Nombre	Superfície
<1,5	4.878	2.782,9	2.479	1.415,4
1,51 - 4	1.766	4.111,6	1.289	3.121,4
4,01 - 10	394	2.296,5	495	2.985,2
10,01 - 50	69	1.185,8	123	2.029,7
>50	2	310,2	10	1.135,3
Total	7.109	10.686,9	4.396	10.686,9

Font: Avanç del POUM, 2015

Mapa 4. Parcel·lari segons la superfície de les parcel·les (Cadastre de rústica, 2015)

Evolució dels usos de l'espai en els darrers seixanta anys

La singularitat de l'Horta de Lleida ha estat marcada per una agricultura intensiva, en el sentit propi d'un major ús de mà d'obra, d'adobs i d'altres inputs per hectàrea, i en l'expressió més general, que afecta l'ús del conjunt de factors de producció i de les estructures productives en les quals aquests s'organitzen. La fragmentació del plànol parcel·lari n'és un resultat evident. L'altre resultat és la distribució dels usos del sol, que esdevé una característica substantiva del paisatge de l'Horta.

El fet que l'Horta no constitueixi una unitat administrativa en dificulta l'observació i, en particular, el seguiment de l'estadística històrica. A partir de la comparació dels testimonis històrics, les fotografies antigues i alguns treballs documentals (E. Sanfidel, 2008) amb les dades actuals obtingudes a partir de l'anàlisi de la base de dades cadastral i del SIGPAC, podem avançar algunes hipòtesis sobre l'evolució dels usos del sol i les tendències en els darrers seixanta anys.

Entre els anys cinquanta i ara es produeix una tendència general a la disminució de la superfície conreada de l'Horta en benefici, sobretot, del creixement urbà i d'algunes superfícies ermes. Aquesta evolució serà especialment remarcable a partir de la primeria dels anys vuitanta. Anteriorment, la pèrdua de sol pel creixement urbà quedaria força compensada per l'augment de la superfície de conreu gràcies als terrenys guanyats a les ribes del riu Segre i a alguns tossals i erms.

Amb relació a les superfícies ermes anteriors, superfícies susceptibles d'alguns aprofitaments pastorals, es produeixen pèrdues degudes a la transformació en camps de conreu o a la transformació en zona urbana. Però també hi ha processos de conversió continuada de camps de conreu en erms a causa, especialment, dels terrenys en espera d'urbanització que deixen de ser conreats. A aquests s'hi afegeixen també en els darrers anys terrenys agraris dispersos abandonats pels seus antics conreadors de manera eventual o més o menys permanent.

Dins de la superfície conreada, la fruita, que es comença a escampar en els primers decennis del segle XX, tenia una presència important en algunes partides de l'Horta a finals dels anys cinquanta. Als anys seixanta la fruita cobria pràcticament tota l'extensió conreada de Pinyana i les hortes antigues, on a la primeria del segle XXI torna a deixar pas als conreus extensius de regadiu. Cap a la part dels canals d'Urgell, l'expansió de la fruita serà més lenta i s'hi conservaran extensions importants destinades al conreu de blat, panís o alfals, que tenen un pes especial a les grans finques d'aquesta zona.

Tal com es dedueix de l'anàlisi de la fructicultura, l'evolució dels usos anomenats de terra campa en regadiu varien en sentit contrari del ritme de l'expansió o de la retracció fructícola. Entre els anys cinquanta i avui es produeix també un canvi radical de les espècies conreades a la terra campa: el blat, preponderant durant els anys cinquanta, deixarà pas progressivament al panís i l'alfals, que avui constitueixen els conreus més extensos.

Els usos de l'Horta actual i les orientacions productives agràries principals

A partir de l'anàlisi dels usos actuals del territori de l'Horta apareix una ocupació destacadíssima de la superfície del conreu, que representa tres quarts del total. Es reparteix fonamentalment entre dos grans grups dominants, la fruita dolça i els conreus de terra campa en regadiu, que sumen més d'un 95 % de la superfície dedicada al conreu de productes agrícoles comercials. Vinya i algunes parcel·les de fruita seca ocupen extensions reduïdes i estrictament localitzades. L'olivera ha guanyat extensió i supera les 100 ha. Alhora, el conreu comercial d'hortalisses té un pes relatiu molt reduït i supera de poc les 100 ha.

Les bases cartogràfiques i el treball de camp permeten calcular amb força aproximació l'extensió fructícola de l'Horta, que arriba a les 4.464 ha. A partir d'algunes fonts estadístiques i de les enquestes realitzades es pot fer un càlcul més aproximatiu de la distribució per espècies, que mostra el domini de la producció de pera. El fet té molt a veure amb l'adaptació de les espècies fructícoles a les condicions agroclimàtiques de la regió, que en el cas de l'Horta es corresponen amb la zona de maduració mitjana de la fruita dolça.

Tal com s'ha assenyalat, el conreu d'alfals, de panís i d'altres cultius extensius ocupa una extensió creixent, en perjudici de l'extensió destinada a la fruita dolça. En el conjunt de l'espai de l'Horta estudiat, aquests conreus extensius superen ja l'espai destinat a la fruita dolça. Amb tot, cal tenir en compte el contrast entre la part oriental i l'occidental del terme; en aquesta darrera els conreus extensius guanyen terreny, però hi tenen una presència menor.

Fora de l'agricultura comercial és remarcable la presència d'erms, que esquitxa la part occidental de l'Horta. Els espais forestals són relativament reduïts i les grans taques apareixen al costat del riu Segre. Rius, canals i embassaments tenen, per la seva banda, un pes relatiu reduït, però significatiu.

Les infraestructures viàries ocupen lògicament una part de la superfície de l'àmbit rural, que en el cas de l'Horta guanya pes pels efectes induïts per la proximitat urbana. Aquesta proximitat i la incidència més directament periurbana es deixa notar en el pes de les extensions vinculades amb les activitats industrials, els serveis de tipus públic o privat i les implantacions residencials.

En relació amb aquestes darreres, cal situar el grup que engloba jardins i horts, que representa els espais situats a l'entorn de construccions, en els quals es fa difícil diferenciar-ne un ús o un altre. En conjunt, una dècima part de l'Horta estudiada presenta aquest tipus d'ocupació, una proporció que creix a tota la meitat occidental corresponent a l'Horta històrica.

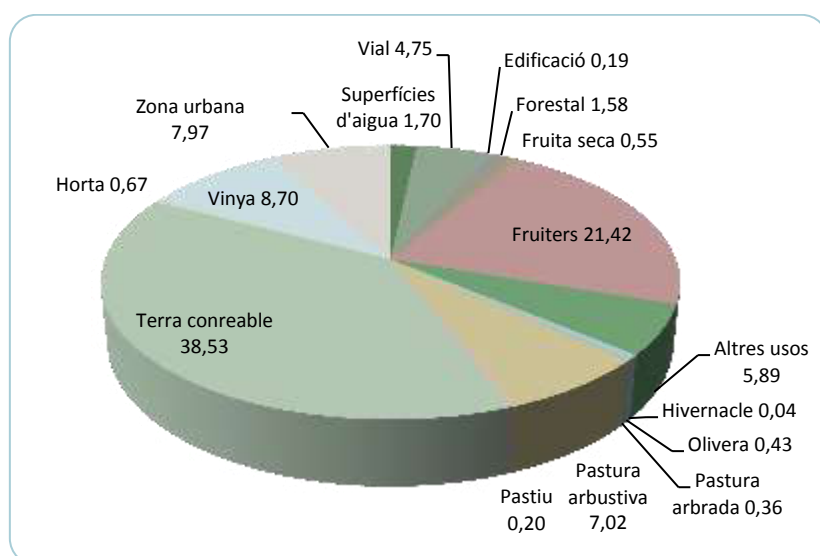
Taula 12. Ocupació de l'Horta per grans usos, 2015

Àrea considerada	Extensió en hectàrees	%
Superfícies d'aigua	362,34	1,70
Vial	1.009,34	4,75
Edificació	40,47	0,19
Forestal	336,67	1,58
Fruita seca	116,87	0,55

Fruiters	4.554,99	21,42
Altres usos	1.251,77	5,89
Hivernacle	7,90	0,04
Olivera	90,65	0,43
Pastura arbrada	76,81	0,36
Pastura arbustiva	1.493,65	7,02
Pastiu	41,69	0,20
Cultius extensius	8.193,25	38,53
Horta	141,44	0,67
Vinya	1.849,97	8,70
Zona urbana	1.694,66	7,97
TOTAL	21.262,46	100,00

Font: pròpia a partir de la taula d'usos del SIGPAC

Figura 4. Distribució de la superfície en grans usos, 2015

Font: pròpia a partir de la taula d'usos del SIGPAC

Taula 13. Cultius segons DUN 2015

Àrea considerada	Extensió en hectàrees	%
Altres fruits secs	130,8	1,1
Altres usos	16,3	0,1
Panís	1.148,4	9,3
Cereals	2.487,8	20,2
Farratgeres	2.346,1	19,0
Fruita dolça	3.620,0	29,3
Guaret	404,8	3,3
Horticoles	77,1	0,6
Lleguminoses	14,9	0,1
Oleaginoses	133,4	1,1
Oliverar	70,1	0,6
Proteaginoses	56,4	0,5
Vinya	1.834,9	14,9
TOTAL	12.341,1	100,0

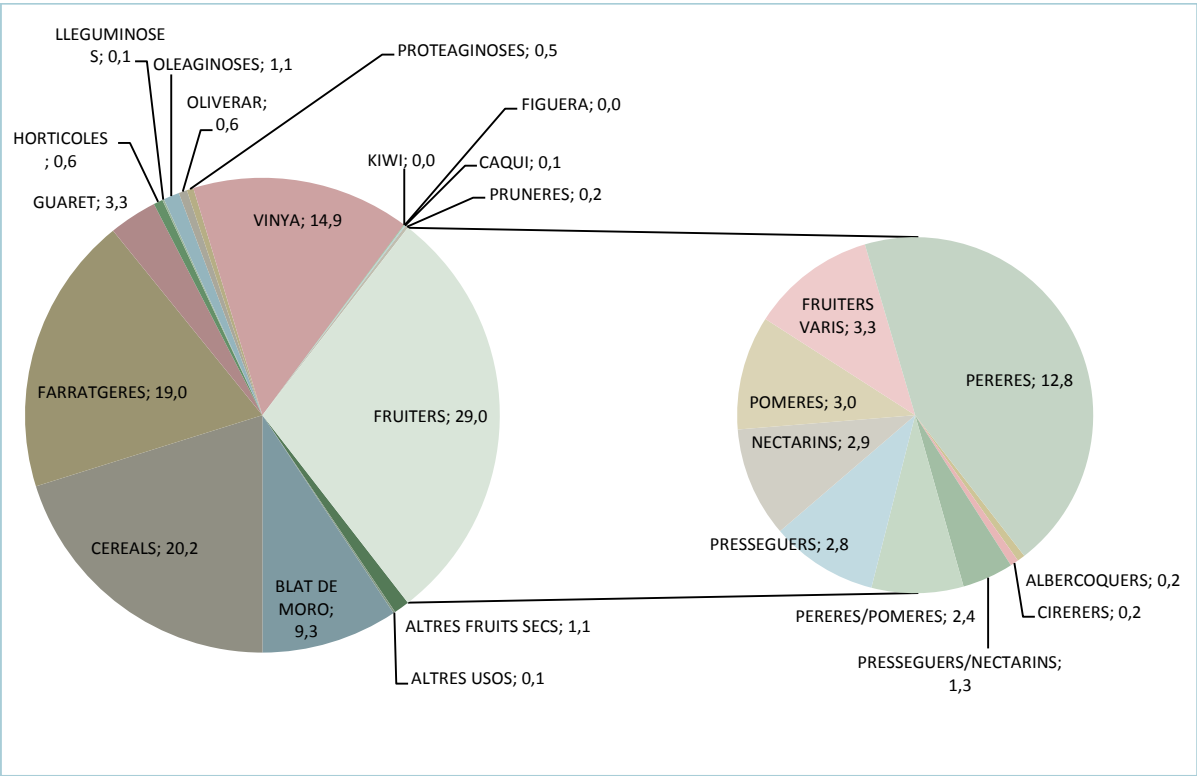
Font: pròpia a partir de la DUN 2015

Taula 14. Superfície ocupada per fruiters (fruits secs i fruita dolça), 2015

Àrea considerada	Extensió en hectàrees	%
Ametllers	130,0	3,5
Garrofer	0,8	0,0
Albercoquers	25,4	0,7
Altres fruiters	0,5	0,0
Caqui	6,8	0,2
Cirerers	27,1	0,7
Codony	0,2	0,0
Figuera	5,6	0,1
Fruiters varis	406,2	10,8
Kiwi	4,3	0,1
Nectarines	357,9	9,5
Pereres	1.576,4	42,0
Pereres/pomeres	298,6	8,0
Pomeres	371,1	9,9
Presseguers	349,0	9,3
Presseguers/nectarines	166,3	4,4
Pruneres	24,6	0,7
TOTAL	3.750,8	100,0

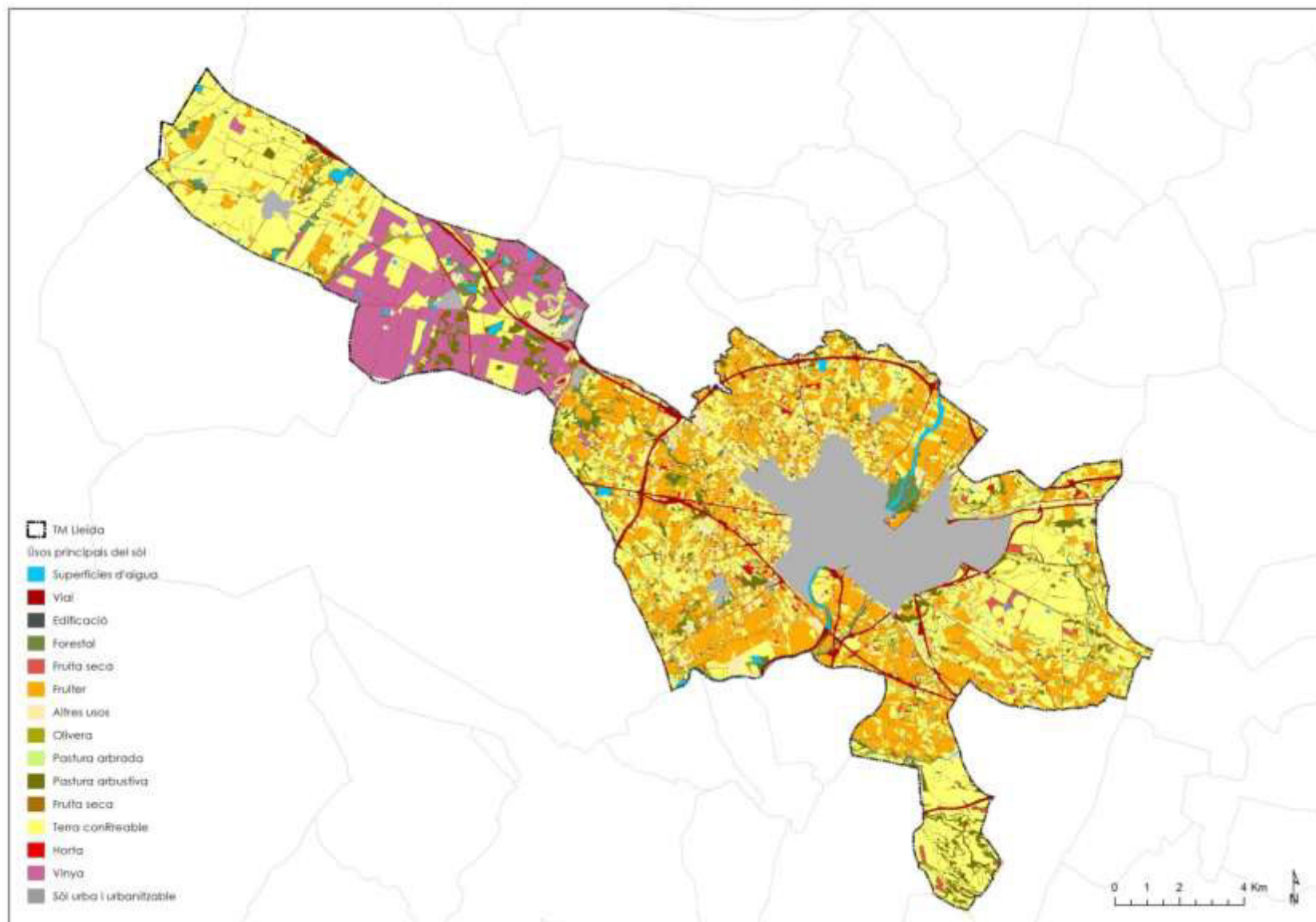
Font: pròpia a partir de la DUN 2015

Figura 5. Distribució de la superfície (ha) destinada a cultius, 2015. (Font: pròpia a partir de la DUN 2015)

Font: pròpia a partir de la taula de la DUN 2015

Mapa 5. Usos del sol (SIGPAC, 2015)

Mapa 6 . Cultius (DUN 2015)

La difusió de la ramaderia i la seva evolució

En conjunt, el registre del Departament d'Agricultura comptabilitza actualment 303 explotacions agràries que disposen de ramaderia situades a l'àmbit de l'Horta estudiat (gener de 2017). Això es deu al fet que algunes explotacions tenen més d'una espècie ramadera. D'altra banda, el grau d'especialització ramadera d'aquestes explotacions és molt desigual: algunes tenen un nombre d'animals que dona per a poca cosa més que per a l'autoconsum; d'altres continuen tenint un nombre d'animals relativament baix, i instal·lacions, en consonància, no gaire grans i especialitzades.

En conjunt, apareixen 137 unitats que corresponen a explotacions agràries amb unes dimensions productives mitjanes o grans, que fan suposar una activitat ramadera especialitzada.

La producció bovina ha guanyat terreny en els darrers decennis superant fins i tot el nombre d'explotacions porcines que tradicionalment havia estat més important. De les 91 explotacions bovines només 8 són per producció de llet metre que la majoria (83) són d'engreix de vedell amb més de 13.000 caps d'engreix.

Amb molt poques excepcions, la producció porcina es fa en granges d'unes mínimes dimensions. Actualment es comptabilitzen un total de 65 explotacions especialitzades en l'engreix, que produeixen en integració amb les cooperatives i empreses del pinso, de les quals 44 tenen més de 800 porcs. Les unitats porcines amb mares dedicades a la producció de mamelló per a la venda són les que presenten en termes generals unes dimensions més reduïdes, mentre que les unitats de cicle tancat, que complementen les opcions de cria i engreix, tenen unes dimensions comparativament una mica més grans.

Destaca, en comparació amb altres indrets de la plana, la presència d'explotacions d'ovelles i algunes unitats especialitzades en l'engreix d'oví. De les 25 explotacions d'ovelles 17 es poden considerar de dimensions mitjanes o grans.

La cabra es troba també relativament difosa a l'Horta, amb una quinzena d'explotacions, però només dos explotacions compten amb més d'un centenar de caps. És un fet normal si es té en compte que algunes explotacions de cabrum disposen també de bestiar oví (nou explotacions) i que, en aquest cas, les cabres representen una espècie complementària que ajuda a la gestió del ramat.

Vint-i-dos unitats disposen de pollastres o gallines, de les quals es pot dir que set presenten unes dimensions mitjanes, bàsicament les granges d'engreix de pollastres mentre que hi ha dos explotacions de grans dimensions, que comptabilitzen 35.000 caps d'engreix i per contra algunes tenen un nombre de caps força reduït. Hi ha dues unitats de perdius i guatlles, que correspon a una mateixa explotació, que en disposa d'una quantitat molt petita i en una de les quals també s'hi trobem oques.

S'hi troben fins a 48 unitats que disposen d'èquids, però es tracta fonamentalment d'una tinença sense ànim de lucre. Només dos explotacions d'èquids presenten una especialització

comercial, que es reparteix també entre la producció de carn, la cria i la reproducció per a producció de carn, i que en conjunt representa unes dimensions productives més aviat petites.

Dins de l'àmbit de la ramaderia es comptabilitzen també quinze explotacions que es dediquen a la producció de mel i derivats, i atenen també generalment la millora de la pol·linització dels fruiters. En total sumen 1.223 ruscós, que representen una mitjana de ruscós per unitat relativament important.

Dos explotacions tenen conilles per a la producció de conills però apareixen com a centres d'animals d'experimentació. Dins l'àmbit de la ramaderia es comptabilitzen també una explotació amb cérvols i daines.

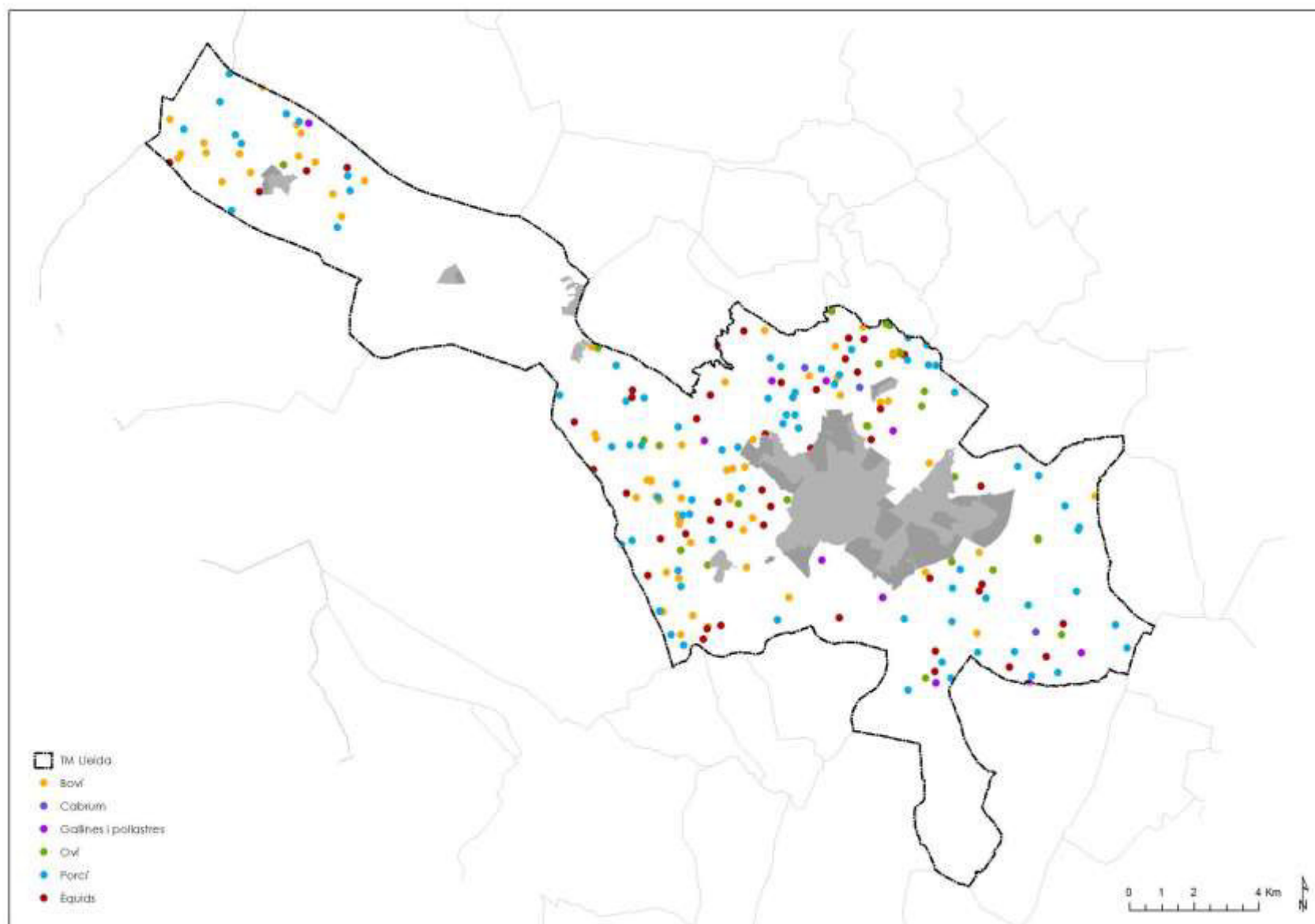
Taula 15. Unitats de producció amb ramaderia per espècies i nombre de camps, 2015

Espècie	Total explotacions	Unitats mitjanes i grans	Nombre de caps de bestiar			
			Cria i recria	Engreix i preengreix	Femelles	Reposició i d'altres
Boví d'engreix	83	55	8.852	13.267	356	1.195
Boví de llet	8	3	305	95	1.310	719
Total Boví	91	58	9.157	13.362	1.666	1.914
Porcí	77	53	15.335	85.797	4.157	2.298
Èquids	48	1	17	55	96	231
Oví	25	17	1.670	2.729	12.555	2.030
Gallines i pollastres	22	8	-	142.000	74.869	7.517
Abelles	15	-	-	-	-	1.223
Cabrum	15	2	81	60	719	123
Conills	2	-	-	-	-	131
Guatlles	2	-	-	-	6	260
Perdius	2	-	-	-	16	-
Cérvols	1	-	-	-	2	-
Daines	1	-	-	-	19	-
Faisans	1	-	-	-	6	-
Oques	1	-	-	-	7	-
TOTAL	303	137	26.260	244.003	94.118	15.727

Font: pròpia a partir del registre del DARP

Es consideren explotacions mitjanes i grans les que tenen més de 100 vedells d'engreix o preengreix, 50 vaques de llet o de carn, 800 porcs d'engreix o 80 mares, 200 ovelles o 500 bens per a engreix, més de 100 cabres, 8.000 gallines i 20.000 pollastres, 300 conilles i 50 èquids.

Mapa 7. Explotacions ramaderes i la seva tipologia al terme de Lleida (pròpia a partir del registre del DARP, 2015)

RESUM

- El territori de l'Horta s'entén com el resultat d'una colonització agrària.
- L'evolució actual dels mercats agraris ve a ser la clau principal de l'evolució actual del sector, com en el passat ho va poder ser la demanda de productes del camp generada per la mateixa ciutat.
- La proximitat urbana tindrà una incidència històrica determinant en l'aparició de l'Horta: per demanda directa de productes del camp, per la facilitat de transport i venda, per l'accés a la informació i serveis per part dels pagesos i per la dispersió de l'hàbitat residencial a l'Horta.
- La intensificació agrícola del segle XX afavorí una fragmentació parcel·laria.
- En tot l'àmbit es comptabilitzen unes 8.400 parcel·les. Un 66% de les parcel·les no arriba a 1,5 ha. La resta es mou majoritàriament entre 1,5 i 4 ha (24,5%). Molt poques parcel·les -203- superen les 10 ha de superfície (2,4%).
- La densitat del conjunt parcel·lari té molt a veure amb les diferències en el procés històric de colonització, molt relacionat amb la superfície abastada pels diferents regadius.
- A la part oriental del terme regada pels canals d'Urgell apareix un gra parcel·lari notablement més gran, molt similar també a la part més occidental regada pel canal de Catalunya i Aragó.
- L'àmbit regat de Pinyana i Fontanet exemplifica millor el quasi minifundisme de l'estructura de la propietat de l'Horta.
- Dins l'àrea regada per Pinyana i regs històric el parcel·lari també és més petit a la part més pròxima a la ciutat.
- Pel que fa a les unitats d'explotació, algunes propietats es troben arrendades a agricultors i altres explotacions tenen terres en altres termes. Tanmateix, les explotacions no són gaire grans.
- La distribució dels usos esdevé una característica substantiva del paisatge de l'Horta.
- Entre els anys cinquanta i ara es produeix una tendència general a la disminució de la superfície conreada, en benefici, sobretot, del creixement urbà i d'algunes superfícies ermes.
- Alguns erms augmenten a causa d'esdevenir terrenys en espera d'urbanització.
- Als anys seixanta la fruita era hegemònica a la zona dels regs de Pinyana i les hortes antigues. A partir de la primeria del segle XXI torna a deixar pas als conreus extensius de regadiu.
- L'augment dels usos de terra campa varia en sentit contrari a la retracció fructícola.
- En terra campa l'evolució és que el blat deixa pas progressivament al panís i l'alfals.
- El 38% de la superfície actual té usos de cultius extensius (panís, alfals i blat), un 21% de fruiters, un 8% de vinya i un 8% d'usos urbans. Destaca també un 7% de pastures i erms, gairebé un 5% de vials i un 6% d'altres usos que inclou jardins, horts i espais a l'entorn de construccions.
- El nombre d'explotacions ramaderes és de l'entorn de 303. En general són explotacions amb número de places baix i no gaire especialitzades.

- Les explotacions bovines els darrers anys han guanyat importància (91), especialment la d'engreix de vedells, i són lleugerament superiors a les porcines (77) que tradicionalment eren les més importants. Destaquen les explotacions d'èquids (48) però principalment són sense ànim de lucre i també la presència de explotacions ovines (25).

2.5. Estructures de la producció agrària

El panorama actual dels usos del territori agrari indica unes transformacions que troben tot el seu sentit en els canvis en profunditat que actualment viu el sector. En primer lloc, són canvis en els mercats que afecten de manera desigual les diferents produccions agràries. Però són també canvis en les estructures de producció, que adquireixen un relleu particular en el context d'un espai periurbà com l'Horta.

Les bases de l'agricultura industrial de l'Horta

La naturalesa de l'agricultura periurbana actual s'ha d'entendre, en qualsevol cas, en la perspectiva històrica que ha seleccionat unes determinades orientacions productives i unes determinades estructures de producció. L'Horta presentarà, des d'aquest punt de vista, unes singularitats productives que poden variar en determinats continguts o en l'expressió formal, però que no canvien gaire en el fons.

Produccions hortícoles o ramaderes que responen a la demanda urbana. Mentre Lleida tenia 21.432 habitants el 1900, Barcelona arribava als 533.000 i en sumava molts més amb els del seu entorn. La demanda local a Lleida és petita, però també ha jugat un paper important en l'aparició d'una agricultura més intensiva a través, especialment, de les oportunitats de venda directa que tenien els petits pagesos.

Produccions hortícoles o ramaderes que troben sortida a través de la intermediació urbana. La proximitat del mercat urbà facilita la sortida comercial de les produccions agràries, per la presència tant d'intermediaris i facilitats de distribució com d'un elevat consum urbà directe. La millora dels mitjans de transport i la transformació urbana faran possible que a partir dels anys cinquanta l'Horta s'especialitzi en la producció intensiva de fruita i arraconi els cereals, els farratges i altres conreus extensius que encara dominaven el paisatge; mentrestant, es difondrà també la producció intensiva de porcs i pollastres, seguida després pels vedells.

Major intensitat dels inputs utilitzats en l'agricultura (regadiu, adob natural i químic...). La possibilitat d'obtenir millor preu dels propis productes i els majors requeriments d'inputs que comporta una productivitat biològica superior han significat també accentuar l'ús d'inputs, fonamentalment d'adob, però també de plaguicides i altres tractaments, així com de la mà d'obra abundant necessària. Aquesta intensificació s'ha vist també afavorida històricament per la presència d'una ramaderia que facilitava l'adob orgànic, tan preuat i escàs i, en general, per la proximitat d'una font de residus com la ciutat.

Major intensitat en l'ús de mà d'obra. En l'agricultura de fa uns anys la possibilitat d'intensificar es veu condicionada històricament per la major o menor disponibilitat de mà d'obra. En el cas de l'Horta, aquesta disponibilitat ha estat facilitada per la proximitat de la ciutat i per la seva capacitat d'atracció. La intensificació fructícola comportà, de manera especial, una elevada demanda de mà d'obra, amb puntes destacades per a la recol·lecció, que es cobriren durant molts anys amb mà d'obra temporera de la ciutat, estudiants. Aquesta mà d'obra és substituïda a principis dels anys noranta per mà d'obra immigrada.

Major productivitat per hectàrea amb les mateixes produccions. En estreta relació amb els fets anteriors, s'hauria de plantejar una major productivitat, que ha estat poc documentada, però

sobre la qual hi ha l'evidència d'uns sistemes de plantació particularment densos. Els marcs de plantació han estat especialment reduïts, fins al punt que moltes plantacions havien de fer les operacions de conreu de manera manual o havien d'utilitzar maquinària molt petita. Encara avui el municipi de Lleida és on la presència de motocultors és superior, tant en termes absoluts com relatius a la resta de municipis dels encontorns o de Catalunya.

Les explotacions agràries i la seva evolució en els darrers anys

La primera dificultat a l'hora de conèixer la base humana de l'Horta, el nombre real d'explotacions agràries, és establir uns criteris d'avaluació i assegurar la fiabilitat de la font d'informació. A més a més, la petitesa tradicional de les explotacions de l'Horta i les distorsions derivades de la mateixa proximitat de la ciutat comporten inconvenients afegits de diferenciació de les explotacions. Es pot saber amb força aproximació el nombre de propietaris de l'Horta a través dels diferents registres contributius, però és força més complicat determinar qui gestiona realment la terra o qui porta els animals. Sigui com sigui, fent un capmàs de les diferents estadístiques agràries que són víctimes d'aquesta complicació, es pot avançar que, a l'àmbit de l'Horta de Lleida, s'hi troben, a finals del 2010, unes 850 explotacions agràries que poden residir a l'Horta o a la ciutat, de les quals unes 350 presenten una activitat amb una dedicació professional a temps complet, com es veurà en l'anàlisi estructural de l'agricultura.

Taula 16. Valoració de les explotacions o actius existents a l'Horta segons diverses fonts (*)

Font estadística	Horta de Lleida (històrica)	Horta de Lleida (tot el municipi)	Característiques de la font
Cens agrari		1.334 (1999) 976 (2009)	Cens amb voluntat exhaustiva, que assigna al municipi les explotacions agràries que hi tenen activitat principal. Conceptualment és la més fiable, però amb limitacions a l'hora de l'elaboració
Explotacions DUN	1.023 (2010) s.d. (2015)	s.d. (2010) 1.267 (2015)	Comprèn tots els que declaren terra a l'Horta, resideixin o no al municipi. Hi ha moltes hectàrees no declarades, però també hi ha molts titulars declarants que no exerceixen de pagesos.
Votants a cambres agràries	326 votants (+360 ciutat), 252 llars (+338 ciutat) (2011)	768 votants (2011) 609 votants (2016)	Cens que es confecciona a partir dels professionals agraris que cotitzen a la seguretat social segons el seu lloc de residència. Pot haver-n'hi més d'un en una explotació, de manera que el nombre d'explotacions és inferior al nombre de votants.
Explotacions prioritàries	210 (2010) s.d. (2014)	234 (2010) 119 (2014)	El registre d'explotacions prioritàries comptabilitza forçosament les explotacions agràries que accedeixen als ajuts estructurals i hi inclou les explotacions que tenen una dedicació agrària preferent i prou significativa (amb algunes incidències).

Font: IDESCAT, DARP, Ajuntament de Lleida, I. Aldomà, 2013

s.d: sense dades

(*) entre parèntesi l'any de la dada

L'Horta apareix com un espai d'activitat agrària encara relativament dens; però, d'acord amb les transformacions descrites anteriorment, es dibuixa un context de crisi per a l'explotació familiar històrica de l'Horta que es traduirà en una davallada extraordinària del nombre d'explotacions en els darrers decennis. Les estadístiques agràries disponibles presenten

notables limitacions i no permeten conclusions definitives. Ara bé, apunten cap al sentit que, mentre que l'Horta de Lleida perdia els 2/3 de les seves explotacions els vint-i-cinc darrers anys, la pèrdua a la comarca del Segrià era d'1/3 (I. Aldomà, 2004, p. 4-11).

Taula 17. Evolució del nombre d'explotacions de l'Horta de Lleida, 1989 – 2015

Any	Explotacions agràries	Explotacions agràries prioritàries
1989	1.743	s.d.
1999	1.334	s.d.
2009	973	s.d.
2010	1.023	234
2015	1.267*	119

s.d: sense dades

*Nota: 1.267 agricultors segons dades del Registre d'Explotacions Agràries (DARP)

Font: Cens agrari i base de dades d'Explotacions Prioritàries

Tant o més important que la davallada precedent és el fet que les explotacions actuals presenten una manca de relleu generacional evident i un grau d'inadaptació elevat a les transformacions en curs. No és difícil, tampoc, deduir de les dades estructurals que la viabilitat econòmica de moltes explotacions es troba compromesa perquè la seva superfície conreada resulta absolutament petita. Només cal comparar els llindars de viabilitat estimats per deduir que la grandària de l'explotació de l'Horta hauria d'augmentar substancialment. J. M. Rofes (1993, volum de resultats, p. 24) ja constata que "tots els llindars de rendibilitat de l'explotació tipus de l'Horta de Lleida es troben per damunt de les cinc hectàrees", quan la majoria de les explotacions no hi arribava. "Les explotacions només es poden mantenir gràcies a la mà d'obra familiar, si no serien totalment ruïnoses." Però l'autoexplotació de la mà d'obra familiar no té gaire continuïtat quan hi ha oportunitats d'ocupació alternatives molt més satisfactòries a la ciutat. Les dimensions de les explotacions agràries han de ser, doncs, cada cop més grans si es pretén viure únicament del conreu.

Cal tenir també en compte que la davallada del nombre d'explotacions va acompanyada d'una davallada encara molt més important de la mà d'obra a l'agricultura. Només entre els darrers dos censos de població, del 1991 i 2001, la població ocupada en el sector agrari al municipi de Lleida baixava de 2.614 a 1.878 persones segons els llocs de treball localitzats (no es disposa de dades recents). La davallada seria sensiblement més forta si es poguessin comptar únicament els ocupats a les explotacions de l'Horta. Les xifres d'ocupats agraris inclouen tot el municipi, i comprenen ocupacions com serveis a l'agricultura o silvicultura que tenen poc a veure amb l'activitat pròpiament agrícola, i són les úniques que creixen (I. Aldomà, 2000, p. 17).

Especialització sectorial i estratègia productiva de les explotacions agràries

L'observació dels usos del sol i el recompte de la ramaderia present a l'Horta realitzat en les pàgines anteriors permet fer-se una idea exacta de les opcions productives agràries que es desenvolupen actualment a l'Horta. En l'àmbit d'explotacions agràries, i atesa la rendibilitat tan desigual entre la superfície fructícola i la de terra campa, apareix un panorama general en el qual es presenten unes explotacions agràries dedicades fonamentalment a la fructicultura que en pocs casos han optat també per la ramaderia.

En una visió més detallada, que resulta força coincident entre les diferents fonts d'informació, es pot parlar de tres grups d'opcions productives amb un pes molt desigual en nombre d'explotacions:

- Una majoria aclaparadora d'explotacions, un 60% segons el cens agrari i un 75% segons les explotacions prioritàries, es dedica de manera pràcticament exclusiva a la fructicultura. L'opció productiva de l'Horta de Lleida s'ha identificat amb l'opció que han seguit els recs de Pinyana i la de les hortes velles del Segre: la de l'especialització fructícola.
- Un altre grup menys nombrós, entorn del 20 % de les explotacions en actiu a l'Horta, té la seva font d'ingressos i d'activitat compartida entre la ramaderia i els conreus, fonamentalment la fructicultura. Cal notar, d'acord amb les xifres de les granges vistes anteriorment, que es tracta d'una ramaderia molt industrial, amb un predomini aclaparador de les activitats d'engreix industrial que es fan mitjançant contractes d'integració amb les cases de pinso.
- Queden algunes explotacions que només disposen de conreus extensius, i alguna altra amb horticultura; alhora, hi ha uns casos encara més rars dedicats a la vinya, l'olivera o opcions de tipus mixt.

Tant o més important que la diferència en l'orientació productiva és la diferència que es produeix en la magnitud productiva. No es disposa dels resultats econòmics de les explotacions per il·lustrar-ho, però les diferències en la superfície conreada o en el nombre de caps de bestiar serveixen d'orientació per a la divisió establerta a través d'enquesta. Són aquestes diferències de magnitud les que, com es veurà, marquen també diferents estratègies productives a l'interior de les explotacions.

Figura 6. Caracterització de les explotacions agràries segons les orientacions productives

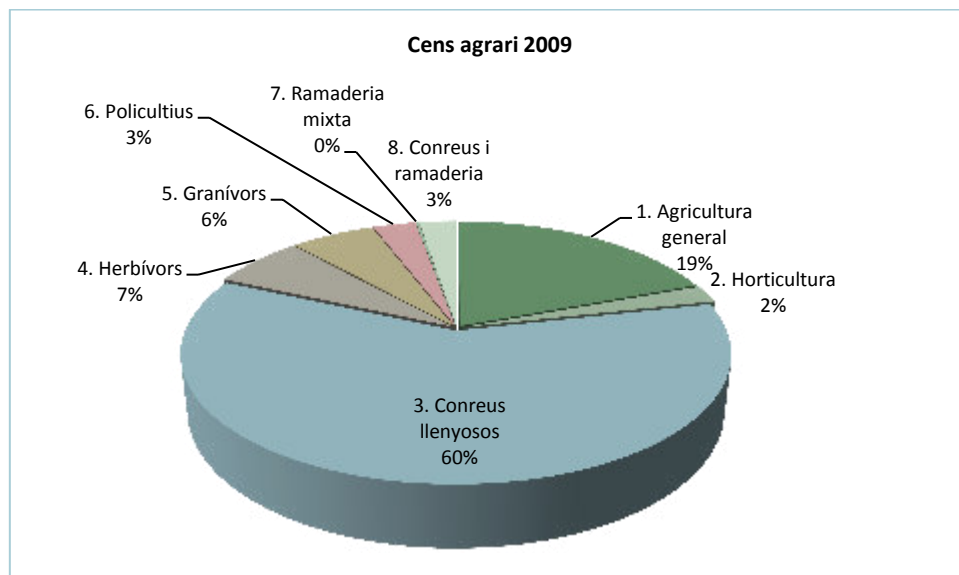
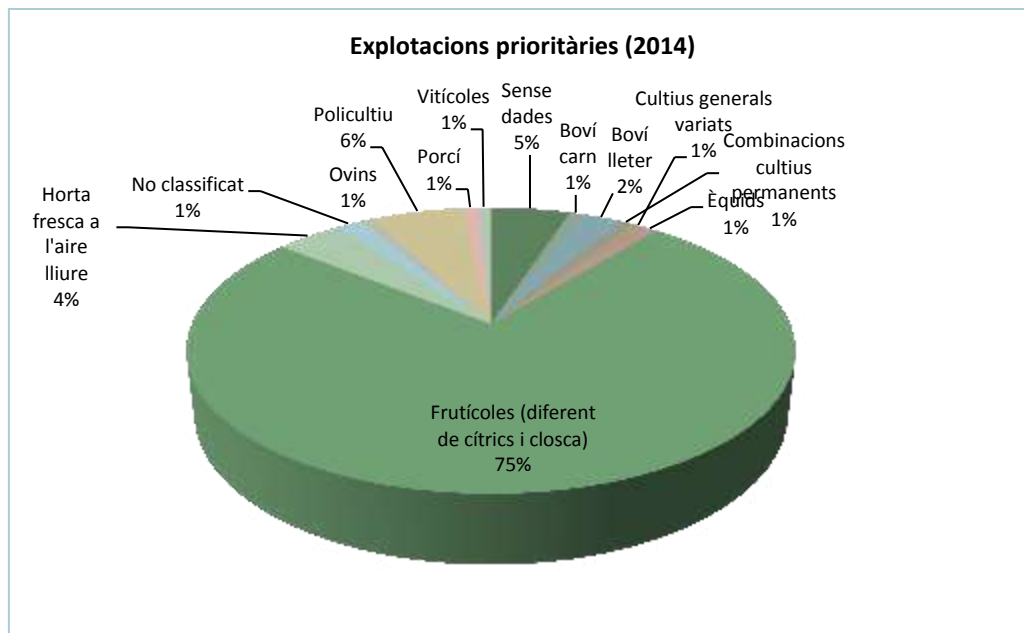
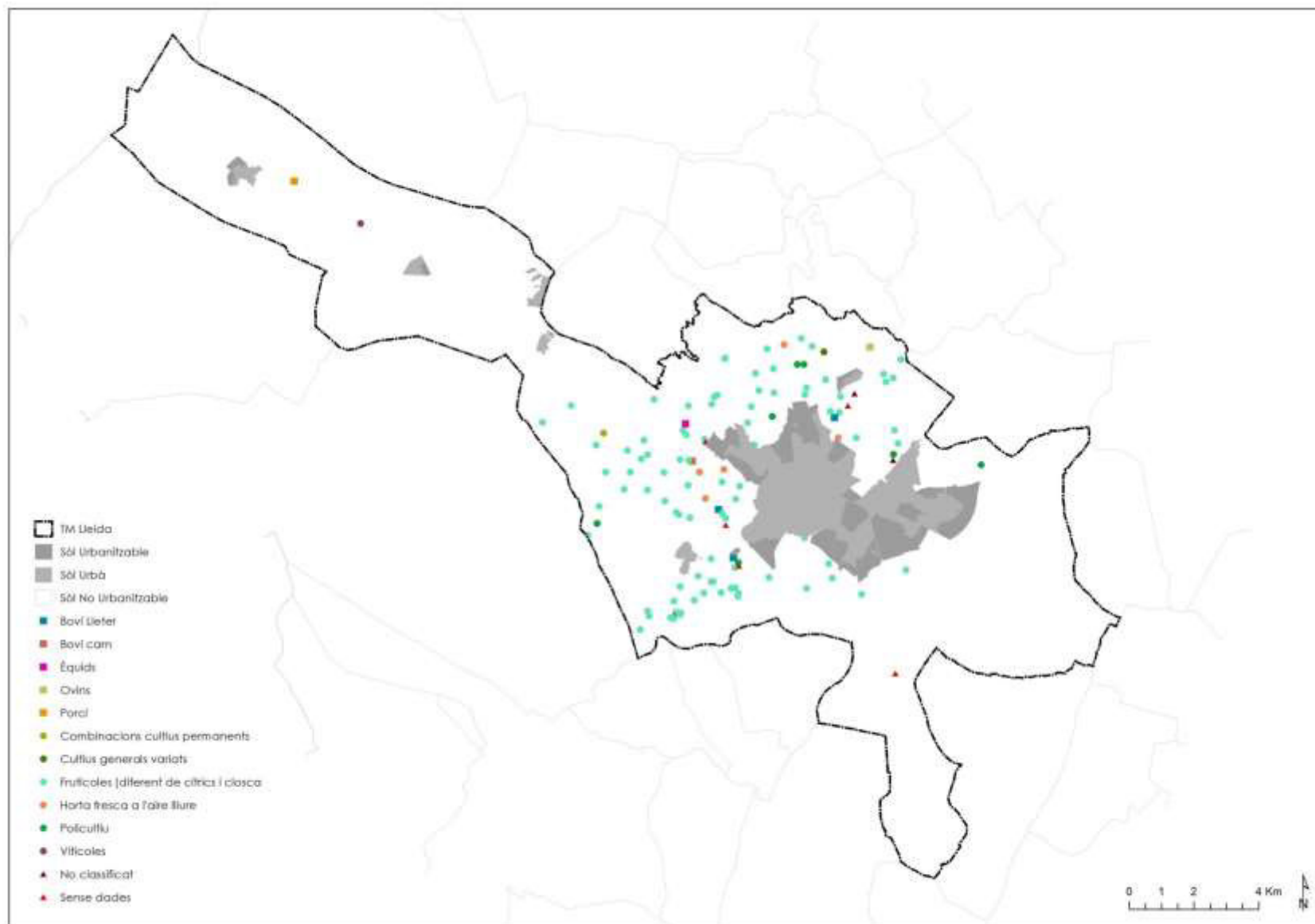

Figura 7.Explotacions prioritàries, 2014

Font: Cens agrari i base de dades d'Explotacions Prioritàries

Mapa 8. Orientacions productives de les explotacions agràries prioritàries (2014, ajuntament)

Desenvolupament i crisi de la fructicultura a l'Horta

Diversos factors, com la facilitat de les comunicacions, l'obertura dels mercats o els canvis tecnològics en el mateix sector agrari, han capgirat els darrers anys les lògiques de l'agricultura. Fruit d'aquests canvis resultarà que les singularitats que havien fet de l'Horta l'espai per excel·lència de les petites explotacions familiars acabin girant-se en contra seu.

- *La competència de produccions intensives provinents de qualsevol lloc del món.* L'opció productiva dominant de l'Horta —la fruita dolça destinada al mercat nacional i en menor grau, també, internacional— ha de competir amb la producció de fruita de les zones europees temperades i es troba davant d'un mercat consumidor estancat. Automàticament, els preus de la fruita, que experimenten grans variacions anuals en funció dels canvis dels mercats, s'estanquen o baixen en termes reals i les rendes dels pagesos segueixen la mateixa sort. La crisi s'ha anat traslladant a les explotacions i està afectant també el territori, que es reconverteix altre cop cap als conreus extensius, en particular l'alfals (J. Lloveras, P. Santiveri, 2008).

Les explotacions de l'Horta no són, tampoc, les més ben situades entre els productors regionals de fruita. A diferència d'altres moments històrics passats, no apareixen alternatives dins de la mateixa producció de fruita que els permetin refugiar-se en singularitats del mercat local, i el mateix passa amb possibles alternatives hortícoles que han estat proposades des de fa molts anys (JM. Rofes, 1993).

- *El condicionament ambiental que limita la intensificació dels factors de producció.* D'una banda, els darrers anys han començat a demostrar que l'ús creixent de plaguicides i altres productes químics en el tractament dels fruiters no s'ha correspost, sinó a l'inrevés, amb una disminució del risc de patògens. D'altra banda, i vist que la producció final no creixia, l'obtenció de rendes ha passat a dependre en els darrers anys del control i dels costos dels plaguicides, herbicides i altres inputs que suposen una part substancial de les despeses del conreu fructícol (R. Dalmau, I. Iglesias, 1999). Aquests canvis, units a les majors exigències de fruita de qualitat dels mercats, desincentiven l'augment de producció i el desvinculen de la intensificació dels inputs. En la mesura que l'ús intensiu dels factors de producció perd pes, petites explotacions agràries com les de l'Horta perden avantatges comparatius.
- *La millora tècnica continuada de les operacions de cultiu, que augmenta la productivitat i facilita economies d'escala.* La substitució accelerada de mà d'obra per maquinària treu, evidentment, interès a la disponibilitat de mà d'obra abundant derivada de la proximitat urbana que havia estat la raó de ser de l'Horta de Lleida. Certament, aquest no és un factor de canvi recent, sinó que es remunta a la introducció històrica de noves màquines de conreu, que té un moment culminant els anys cinquanta i seixanta, amb la incorporació massiva del tractor o el motocultor. Ara bé, en el cas de la fruita, els canvis dels anys noranta i actuals en els sistemes de conreu, amb la modificació dels marcs de plantació i els tipus de plançons i varietats, la introducció de màquines autopropulsades per a la collita i esporga i altres petits canvis puntuals, representen estalvis de mà d'obra tant o més importants que els que suposà al seu dia la introducció del tractor.
- *La disminució dels costos reals i la facilitat de contractació de mà d'obra assalariada, que afavoreix la constitució d'empreses amb assalariats.* Les millores tècniques i altres

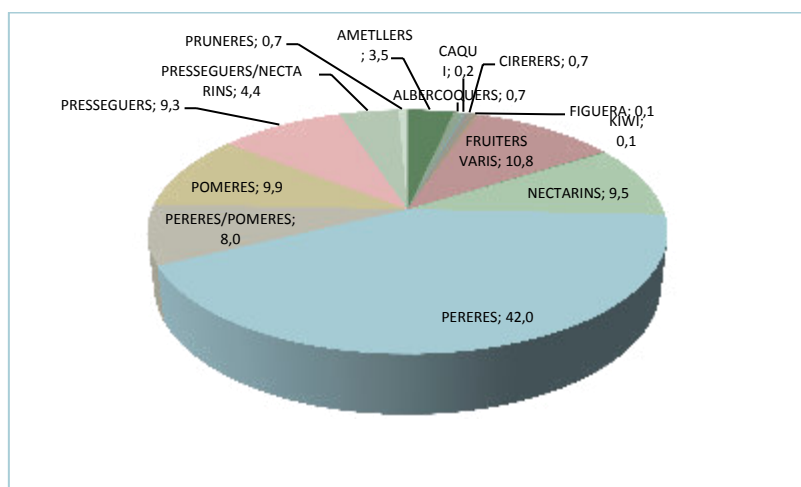
canvis precedents, units a les facilitats de la contractació de temporers de l'exterior i a les circumstàncies pròpies de les regulacions laborals i de la mà d'obra immigrada, tornen a afavorir en el darrer decenni la presència d'assalariats al camp. D'aquesta manera, les empreses agràries poden accedir a augments significatius de rendes si són capaces d'incrementar la producció i mantenir uns costos laborals continguts. Aquest representa un canvi substancial que en aquests moments comença a qüestionar la pervivència de la unitat d'explotació familiar com era coneguda fins ara.

Tots els canvis anteriors afecten el conjunt de la fructicultura lleidatana i una bona part de l'agricultura dels països occidentals, però tenen una particular incidència a l'Horta de Lleida pel seu mateix fet diferencial.

- *La fragmentació de les parcel·les i de la propietat en l'àmbit de l'Horta pesa sobre els costos i complica l'adaptació de les estructures productives.* Si es pot dir que, en general, totes les explotacions familiars agràries han de competir amb desavantatge amb les grans explotacions capitalistes dels països de nova colonització, el desavantatge esdevé clamorós per a les petites explotacions de l'Horta de Lleida. Les dificultats per "modernitzar-se" de les explotacions de l'Horta són particularment greus: costos excessius per al recanvi de maquinària; costos i incerteses a l'hora d'introduir-hi nous sistemes de reg; costos i incerteses de cara a la renovació varietal, que fa que les plantacions de l'Horta siguin massa velles; escàs poder de negociació comercial pel migrat volum productiu...

A través dels pagesos de l'Horta es detecta, per moments, no solament una limitació derivada de la reduïda dimensió dels factors de producció, sinó també el pes de les inèrcies derivades de la mateixa colonització de l'Horta i de la relació comercial directa amb la ciutat a través dels mercats. Una tendència a l'autosuficiència, hermetisme quant als propis procediments productius i comercials, esperit associatiu escàs... serien pràctiques que han pogut afavorir les iniciatives i l'èxit de la primera etapa de l'expansió fruitera, però que s'han convertit en inconvenients a l'hora de consolidar-la.

Figura 8. Distribució de la superfície fruitera a l'Horta de Lleida segons espècies, en hectàrees, 2015

Font: Mapa de cultius amb origen DUN 2015 del DARP

La pervivència de les hortalisses i les noves alternatives agràries

La difusió de la fruita a partir dels anys cinquanta i la seva conversió en monocultiu esborrà pràcticament el que havia estat l'activitat agrària anterior de l'Horta. Curiosament, al cap de cinquanta anys, just quan la fruita es troba en recessió, torna a plantejar-se l'interès per unes produccions comercials que havien quedat eclipsades per la fruita i que mai no havien deixat d'existir: les hortalisses.

La producció d'hortalisses era tan singular, i l'Horta, tan important, que en el passat la ciutat arribà a ser coneguda com la "ciutat de les cols" (C. Feixa, 1993). Aquesta era, en definitiva, la verdura que resistia als horts durant el llarg període hivernal i la que formava part privilegiada de la dieta de la temporada freda, quan als horts no hi quedava pràcticament cap altra verdura. Les cols han passat avui dia a millor vida i la ciutat ha perdut un dels seus distintius, però la seva importància pretèrita ja ens assenyalava unes condicions agronòmiques i alhora de consum que marquen profundament la producció d'hortalisses a l'Horta.

- La producció d'hortalisses lleidatana és una producció marcadament de temporada, que queda molt restringida en espècies i varietats pels freds hivernals.
- Els rigors climàtics de l'interior continental determinen una producció d'hortalissa fresca que no és competitiva amb la de les hortes del litoral mediterrani.
- En el context anterior, el mercat local constitueix una de les sortides comercials preferents, però es troba amb la limitació, que ha tingut un gran pes històric i que té encara una certa incidència, que en el moment de major i millor oferta, l'estiu, és quan la demanda local és més baixa, sigui pel pes de l'autoconsum, sigui per vacances.

El cens agrari del 2009 dona un total de 95 explotacions que conreen hortalisses comercials, del total de 953 explotacions que portaven terra al conjunt del municipi de Lleida, segons el cens. Gairebé tots aquests productors se situen a l'Horta pròpiament dita. El mateix cens agrari dona també un total de 84 ha dedicades a hortalisses, de manera que toca a menys d'una hectàrea per productor. La relació entre superfície i productors ja ens indica el poc pes específic i el caràcter complementari que té el conreu d'hortalisses. S'hi podrien diferenciar clarament dos tipus d'explotacions que en comprenen un nombre aleatori, en funció de tractar-se d'una activitat poc consolidada:

1. Unes vint-i-cinc explotacions que realitzen esforços de venda directa de la pròpia producció de verdura fresca, amb un cas molt limitat de producció de conserva. Amb relació a les condicions generals de la producció d'hortalisses abans apuntades i en relació amb la pròpia feblesa de les estructures de producció, aquestes explotacions es troben que, per cobrir la demanda dels consumidors, han de fer una oferta de verdures àmplia i permanent que escapa a les pròpies possibilitats de producció. Es planteja, doncs, una disjuntiva permanent entre les capacitats i les exigències pròpies del comerciant i les del productor.
2. Un nombre molt més aleatori d'explotacions que es decanten per plantar algun tros d'hortalisses quan s'albiren possibilitats comercials interessants per a una determinada producció. En aquest cas, per exemple, destaca un producte que ha donat bons resultats comercials en anys passats i que ara ha tocat també sostre, com són els

calçots. Les patates compleixen periòdicament la mateixa funció i les cebes han jugat també en el mateix sentit.

Tant els productors que es decanten per la venda com els que es limiten a provar algun conreu especulatiu es troben atents a l'aparició d'alguna veta de mercat que de moment no ha funcionat. En definitiva, les singularitats agroclimàtiques de la zona i la manca d'una tradició industrial o comercial en la matèria no han jugat a favor d'aquesta opció, per bé que no es pot descartar mai alguna possibilitat, com la que podria venir de l'estudi i desenvolupament de varietats autòctones, que més endavant es planteja.

Altrament, a més de la producció de l'hortalissa i en relació també amb les demandes d'una ciutat com Lleida, cal fer esment dels planteristes que han existit tradicionalment a l'Horta. Són planteristes d'hortalissa i, sobretot, planteristes de fruiters, que en els darrers decennis han rebut una nova empenta amb la demanda de jardineria. La jardineria és la que, en definitiva, ha esdevingut la funció comercial principal d'avui en dia. És una funció en la qual es fa també difícil de diferenciar entre la pròpia producció i la producció provinent d'altres àrees.

Estratègies en relació amb la terra: arrendament, extensificació i creixement fora de l'Horta

La confluència entre la disminució de les rendes agràries (territorials) i l'abandonament de les explotacions es tradueix en l'augment de la superfície conreada de les explotacions de l'Horta. Aquest augment es produeix a través de dues vies: l'adquisició de terra o l'arrendament. Mentre que en el primer cas les informacions disponibles són parcials, en el cas de l'arrendament les dades disponibles són una mica millors i les informacions recollides apunten cap a un recurs molt superior a l'arrendament, que resulta econòmicament molt més accessible que no pas la compra de terra.

Per a les explotacions agràries de l'Horta, conrear terres d'altres propietaris, partint d'uns acords contractuals de paraula o escrit, és la manera més assequible d'augmentar la pròpia producció i les rendes finals. Si fa quaranta anys la parceria o pagament en una part dels fruits de la collita era encara una fórmula molt usual, actualment es troba gairebé desapareguda i afecta menys d'un 4 % de les explotacions enquestades.

L'arrendament o pagament d'un tant fix per superfície ha anat augmentant de pes i afecta una mica més del 40 % de les explotacions, segons l'enquesta. Les explotacions agràries guanyen magnitud a base de recórrer a la terra en arrendament. En conseqüència, l'arrendament té major pes a mesura que les explotacions són més grans, fins al punt que a les explotacions fructícoles més grans l'arrendament és una condició quasi indispensable per arribar a la magnitud assolida, i la terra portada en contracte representa la meitat de la terra conreada.

L'expansió partint de l'arrendament de finques fruiteres a l'Horta resulta, però, força complicada, tant des del punt de vista de l'arrendador com de l'arrendatari. L'arrendatari que ha de llogar terra plantada es troba amb plantacions envellides, de múltiples varietats i en parcel·les petites, que en compliquen la gestió. En canvi, si s'hi ha de plantar de nou, l'arrendatari requereix unes garanties (durada mínima de quinze anys, contracte escrit) que l'arrendador que habitualment té casa a la mateix finca no mostra gaire interès a contraure.

En conseqüència, es poden trobar arrendaments de bona voluntat de parcel·les plantades de fruiters a canvi d'unes quantitats que van des de pagar solament l'aigua i la contribució fins a pagar uns 650 €/ha, tot inclòs. Alguns propietaris prefereixen deixar la plantació pràcticament abandonada, fet que ajuda a preservar la intimitat de la pròpia residència, però crea greus inconvenients sanitaris a les plantacions de fruiters properes. En canvi, una majoria acaba arrencant i arrendant la finca per al conreu extensiu de farratges i cereals en rotació.

D'acord amb les circumstàncies anteriors, les explotacions orientades cap als conreus extensius de terra campa són les que presenten una proporció de terra en arrendament més elevada. En aquest cas, l'enquesta (I. Aldomà, 2013) ens presenta algunes explotacions petites i relativament marginals des d'un punt de vista econòmic que es dediquen al conreu extensiu. Però, atesos els marges unitaris baixos i la forta mecanització del conreu de cereals o alfals, el seu conreu s'aparella a explotacions més grans, que s'han de basar en l'arrendament per adquirir grandària i rendibilitzar l'activitat. De fet, la major part de la superfície de l'Horta dedicada als conreus extensius es porta en arrendament i presenta tres casuístiques d'explotacions:

- Algunes grans explotacions especialitzades en extensius, una de l'Horta i la resta de poblacions veïnes, que tenen ja experiència en aquests conreus i disposen també de les instal·lacions apropiades per a l'emmagatzematge i de vegades el processament. En destaca particularment un productor d'Alcarràs.
- Algunes petites explotacions de l'Horta que practiquen el conreu de manera més experimental, tot aprofitant la pròpia maquinària per a les labors culturals i llogant la maquinària més especialitzada de la sembra i recol·lecció.
- Explotacions de remugants de la mateixa Horta que lloguen terrenys per cobrir les pròpies necessitats farratgeres.

L'arrendament o la compra de terres a l'Horta no resulta sempre avinent, ni soluciona totes les necessitats d'una bona dimensió productiva, de manera que algunes explotacions agràries de l'Horta s'han procurat finques fora, les quals són més grans i permeten un conreu més racional. Una de cada cinc explotacions té terra de conreu fora de l'Horta; es tracta de les explotacions una mica més grans, amb una vocació agrària marcada.

El recurs a l'arrendament de terra fora de l'Horta és rar i es limita a les explotacions de dimensions més grans, entre un 5 i un 10 %. La situació més habitual és la disposició de terra en propietat, que en alguns casos forma part d'una herència familiar.

L'organització del treball familiar i les estratègies de la mà d'obra

La base orgànica de l'agricultura de l'Horta és encara majoritàriament l'explotació familiar, la qual determina la lògica econòmica i social que guia les decisions productives. L'objectiu de l'explotació familiar agrària no és la maximització del benefici, sinó la satisfacció de les necessitats de la família del cap de l'explotació, i per aconseguir-ho l'explotació organitza el seu treball en funció de les disponibilitats de la mà d'obra familiar.

No és menys cert, en tot cas, que en els tres darrers decennis s'estan produint canvis que apunten cap a una agricultura més empresarial o "capitalista" en els seus objectius i la seva organització.

En termes generals es dibuixa un panorama en el qual la mà d'obra familiar implicada en la feina de l'explotació creix a mesura que n'augmenta la dimensió. La meitat de les explotacions de l'Horta té una presència de treball familiar reduïda, que es limita al cap de l'explotació, fet que té a veure amb les dimensions productives reduïdes de l'explotació.

L'altra meitat de les explotacions agràries té com a mínim dos familiars implicats en les feines de l'explotació. En una mica més de la meitat dels casos es tracta del cap de l'explotació i del seu cònjuge femení; mentre que la resta queda molt repartit entre el cap d'explotació jove que treballa amb el seu pare o pares, el cap d'explotació més gran que treballa amb la dona i el fill, i d'altres menys freqüents, com la parella jove que treballa amb el pare.

En les explotacions enquestades (I. Aldomà, 2013), els caps d'explotació presenten una estructura d'edats bastant més jove que la del conjunt d'explotacions de l'Horta del cens agrari, i això té a veure amb l'univers més professional al qual es refereix la mostra d'explotacions enquestades. La meitat dels caps té menys de cinquanta anys i pocs superen els seixanta-cinc.

El treball assalariat va guanyant, d'altra banda, importància. L'ús de mà d'obra assalariada eventual ha estat habitual en els moments de la recol·lecció de la fruita, quan les exigències són majors, i també s'ha utilitzat mà d'obra eventual en l'altre pic de feina, que és la poda. Històricament s'ocupaven en la recol·lecció els joves de la ciutat; però a partir de la primeria dels anys noranta, i després de dos anys de penúries, han estat substituïts per població immigrada.

El més significatiu com a baròmetre de l'evolució cap a una agricultura més empresarial és la difusió dels treballadors assalariats fixos. Aquests apareixen, amb tot, en només una de cada set explotacions. Com és lògic, aquests assalariats apareixen a les explotacions de dimensions productives una mica més grans.

Ingressos exteriors i continuïtat de les explotacions agràries

L'estratègia productiva de les explotacions de l'Horta no s'acaba, en qualsevol cas, a l'interior de la mateixa explotació o activitat agrària. Les explotacions estructuren la seva força de treball cada cop més en funció de les diferents oportunitats de treball que es presenten, tant en segments afins a l'activitat agrària com en d'altres d'allunyats. Dins de l'activitat agrària es presenten, per exemple, oportunitats d'ingressos que tenen una llarga tradició, com és la realització de feines per a tercers. Són feines i ingressos poc reconeguts i quantificats, que inclouen tant feines manuals que necessiten un cert coneixement, com pot ser la poda, com feines culturals realitzades amb màquines especialitzades. Aquestes darreres destaquen, sobretot, en l'àmbit dels conreus extensius, que requereixen algunes labors amb màquines molt costoses i de difícil amortització.

Només una de cada vuit explotacions enquestades (I. Aldomà, 2013) afirma realitzar feines per a tercers, i la relació amb la magnitud de l'explotació no és gaire clara. S'hi troben petites explotacions fructíferes que busquen una manera d'optimitzar el rendiment de la seva mà d'obra o, fins i tot, de la seva maquinària. I hi apareixen explotacions mixtes grans o

explotacions més dedicades en general als conreus extensius que troben una manera d'optimitzar l'ús de la seva maquinària.

Altres explotacions, una de cada set, simplement han optat per una font d'ingressos no agrària alternativa. Coincideixen en general amb les explotacions de dimensions més reduïdes i, naturalment, més necessitats d'ingressos exteriors. Però també apareixen caps d'explotació dedicats a una activitat no agrària entre les explotacions més grans, per bé que en aquest cas es tracti també d'ocupacions que tenen, en principi, un nivell econòmic superior. D'altra banda, altres referències com el cens agrari i el treball de camp apunten que la proporció d'aquells que practiquen l'agricultura a temps parcial o de cap de setmana és força més gran si s'amplia l'angle d'observació de les explotacions. En aquest cas tindríem prop d'un 30 % d'explotacions amb el cap a temps parcial.

Sigui com sigui, l'opció d'ingressos i una activitat no agrària es deixa notar més en els fills de les famílies pageses que no en els caps de l'explotació. En els decennis passats s'ha produït una davallada del nombre d'explotacions, que responia a aquest abandonament de les explotacions per part dels hereus i fills en general, que preferien una feina urbana més ben remunerada o més segura. Aquest degoteig continua actualment i és previsible que continuï en els anys propers si hem de fer cas de la situació de les explotacions familiars actuals.

La continuïtat de les explotacions agràries actuals s'ha determinat a partir de mostreig (I. Aldomà, 2013), en el qual les explotacions es pronunciaven en funció de si hi havia un fill que evidentment continuava a l'explotació, l'existència d'un possible fill que continués l'activitat i la manca evident d'hereus i de continuïtat.

Els resultats expressats ens presenten una distribució quasi equilibrada entre les explotacions que no tenen continuïtat, d'una banda, i les explotacions que en tenen o en podrien tenir, de l'altra. Es presenten, però, algunes diferències segons tipologies productives, que segueixen les impressions recollides en el treball de camp:

- La continuïtat augmenta a mesura que augmenta la dimensió de les explotacions agràries per als diferents tipus de produccions.
- Les explotacions ramaderes, que de manera general combinen la seva activitat ramadera principal amb la fructicultura, presenten una major continuïtat que les que es dediquen exclusivament a la fructicultura.
- Les explotacions centrades en la producció de conreus extensius no tenen continuïtat, fet que es relaciona també amb la seva dimensió reduïda.

RESUM

- Els canvis que viu el sector agrari determina el panorama actual del territori agrícola de l'Horta. Canvis en els mercats que afecten de manera desigual les diferents produccions agràries.
- Però també, la naturalesa de l'agricultura periurbana s'ha d'entendre des d'una perspectiva històrica, que ha seleccionat determinades orientacions productives i determinades estructures de producció.

- Les bases de l'agricultura de l'horta: produccions hortícoles o ramaderes que responen a la demanda urbana; produccions hortícoles o ramaderes que troben sortida a través de la intermediació urbana; major intensitat dels imputs utilitzats a l'agricultura; major intensitat de l'ús de la mà d'obra i major productivitat per hectàrea amb les mateixes produccions.
- El cens agrari del 2009 atorgava per l'Horta de Lleida, considerant tot el municipi, unes 976 explotacions (1.334 l'any 1999).
- Malgrat es tracta d'un espai agrari d'activitat encara relativament dens, l'evolució històrica i el context de crisi per a l'explotació familiar històrica s'està traduint en una davallada extraordinària del nombre d'explotacions.
- Alhora les explotacions presenten una manca de relleu generacional evident i un grau d'inadaptació elevat a les transformacions en curs.
- Els llindars de rendibilitat de l'explotació tipus es troben per damunt de les cinc hectàrees quan la majoria de les explotacions no hi arriba.
- Es produeix també una davallada important de la mà d'obra en l'agricultura.
- Una majoria aclaparadora d'explotacions, un 60% segons el cens agrari i un 75% segons les explotacions prioritàries, es dedica de manera pràcticament exclusiva a la fructicultura.
- Uns 6% de les explotacions agràries prioritàries es dediquen a la ramaderia, sovint amb activitat compartida amb conreus, mentre que un 4% són d'horta fresca.
- Les singularitats de l'horta que havien fet l'espai per excel·lència de les petites explotacions familiars s'estan girant en contra seu per:
 - La competència de produccions intensives provinents de qualsevol lloc del món.
 - El condicionament ambiental que limita la intensificació dels factors de producció (l'ús de plaguicides no ha disminuït el risc de patògens, la producció no ha augmentat i els seus costos suposen una part molt substancial dels factors de producció).
 - La millora continuada de les operacions de cultiu, que augmenta la productivitat i facilita economies d'escala.
 - La disminució dels costos reals i la facilitat de contractació de mà d'obra assalariada, que afavoreix la construcció d'empreses amb assalariats.
 - La fragmentació de les parcel·les i de la propietat pesa sobre els costos i complica l'adaptació de les estructures productives.
- La pera ocupa un 42 % de la superfície de l'Horta, seguit de la poma amb un 10%, del presseguer amb un 9% i la nectarina també amb un 9%. Tanmateix, destaca l'augment important dels darrers anys del préssec i nectarina.
- Ara que la fruita es troba en recessió, torna a plantejar-se l'interès per unes produccions comercials que havien quedat eclipsades per la fruita i que mai no havien deixat d'existir: les hortalisses.
- El cens agrari del 2009 dona un total de 95 explotacions que conreen hortalisses comercials, del total de 953 explotacions que portaven terra al conjunt del municipi de Lleida. El mateix cens agrari dona també un total de 84 ha dedicades a hortalisses, de manera que toca a menys d'una hectàrea per productor.

- Es diferencien dos tipus d'explotacions d'hortalisses:
 - Unes 25 explotacions que realitzen esforços de venda directa de la pròpia producció de verdura fresca, amb un cas molt limitat de producció de conserva
 - Una resta aleatòria d'explotacions que decanten per plantar algun tros d'hortalisses quan s'albiren possibilitats comercials interessants (calçot, patata, ceba...).
- Els productors d'hortalissa en general estan atents a l'aparició d'alguna veta o oportunitat de mercat, que de moment no ha funcionat. Les singularitats agroclimàtiques de la zona i la manca d'una tradició industrial o comercial en la matèria no han jugat a favor d'aquesta opció, tot i que no es pot descartar en el futur.
- Els planteristes d'hortalissa i, sobretot, planteristes de fruiters, en els darrers decennis han rebut una nova empenta amb la demanda de jardineria.
- La confluència entre la disminució de les rendes agràries (territorials) i l'abandonament de les explotacions es tradueix en l'augment de la superfície conreada de les explotacions de l'Horta.
- Les explotacions agràries guanyen magnitud a base de recórrer a la terra en arrendament.
- L'arrendament o pagament d'un tant fix per superfície ha anat augmentant de pes i afecta una mica més del 40 % de les explotacions.
- A les explotacions fructícoles més grans l'arrendament és una condició quasi indispensable per arribar a la magnitud assolida, i la terra portada en contracte representa la meitat de la terra conreada.
- L'arrendament de finques fruteres a l'Horta resulta, però, força complicada: plantacions envellides, de múltiples varietats, parcel·les petites, haver de plantar de nou i la conseqüent necessitat de contractes llargs, així com el fet sovint de disposar de casa o torre a la mateixa finca.
- Es poden trobar arrendaments de bona voluntat de parcel·les plantades de fruiters a canvi d'unes quantitats que van des de pagar solament l'aigua i la contribució fins a pagar uns 650 €/ha, tot inclòs.
- Una majoria acaba arrencant i arrendant la finca per al conreu extensiu de farratges i cereals en rotació. De fet, la major part de la superfície de l'Horta dedicada als conreus extensius es porta en arrendament.
- La base orgànica de l'agricultura de l'Horta és encara majoritàriament l'explotació familiar, tot i que en les darreres dècades s'estan produint canvis que apunten cap a una agricultura més empresarial.
- La meitat de les explotacions de l'Horta té una presència de treball familiar reduïda, que es limita al cap de l'explotació, fet que té a veure amb les dimensions productives reduïdes de l'explotació. L'altra meitat de les explotacions agràries té com a mínim dos familiars implicats en les feines de l'explotació (en cònjuge femení o el cap d'explotació jove que treballa amb el seu pare).
- El treball assalariat va guanyant, d'altra banda, importància. Tot i que principalment es restringeix en moments puntuals (recol·lecció, poda, ...)

- S'estima que a prop d'un 30 % d'explotacions tenen el cap amb dedicació a temps parcial. L'opció d'ingressos alternatius i una activitat no agrària es deixa notar més en els fills de les famílies pageses que no en els caps de l'explotació.
- La continuïtat de les explotacions està força equilibrada entre els que no en tenen i els que en tenen, o en podrien tenir.
- La continuïtat augmenta a mesura que augmenta la dimensió; les ramaderes que combinen amb fruticultura en tenen més que els que es dediquen exclusivament a la fruita; les centrades en la producció de conreus extensius no tenen continuïtat.

2.6. Transformació i comercialització alimentàries

Si l'especialització frutera de l'Horta actual s'explica pel desenvolupament en paral·lel d'una indústria de comercialització i transformació afí, el desenvolupament de la cadena agroindustrial explica les transformacions que segueix l'agricultura en general.

La implantació de la transformació alimentària i el desenvolupament de la ramaderia i la fructicultura modernes

Els dos subsectors agraris dominants a l'Horta de la ciutat, la fruita dolça i la ramaderia, deuen la seva implantació al desenvolupament d'un sector transformador i comercial que actua de motor. També en els dos casos la ciutat de Lleida juga un paper dinamitzador central, a través de les seves indústries i comerciants, que s'escampa cap a totes les poblacions dels encontorns.

En el cas de la ramaderia, el paper determinant en l'expansió local correspondrà a la indústria del pinso, la qual introduirà els contractes d'integració amb els grangers per tal de consolidar el seu procés expansiu.

Pel que fa a la fruita dolça, la indústria transformadora ha jugat un paper menor perquè la indústria de conserves o de sucres s'ubicava en altres indrets de producció.

En el cas del préssec, la indústria transformadora ha pogut arribar a representar en algun moment històric el destí de la meitat o més del volum produït. Però, en el cas de la pera i, encara més, en el de la poma, la destinació industrial es queda habitualment entorn d'una dècima part del volum produït.

La destinació de la producció fructícola lleidatana ha estat de bon antuvi la comercialització de producte fresc, en la qual resulta decisiva la presència dels comerciants intermediaris. Tanmateix, la consolidació i millora de la comercialització implicà un esforç de conservació que ha significat també el desenvolupament d'un subsector industrial particular, el de la indústria del fred.

Tot plegat fa que la capacitat de fred acumulada sigui un puntal molt important per a la preservació de la producció fructícola local, això sense perdre de vista el pes decisiu de l'habilitat comercialitzadora en uns productes que continuen sent peribles.

El desenvolupament del cooperativisme i l'associacionisme agrari

En els darrers seixanta anys la transformació i comercialització de les produccions agràries ha esdevingut un element determinant dels canvis tecnològics i productius del sector agrari. També han anat guanyant terreny en la captació de renda agrària, de manera que els pagesos s'han trobat amb inferioritat de condicions i s'han hagut de plantejar l'assumpció de les feines de transformació i comercialització.

La cooperativa és la fórmula més clarament associativa adoptada, però hi ha altres fórmules legals que tenen darrere agrupacions de pagesos. Es tracta en particular de les societats agràries de transformació, que apareixen inicialment com a grups sindicals de colonització i que es troben a mig camí entre la cooperativa i la societat anònima.

L'evolució de la fructicultura en el sentit de majors exigències comercials, traçabilitat, tecnificació de les operacions de producció primària... consolida i reforça els grups de productors associats com a unitat productiva integral, fet que ajuda a superar els inconvenients propis de les limitacions de grandària de les explotacions. I, d'altra banda, l'especialització i dedicació requerides s'adapten força bé amb la presència d'un nombre de socis no gaire nombrós.

Altrament, l'esperit individualista del pagès de l'Horta és encara ben present en les institucions associatives agràries. Primer, destaca el pes de les SAT, que representen una empresa a mig camí entre la cooperativa i la societat anònima. Després, en algunes de les cooperatives les responsabilitats dels socis queden perfectament delimitades i separades; cadascú disposa de la seva part de volum de fred i el soci té, fins i tot, al seu càrrec la comercialització.

Taula 18. Cooperatives de transformació i comercialització amb seu a Lleida

Nom	Característiques	Fundació	Socis
Copaga , S.C.L	Pinsos i producció ramadera. Amb la crisi dels anys 1998 i 1999 la cooperativa va externalitzar les activitats de transformació càrnia.	1945	400
Actel S.C.C.L.	Fruita, cereal, subministres i serveis. Cooperativa de segon grau que agrupa cooperatives de Ponent i la Franja, amb poca incidència a l'Horta.	1980	139
Cooperativa Agrícola Pràctica, S.C.C.L.	Subministres, consum. L'antiga cooperativa entra en procés de dissolució el 2006 (instal·lacions Actel).	1920	1.000
Cooperativa La SEO	Fruites i verdures	-	-
Arcofruit, S.C.C.L.	Cada soci té una part del fred i se'n comercialitza la producció (part nord- est de l'Horta).	1974	87
La Bordeta Fruits S.C.C.L.	Acull fructicultors del marge esquerre i d'alguna població veïna.	1982	120
Mariola Fruits S.C.C.L.	A l'entorn de la partida de la Mariola fa comercialització conjunta.	1983	65
Fruitera la Pràctica S.C.C.L.	Comercialització conjunta de fruita de diversos punts de l'Horta a la partida de Montcada.	1979	42
La Plana Fruits S.C.C.L.	Productor de la partida de la Plana que acull altra fruita de la mateixa partida.	1986	12
SAT 197 Fruilar LTDA	Llarga tradició, situada al Polígon Industrial del Segre. Lleida i pobles veïns.	1967	-
SAT 1255 Arilfruit LTDA	Noves naus a la Moradilla. Pagesos de Lleida i pobles veïns.	1963	-
SAT 1547 Sanui Fruits (SAFRUSE)	Pagesos de la partida de les Torres de Sanui i veïnes.	1983	22
SAT 9950 Frutas Selectas Nacionales	Pagesos de Lleida i entorn, situada al Polígon Industrial del Segre.	-	-
SAT 641 CAT Lleida Fruits	D'un pagès productor de Pardinyes Altes, i acull pagesos de la Plana.	-	-
SAT 4348 Bon Fruit	Pagesos de Butsenit i alguns d'Alcarràs.	-	16
SAT 5284 Marimunt Fruits	Lloguer de fred i comercialització conjunta de la partida de Marimunt.	-	4
SAT 3816 Ilerfruit LTDA	Central a la partida de Montcada i pagesos de l'entorn.	1974	-

Font: I. Aldomà, 2013.

Organització i evolució de la cadena de valor de la fruita dolça

Atès que l'Horta es troba especialitzada en una producció fructícola completament adreçada al mercat, els seus resultats econòmics i la seva evolució depenen majorment de l'evolució dels mercats de la fruita a una escala internacional o, com a mínim, europea. En aquest sentit, doncs, no té gaire sentit observar l'Horta, sinó que més aviat cal recordar alguns dels paràmetres generals que regeixen mercats fructícoles.

El preu pagat pel consumidor per les pomes, peres i préssecs se situa en segment mitjà tirant cap avall dins les fruites consumides fresques. Però el fet més significatiu és que només una petita part del valor generat per les vendes arriba a l'origen de la cadena de producció. El marge del venedor final representa entorn d'un 60 % del preu de venda, mentre que el del pagès productor es mou entorn el 20 %, amb un 5 % més si s'hi afegeix l'emmagatzematge i la intermediació en origen (Observatori de la Fruita, Informe anual).

Per tot plegat, doncs, la comercialització en destí constitueix un element clau en la captació de valor. La concentració progressiva dels agents que operen en aquesta part final de la cadena ha comportat que en els darrers anys se simplifiquessin i escurcessin els circuits comercials, fet que ha reforçat el paper de les cadenes de comercialització i les centrals de compra. Els pagesos també s'han associat i han eliminat intermediaris en origen, però la repercussió en termes de captació de valor no ha estat tan gran.

Tot i que les tendències generals siguin molt semblants a les de la resta de productes d'alimentació, en l'àmbit de les fruites i verdures fresques, les fórmules més tradicionals de venda resisteixen millor que en els altres casos. Això significa majors possibilitats de subsistència per als productors petits i mitjans i per a les seves agrupacions, com les que es troben presents a l'Horta. Però tot plegat s'ha de jugar en un marc d'una gran competència i més aviat recessiu.

La comercialització en destí i el desenvolupament de circuits curts

Tal com ha estat apuntat inicialment, si l'Horta arribà a ser una agricultura intensiva que servia de manteniment a un gran nombre de pagesos fou perquè la ciutat pròxima oferia una sortida comercial molt favorable als seus productes. Aquesta sortida té a veure amb la presència de comerciants i té a veure amb la demanda de la mateixa població urbana. Consumidors, comerciants i pagesos tenien, d'altra banda, un punt de trobada i de transaccions destacat, el mercat diari que durant centúries se celebrà a la plaça central de la ciutat, la plaça de Sant Joan.

Durant la segona meitat del segle XX, el mercat s'ha anat allunyant del centre de la ciutat i ha anat perdent també la seva funció primordial d'abastament urbà. Mentre això passava anaven desapareixent els consumidors que compraven la seva fruita i verdura, o els ous, animals i altres productes directament als pagesos que portaven els seus productes a vendre. Els intermediaris majoristes hi han anat guanyant protagonisme, mentre que les transaccions s'han anat centrant progressivament en la primera producció dels encontorns, la fruita.

En el moment dels eixamples urbans de finals del XIX i primera meitat del XX, la venda directa per part dels pagesos de l'Horta fins i tot guanya posicions, amb punts de venda en els mercats

de barri. Però aquesta fórmula, a banda de la competència d'altres sistemes comercials, serà ocupada també per botiguers professionals i la producció venuda anirà perdent relació amb l'Horta. Amb tot plegat s'arriba a la primeria del segle XXI amb un consum urbà d'aliments sensiblement desvinculat de les produccions de l'entorn, fet que no afavoreix ni els consumidors ni l'Horta.

Les tendències dels darrers anys han afavorit més aviat les grans empreses, i l'agricultura de l'Horta se n'ha vist perjudicada a causa de la petita dimensió de les seves explotacions. Per això resulten de gran interès totes les accions i iniciatives en l'àmbit de la transformació i la comercialització dels productes de proximitat, que afavoreixen els productors petits i mitjans; per això l'interès dels anomenats circuits curts. Per bé que el gruix en volum de producte comercialitzat sigui reduït i que en certa manera vagin a contracorrent, apareixen un seguit d'iniciatives interessants, amb exemples variats, en àrees periurbanes de característiques semblants.

Es poden imaginar i desplegar diferents fórmules de presentació i penetració del producte de proximitat adaptades a cadascun dels canals comercials habituals. Tot i que alguns sistemes de venda no s'hi adaptin gaire, existeix un gran nombre de possibilitats que es poden desenvolupar. Si no, les fórmules més convencionals de circuits curts ens ofereixen diverses possibilitats, algunes de les quals ben presents a Lleida (R. Binimelis, C. A. Descombes, 2010). Segons el registre del DARP (2016) a Lleida hi ha 46 empreses i particulars adherits com a productors de venda de proximitat.

- *Venda directa al mercat.* És un sistema que s'inscriu en la tradició quasi mil·lenària, segons la qual els pagesos portaven els seus productes a vendre a la plaça i que a Lleida mateix perviu a través de la venda al Mercat Central de Fruites i Verdures. Aquest tipus de vendes apareix, en qualsevol cas, a través de les diferents fórmules de venda en mercats actuals: els mercats fixos que obren durant tota la setmana, els mercats ambulants d'un o dos dies per setmana o les fires que es realitzen de manera més esporàdica i que acostumen a ser especialitzades. Totes aquestes diferents fórmules es poden considerar cobertes a la ciutat de Lleida.
- *Botigues especialitzades.* Tres quartes parts de la producció ecològica, el consum de la qual es troba en expansió, s'ofereix en botigues especialitzades. Es troben relativament difoses en ciutats petites i mitjanes i s'hi ofereix sovint producte fresc de proximitat, que pot haver estat adquirit als mateixos pagesos. A més a més, pot trobar-se encara algun cas de productors de fruita o verdura que mantenen oberta una botiga a la ciutat.
- *Cooperatives de consumidors.* Els consumidors s'associen per a la compra en comú i disposen habitualment d'una botiga que autogestionen. És una fórmula molt utilitzada en agricultura ecològica, i a Catalunya hi ha 85 cooperatives (2009), les quals s'agrupen en Ecoconsum. Les cooperatives acostumen a comprar directament als productors i ofereixen cistelles tancades de productes o cistelles obertes fetes a partir d'una llista prèvia del pagès. Algunes cooperatives de consum tenen també botiga a través de la qual venen a tercers.
- *Cooperatives de productors i consumidors associats.* Reuneixen productors i consumidors a l'entorn d'un contracte a través del qual es fixa la producció que serà lliurada anualment i el seu preu, i els consumidors mantenen algun tipus de contacte

directe amb el lloc de producció (col·laboració en feines, visites). No n'hi ha exemples a Catalunya, però són força coneguts els exemples de països veïns que tenen a veure també amb la producció ecològica, com el cas d'AMAP (Associations pour le Maintien d'une Agriculture Paysanne), a França.

- *Cooperatives de productors amb sistemes particulars de venda directa.* Els productors poden, de manera individual o associada, establir els seus punts o sistemes de venda directa, que poden anar des de la creació d'una botiga fins a la presència en mercats o l'entrega a domicili a través de diferents sistemes de compra. A Catalunya existeix la Xarxeta de Productors Agroecològics, que treballa en aquesta línia.
 - *La venda directa a domicili.* Sigui els mateixos pagesos de manera directa, sigui distribuïdors especialitzats, sigui agrupacions d'uns i altres, existeixen també alguns exemples de venda de producció a domicili, a partir de compres que es realitzen generalment a través d'Internet. S'ofereixen generalment sistemes de productes a un preu fix, que es distribueixen amb una periodicitat setmanal o similar.
 - *Venda directa a la restauració privada o col·lectiva.* És un àmbit de grans oportunitats en el qual s'ha desenvolupat amb especial força el moviment slow food, que té una presència significativa a Lleida i que celebra la seva fira anual a la ciutat. Un especial interès té també la promoció de productes de proximitat i, en particular, productes ecològics, en la restauració social.
- Independentment de les anteriors iniciatives més innovadores, cal tenir present que centrals de producció i majoristes han estat i són encara subministradors de restauradors privats i col·lectius de pes, com són els hospitals.
- *La venda directa a la mateixa finca.* Els consumidors es desplacen a la finca del productor i poden veure l'entorn on es produeix, mentre que el pagès no cal que inverteixi tant en comercialització. És un sistema de venda també relativament estès, que no es vincula tant amb la producció ecològica com els anteriors. En el cas de Lleida trobem algun productor de l'Horta que segueix aquesta pràctica.

D'altra banda, cal destacar també les accions relacionades amb la promoció de l'Horta a través d'iniciatives municipals com: "Benvinguts a l'horta", "Dinar 100% horta de Lleida", "Horts escolars", etc.

Del conjunt de fórmules se'n dedueix un gran nombre d'oportunitats d'obtenció de valor afegit pels pagesos. I aquestes oportunitats són particularment destacables en l'àmbit de la producció d'hortalisses, que ha esdevingut força marginal a l'Horta de Lleida i entorns. Tot i que la demanda del mercat local de Lleida no sigui gaire gran, hi ha marge per recuperar la producció de verdures i donar sortida a algunes explotacions familiars.

Del conjunt d'experiències en els diversos circuits curts amb implicació pagesa se'n desprèn també la importància tant de l'origen del producte com de la qualitat d'aquest producte, que va generalment lligada a la producció ecològica. En els canals esmentats abans (amb l'excepció dels mercats amb presència de producte variat), aquesta darrera condició és la que atreu més els consumidors, sobretot en el cas de les fruites i verdures fresques.

D'altra banda, el consum de productes ecològics parteix d'uns nivells molt baixos, però experimenta una tendència creixent important. Al cap i a la fi, el consumidor estarà més

disposat a valorar el producte local o de proximitat si aquest ofereix una garantia de qualitat també ben diferenciada.

L'autoconsum: l'hort i el corral familiars

L'autoconsum representa encara una part del consum de fruites i verdures de les llars que no es pot menystenir. En l'àmbit estatal, l'autoconsum de fruites es mou a l'entorn del 2,5 % del consum total de les llars, mentre que el de verdures puja fins al 5 %.

Sigui com sigui, l'autoconsum de productes del camp assoleix proporcions més elevades que les mitjanes anteriors en entorns rurals com els de les planes ponentines i a l'Horta de Lleida en particular. La continuïtat dels horts familiars n'és la manifestació més evident. Vuit de cada deu pagesos de l'Horta fan hort, una proporció que resulta sens dubte bastant més elevada que la que es troba a les poblacions rurals de l'entorn.

El conreu de l'hort va més enllà i comprèn també la població urbana sense una connexió amb l'Horta. El manteniment d'un hort familiar per part de la població urbana ocupada en la indústria o els serveis és una pràctica que ha estat relativament difosa a totes les àrees periurbanes veïnes de les grans ciutats. En el cas de Lleida també ha tingut la seva presència en alguns llocs marginals sorgits a tocar de la ciutat. Però diríem que a l'Horta de Lleida aquesta ha estat una pràctica que ha tingut una incidència bastant reduïda pel fet mateix que l'espai de l'Horta ha estat un espai agrícola actiu, sense espais sobrers que podien ser comprats o reocupats i convertits en horts. És en el context anterior que pren sentit la iniciativa pública, ja que facilita terrenys per a la pràctica de l'horticultura d'autoconsum.

Se n'ha anat parlant des de fa molts anys i s'ha concretat en els horts de Rufeia endegats per la Paeria. Aquest projecte, iniciat durant l'any 2011, ha comportat la creació de cinquanta parcel·les de 100 m², cada una amb un punt d'aigua. Les parcel·les es lloguen per quatre anys renovables, es paga una fiança de 75 € i un lloguer anual 150 €, i s'atorguen per sorteig d'acord amb uns determinats requisits.

Curiosament, l'experiència municipal va precedida o acompanyada de diverses iniciatives privades que lloguen terrenys en diferents condicions per fer-hi l'hort, tant a l'Horta de Lleida com en municipis veïns. Els Horts d'Empresseguera lloga parcel·les de 21 m² sota hivernacle per fer-hi hort a 37 € el mes, mentre que a Pardinyes el lloguer se situa entre 50 i 65 € per parcel·les d'entre 120 i 155 m² (Segre, 9 de maig del 2010). En tots els casos els propietaris ofereixen tots els seus coneixements adquirits als nous hortolans i els faciliten els diferents serveis necessaris per fer l'hort.

RESUM

- El desenvolupament de la cadena agroindustrial explica les transformacions que segueix l'agricultura en general, també a l'Horta de Lleida.
- Els dos subsectors agraris dominants a l'Horta de la ciutat, la fruita dolça i la ramaderia, deuen la seva implantació al desenvolupament d'un sector transformador i comercial que actua de motor. En el cas de la ramaderia, el paper determinant en l'expansió local correspondrà a la indústria del pinso, la qual introduirà els contractes d'integració amb els grangers. I pel que fa a la fruita dolça, la indústria transformadora

ha jugat un paper menor perquè el producte principalment es destina a la comercialització de producte fresc.

- La capacitat de fred acumulada a l'Horta és un puntal important per a la preservació de la producció fructícola local.
- El desenvolupament del cooperativisme i l'associacionisme agrari surt com a resposta a la necessitat de captació de renda agrària i d'assumpció de les feines de transformació i comercialització.
- L'esperit individualista del pagès de l'Horta és encara ben present en les institucions associatives agràries.
- Pel fet que l'Horta es troba especialitzada en una producció fructícola completament adreçada al mercat, els seus resultats econòmics i la seva evolució depenen majorment de l'evolució dels mercats de la fruita a una escala internacional o, com a mínim, europea.
- El preu pagat pel consumidor per les pomes, peres i préssecs se situa en segment mitjà tirant cap avall dins les fruites consumides fresques.
- En l'àmbit de les fruites i verdures fresques, les fórmules més tradicionals de venda resisteixen millor que en els altres casos.
- Els intermediaris majoristes han anat guanyant protagonisme, mentre que les transaccions s'han anat centrant progressivament en la primera producció dels encontorns, la fruita.
- Les tendències dels darrers anys han afavorit més aviat les grans empreses, i l'agricultura de l'Horta se n'ha vist perjudicada a causa de la petita dimensió de les seves explotacions.
- Existeixen diferents fórmules de presentació i penetració del producte de proximitat adaptades a cadascun dels canals comercials habituals. Tot i que alguns sistemes de venda no s'hi adaptin gaire, existeix un gran nombre de possibilitats que es poden desenvolupar: venda directa al mercat, botigues especialitzades, cooperatives de consumidors, venda directa a domicili, venda directa a la restauració privada o col·lectiva, venda directa a la mateixa finca.
- En termes generals i arreu es considera que l'autoconsum representa encara una part del consum de fruites i verdures de les llars que no es pot menystenir. I aquest aspecte pren encara més relleu a les comarques rurals ponentines i al territori de l'Horta.
- L'hort no solament és una pràctica dels pagesos que queden a l'Horta, sinó que s'estén a tots els residents de l'Horta i a la gent de la ciutat que vol mantenir un vincle amb l'activitat agrària.
- Són nombroses les iniciatives públiques i privades de foment del lloguer de terrenys en diferents condicions per fer-hi l'hort.

2.7. Transformació urbana i usos no agraris

Segui pel creixement de la taca urbana, que s'ha fet a base de manllevar territori a l'Horta històrica, sigui per la difusió de residències i activitats des de la ciutat cap a l'àmbit de l'Horta, l'Horta actual de la ciutat presenta uns trets "urbans" que la diferencien clarament dels espais agraris dels encontorns. L'evolució de les dues dinàmiques anteriors no solament condiciona la propietat, l'edificació i els preus del sol de l'Horta, sinó que a través d'ells condiciona també l'activitat agrària.

La pressió del creixement de la taca urbana

Mentre l'agricultura de l'Horta entra en crisi, la pressió urbana sobre l'espai de l'Horta s'accentua. Els processos de creixement i transformació urbans i la seva incidència sobre l'Horta no són nous.

L'estancament demogràfic no significa una aturada del creixement físic de la ciutat, perquè al mateix temps s'està produint el buidat del centre de la ciutat i un esponjament de les àrees residencials. El creixement residencial no deixa de consumir els camps veïns a un ritme igual o superior que el de l'etapa precedent.

El creixement industrial ha seguit una evolució similar a la del creixement residencial. Abans del 2000, i encara que l'activitat industrial aparegui més aviat estancada, es produeix un degoteig constant de petits establiments industrials o de comerç a l'engròs i serveis que es traslladen des del centre urbà cap als polígons i sectors de creixement industrial i cap a la mateixa Horta de la ciutat. Entre el 1999 i el 2004, ambdós inclosos, es calcula que s'afegeixen 50,5 noves hectàrees de sol industrial al mercat.

A partir del 2000 s'activen les noves àrees industrials del planejament, que suposaven l'entrada en el mercat de 40,25 hectàrees a partir del 2006. La transformació més important ha d'arribar, en qualsevol cas, de la mà d'un nou macropolígon industrial, el de Torreblanca – Quatre Pilans, que afecta 703 hectàrees no previstes en el Pla general del 1995. A més dels fets anteriors, la implantació de noves grans infraestructures de comunicació ha afectat directament l'Horta, tant pel consum elevat d'espai agrari com pels efectes barrera generats per la mateixa infraestructura, com també pels efectes indirectes de captació de noves activitats o d'expulsió d'activitats preexistents al seu entorn.

Taula 19. Extensió de la taca urbana al conjunt del terme municipal, (hectàrees 1956-2015)

	Nucli principal	Terme municipal
Sol urbà consolidat (foto aèria 1956)	320	348
Sol urbà existent en el moment d'elaboració del Pla general de 1995	1.366	1.430
Sol urbà més el sol urbanitzable previst en el Pla general 1995	2.222	2.241
Sol urbà més el sol urbanitzable previst a la proposta de nou POUM	s.d	3.098*

Font: I. Aldomà, 2013 i pròpia a partir de l'avanç del POUM

s.d: sense dada.

(*) inclou nou sector d'activitat de caràcter territorial "Torreblanca" de 703 hectàrees.

Mapa 9. Usos del sol urbanitzable en el planejament vigent (SIGPAC 2015)

Taula 20. Usos en el sol urbanitzable de Lleida (SIGPAC 2015)

	Superfície (ha)	%
Superfícies d'aigua	2,62	0,32
Vial	15,67	1,89
Edificació	0,32	0,04
Forestal	5,02	0,61
Fruiter	104,18	12,6
Improductiu	53,61	6,47
Hivernacle	1,79	0,22
Olivera	1,07	0,13
Pastura arbrada	3,32	0,4
Pastura arbustiva	48,94	5,91
Pastiu	2,19	0,26
Cultius extensius	227,73	27,5
Horta	20,77	2,51
Vinya	0,07	0,01
Zona urbana	341,06	41,2
TOTAL	828,36	100

Font: pròpia a partir del SIGPAC

Dinàmica de la difusió residencial i de la construcció dins de l'Horta

La implantació d'edificacions i infraestructures a l'Horta es pot relacionar també amb un component relativament nou del creixement urbà que és la difusió de la ciutat al territori. La ciutat ja no solament creix en taca d'oli sobre el sol rústic (segons denominació cadastral), sinó que esquitxa el territori dels encontorns a través de tres processos destacats:

1. Un creixement urbà que afecta les poblacions rurals de l'entorn i que es tradueix en creixement residencial i demogràfic i sovint també en la implantació d'activitat.
2. Les implantacions urbanes enmig del sol rústic, que afectaran de manera especial l'Horta de Lleida, tot i que arriben també als termes veïns. Construccions de noves residències i canvis en la residència agrària tradicional marquen una nova difusió residencial de caràcter dispers amb alguns paral·lelismes amb el fenomen de creixement dels nuclis rurals. Són els que mereixen una atenció especial en l'estudi de l'Horta.
3. Les funcions agràries que abans acomplia el sol rústec s'obren cap a altres tipus de funcions o activitats, residencials, formatives, lúdiques, de serveis diversos... No és una transformació específica de l'Horta, però hi tindrà una particular incidència, ateses les seves característiques periurbanes.

Després de l'aturada de la Guerra Civil, la construcció de nous habitatges a l'Horta i a la ciutat en general es reprèn discretament. A mitjan anys cinquanta comença l'època de gran construcció residencial, tant a la ciutat com a l'Horta, que dura fins al 1983. Mentre que a la ciutat es tracta d'un ritme de construcció creixent, que assoleix un màxim històric l'any 1978, a l'Horta el ritme de construcció serà més mantingut.

La construcció d'habitatge nou es refarà progressivament en el conjunt del municipi a partir dels mínims de l'any 1984, mentre que a l'Horta la construcció presenta una tendència

recessiva en aquesta data. Finalment, a partir del 1991, la construcció anual d'habitatges a l'Horta cau definitivament per davall de 25, per tot seguit esgotar-se a la primeria del segle XXI, en el nou context de restriccions urbanístiques.

Les implantacions residencials a l'Horta actual i l'agricultura

Naturalment, els expedients relacionats amb l'obra nova no tenen en compte tot el moviment que hi pot haver hagut en matèria d'habitatge. Les reformes dels habitatges anteriors no compten, naturalment, com a habitatges nous, com tampoc no es recullen els edificis destinats a habitatge que hagin pogut enderrocar-se o enrunar-se per ser substituïts o no per un habitatge nou. En qualsevol cas, és el parc d'habitatge actualment existent qui ens dona també la mesura dels canvis experimentats i dels fets que realment interessen per comprendre l'Horta actual.

Si es compara amb dades estadístiques anteriors, en particular el cens del 1981, el nombre d'habitatges de l'Horta sembla haver-se reduït en els darrers trenta anys. Certament una part de l'Horta ha estat engolida per la ciutat i alguns habitatges poden haver desaparegut. L'origen diferent de les fonts no permet, però, establir una comparació gaire consistent. Els 3.107 habitatges que dona el cadastre actual han estat objecte d'una bona contrastació de camp i són, al cap i a la fi, la referència més clara a tenir en compte.

Tal com ha estat apuntat, les torres de l'Horta responen inicialment als requeriments de les famílies pageses que les utilitzaven. En els darrers seixanta anys s'hi han instal·lat, però, residents que no tenien res a veure amb l'activitat agrària, en una quantitat molt difícil d'estimar.

Quasi tan important com la difusió de residències d'origen urbà ha estat la reconversió de les antigues residències pageses. L'abandó de moltes explotacions agràries ha comportat que la família continués residint a la torre de l'Horta, però que aquesta es desvinculés del conreu de les terres de l'entorn.

Tot plegat ha generat canvis importants en els programes edificadors i alhora ha suscitat moltes qüestions sobre la necessitat real d'habitatge per part dels pagesos i sobre les expectatives de la població en relació amb l'activitat agrària de l'Horta.

La relació actual entre els habitatges a l'Horta i l'activitat agrària és una relació complexa, com ho és la mesura de la població i la de l'activitat presentada en els capítols precedents dedicats a l'agricultura.

- Si es compara el nombre d'habitatges amb el de propietaris rústics, 4.396, resulta que moltes propietats, un 30 %, no tenen un habitatge. Però si es té en compte que la majoria de les propietats no arriba a 1,5 ha, que constitueix la unitat mínima de conreu en el reg, la relació s'inverteix. El nombre d'habitatges supera en un 60 % el de propietaris amb una extensió mínima o, dit d'una altra manera, prop d'un 40 % dels habitatges actuals es troba per davall de la superfície que en algun moment s'havia considerat mínima per edificar un habitatge.
- Si el que es té en compte no són ja les propietats, sinó les unitats que desenvolupen un mínim d'activitat agrària i que podrien ser considerades com a explotacions agràries

d'una manera general (unes 850 llars pageses), la relació de l'agricultura amb l'habitatge queda encara més difuminada. Les explotacions agràries representen només un 27 % dels habitatges existents.

- Si en comptes de tenir present les unitats d'explotació en general es consideren aquelles unitats que practiquen una agricultura professional, que pressuposa una dedicació a temps complet d'algun membre de la família, la relació es perd encara més. En aquest cas serien unes 350 llars pageses, que representen un 11 % dels habitatges actualment existents.

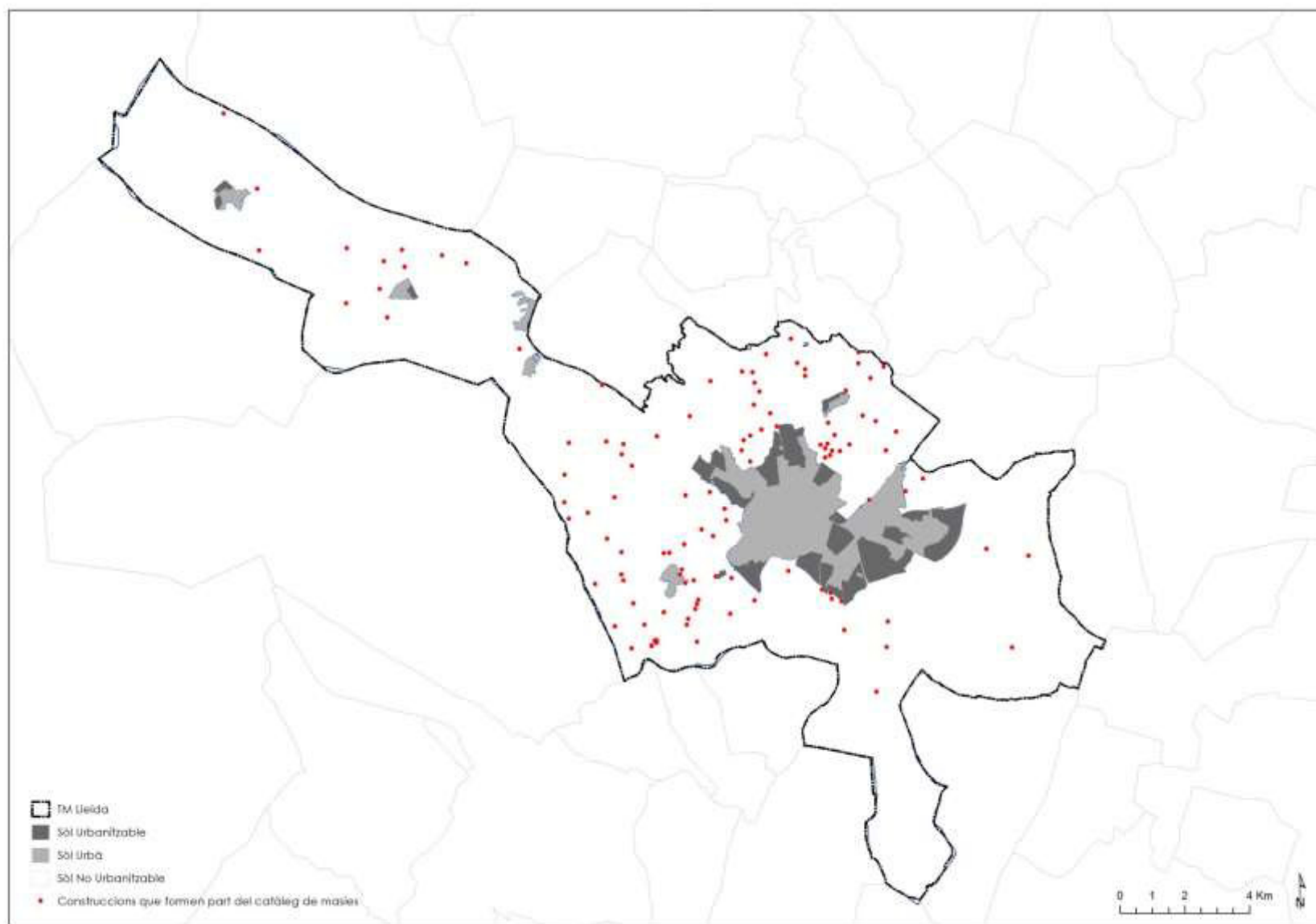
Naturalment, no tots els propietaris rústics grans ni tots els pagesos resideixen a l'Horta. Pot ser que tinguin un habitatge a l'Horta, però tampoc no és obligat, i pot ser que tinguin un habitatge a l'Horta i que no hi resideixin habitualment, com es comprova a través de diferents referències estadístiques (quadre adjunt).

Taula 21. Els habitatges a l'Horta històrica de Lleida i la seva ocupació segons l'època de construcció, 2011.

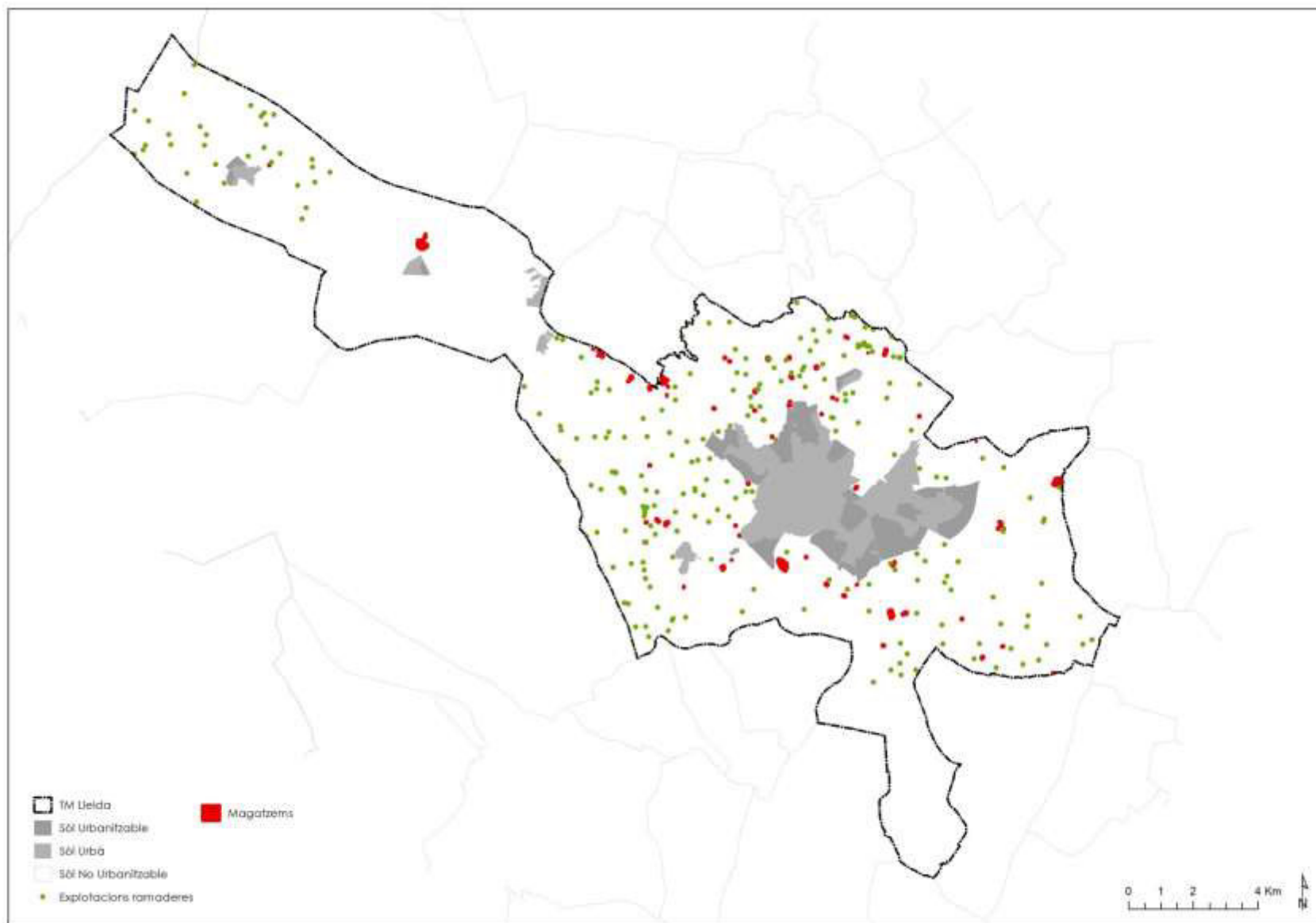
Període de construcció	Nombre d'habitatges	Amb habitants empadronats		Amb pagesos censats	
	Total	Nombre	% habitatges	Nombre	% habitatges
Anteriors a 1957	840	412	49	98	11,7
Entre 1957 i 1977	1.351	575	42,6	83	6,1
Posteriors a 1977	916	358	39,1	40	4,4
Total	3.107	1.345	43,3	221	7,1

Font: I. Aldomà, 2013 "L'Horta rebost i patrimoni de Lleida".

Mapa 10. Masies i cases rurals que formen part de la proposta de Pla especial de construccions en sòl no urbanitzable de Lleida (en fase d'aprovació, 2017)

Mapa 11. Construccions de caràcter agrari a l'Horta: explotacions ramaderes i magatzems (2015)

La relació anterior entre pagesia i habitatges no solament és interessant per entendre la desvinculació de la funció residencial de l'agricultura de l'Horta, sinó per entendre també el canvi de perspectiva que els residents a l'Horta, cada vegada menys pagesos i cada vegada més urbans i "propietaris", tenen sobre les terres de conreu i sobre les expectatives que desperta el canvi d'ús d'aquestes terres. Serveix també per veure com la reivindicació clàssica que fan els residents de poder construir dos habitatges nous al costat de l'habitatge preexistent per tal de poder satisfer les necessitats d'habitatge dels fills no té gaire relació amb l'activitat agrària.

L'aparició de la Llei 2/2002, d'urbanisme, escanya, de fet, amb les seves clàusules restrictives, la possibilitat de construir nous habitatges a l'Horta i estalvia les polèmiques municipals plantejades arran del Pla general municipal 1995-2015, el qual és menys restrictiu que l'esmentada llei, però que resultà, tanmateix, criticat pel fet apuntat. Per tal de facilitar la incorporació de joves pagesos a l'Horta, el Pla obria la possibilitat de noves construccions, condicionades al fet que el demandant provés el caràcter d'explotació agrària "prioritària", una condició que justifica l'exercici professional d'una agricultura viable i que molt pocs poden arribar complir (R. Garcia Català, 2008).

Ocupació i característiques de les implantacions residencials

La configuració de l'Horta com un espai de colonització humana queda perfectament reflectida en la distribució de l'habitatge a l'Horta. A partir de totes les documentacions consultades es pot imaginar un procés en el qual la colonització agrària perd intensitat a mesura que ens allunyem de la ciutat, de manera que el gra parcel·lari i les implantacions residencials que seguiran seran també més denses a mesura que ens atansem a la ciutat. Tot i que el creixement urbà es va menjant aquesta Horta més propera i intensiva, la distribució actual de l'habitatge a l'Horta permet veure aquest augment de densitat del gra parcel·lari a mesura que ens apropem a la ciutat (mapa adjunt).

Per davall de la lògica general imposada per la proximitat a la ciutat, existeixen altres lògiques d'implantació que tenen a veure amb circumstàncies una mica més complexes. Les aptituds agroecològiques o les majors o menors facilitats per a la subdivisió de la propietat poden explicar una major densitat d'implantacions en direcció a Vallcalent o cap a Montcada. Alhora, aquestes mateixes condicions i la disposició pròpia del conjunt parcel·lari determinen una densitat i una disposició específica a la part de les terrasses al·luvials, en particular a Rufeia i Butsènit.

Els punts de major concentració d'habitatges apareixen, en qualsevol cas, força vinculats amb dinàmiques més recents, com es comprova amb l'edat de les edificacions. Són dinàmiques que s'aparten de l'activitat agrària i que tenen a veure generalment amb la subdivisió de finques per a finalitats estrictament residencials. Les Torres de Sanui i el Pla de Montsó presenten processos particularment destacats i amplis d'aquest tipus. La seva incidència, però, esquitxa també altres àrees del territori de l'Horta.

A través d'una anàlisi cartogràfica s'han detectat els indrets on s'estableixen continuïtats entre subparcel·les que no tenen un ús agrari (jardins, llocs de pas i similars) i que es troben vinculades a una construcció residencial com a punts de concentració residencial. Aquesta anàlisi ha permès detectar 61 punts o enclavaments dins de l'Horta, dos dels quals tenen

continuïtat cap al terme d'Alpicat. Tots aquests enclavaments sumen 231 ha i van des del més petit, de 0,6 ha, fins al més gran, de 19 ha. Altrament, 23 de les 61 concentracions superen les 4 ha de superfície.

Si les implantacions residencials són importants és al cap i a la fi perquè hi ha una activitat i una vida al darrere. No tots els habitatges presents a l'Horta es troben ocupats de manera permanent, de manera que seria interessant establir el seu grau d'utilització. Però existeix una enorme dificultat a l'hora d'avaluar el grau d'ocupació, i les estadístiques existents s'han de considerar amb algunes reserves i matisacions. A partir de les dades cadastrals i de les d'empadronament, corregides amb el treball de camp (I. Aldomà, 2013), s'han elaborat les magnituds generals adjuntes.

El nombre d'habitatges calculat per al 2011 (3.249 en la part estricta de no urbanitzable) puja sensiblement en relació amb els habitatges que donava el darrer cens d'habitatge del 2001, i també puja en relació amb els càlculs que s'havien fet a partir del cadastre del 2006. Són diferències que es poden atribuir a la diversitat de fonts, sense que se'n pugui deduir una dinàmica determinada.

Taula 22. Magnituds generals de l'habitatge i la població resident a l'Horta històrica, 2011

	Conjunt de l'Horta en sol rústic actual	Horta situada en sol no urbanitzable
Edificis destinats a habitatge	3.107	2.953
Nombre total d'habitatges calculats	3.468	3.249
Habitatges amb població empadronada	1.728	1.619
Població resident	5.088	4.766

Font: I. Aldomà, 2013.

En el padró d'habitants es diferencia la població resident fora de les zones urbanes actuals del terme, les quals comprenen una part del sol urbanitzable actual. Per això es diferencia l'Horta situada estrictament en sol no urbanitzable. Igualment no hi ha una estadística real correcta del nombre d'habitatges realment existents, de manera que s'ha realitzat una aproximació a partir del nombre de llars.

Segons l'empadronament de la població, s'han comptabilitzat 1.619 habitatges a l'Horta estricta (sol no urbanitzable) amb població resident. Pràcticament la meitat dels habitatges hi té població empadronada, de la qual cosa es dedueix que aquests habitatges són utilitzats com a residència principal. Però la casuística real pot ser força variada, tal com suggereixen els resultats de l'enquesta feta als pagesos en el treball de l'Ignasi Aldomà.

Una part dels propietaris d'un habitatge a l'Horta pot haver decidit empadronar-se a la ciutat per determinats avantatges fiscals o a l'hora de gaudir de serveis. L'ocupació real dels habitatges de l'Horta seria, doncs, superior a la que dona a entendre l'estadística.

Una part de les famílies té habitatge a la ciutat i a l'Horta i en disposa de manera compartida i variable en el decurs de l'any. La davallada de l'activitat agrària ha fet caure l'antiga migració de temporada cap a l'Horta en els moments de més feina al camp. Però encara pot trobar-se una migració de temporada per aprofitar les millors condicions de vida a l'Horta durant l'estiu.

En tot cas, a partir de les dades d'ocupació existents es dedueix que els habitatges que tenen una intensitat d'ús més baixa i que s'equiparen a una segona residència són entorn del 32 % del total d'habitatges existents, uns 749 a la part del sol no urbanitzable. És el resultat de

restar del total d'habitatges els habitatges amb població empadronada i els habitatges vacants, que s'avalua entorn d'un 18 % (en el conjunt del municipi són un 16 % i en àrees més rurals de l'entorn s'arriba a un 20 %).

La distribució en el conjunt de l'Horta no mostra diferències gaire grans entre unitats residencials amb empadronats i sense. En general, es dedueix una menor densitat d'habitatges a mesura que ens allunyem de la ciutat, en paral·lel amb la disminució dels habitatges amb empadronats. La distribució de la població en termes absoluts remarca aquesta regla. Això, deixant de banda el fort contrast entre la feble ocupació residencial de la part de l'Urgell i l'elevada ocupació de la part de Pinyana.

Caracterització de la població resident permanent a l'Horta

Pel que fa a la població resident de manera permanent a l'Horta, es presenten algunes singularitats, que tenen a veure amb el caràcter més "rural" del poblament, i algunes altres singularitats relacionades amb les "funcions urbanes" específiques que representa l'Horta.

En la composició de les llars destaquen, per exemple, les llars de magnituds extremes, sobretot si es compara amb la composició de les llars a la ciutat:

- D'una banda, destaquen les llars unipersonals, que es troben molt relacionades amb la presència de persones de la tercera edat que viuen soles.
- D'altra banda, destaquen també relativament, i d'una manera especial, les llars que tenen cinc membres o més.

El cas de les llars d'una o dues persones majors d'edat representa un problema especial a l'Horta, que s'assembla al que es viu a les poblacions rurals. La població major d'edat viu sola apartada dels altres familiars, mentre no es plantegin situacions de dependència que ho facin difícil o impossible. Aleshores es requerirà la col·laboració dels familiars o el trasllat a la ciutat, on els serveis es troben a prop i hi ha més oportunitats d'acollida en residència o companyia. Pel que fa a les llars més grans, es descobreixen casuístiques variades:

- Les principals concentracions de residents es troben relacionades amb equipaments comunitaris: residències per a la tercera edat i algun equipament juvenil.
- Apareixen també llars amb un gran nombre d'empadronats d'edats adultes, que generalment són d'origen estranger.
- Hi ha un tercer model de llars de menor grandària, d'entre cinc i sis membres, que respondria a alguns grups familiars en els quals poden conviure tres generacions. Aquesta seria també una singularitat de l'Horta, que demostraria una evolució lleugerament endarrerida en relació amb les comunitats rurals veïnes, que s'hauria de relacionar amb la sociologia específica del poblament disseminat.

La població resident a l'Horta de nacionalitat no espanyola suma 376 persones, que representen una proporció d'estrangers força inferior a la de la ciutat. S'hi dona la circumstància, en termes relatius més important que a la ciutat, de l'acumulació de residents adults en punts determinats, una acumulació que es fa difícil determinar si és real i permanent o si és una residència fictícia que respon únicament a circumstàncies legals derivades del procés d'empadronament.

Taula 23. Les llars de persones residents a l'Horta històrica segons el nombre de membres, 2011.

Persones per llar	Nombre de llars a l'Horta (2011)	Nombre de persones a l'Horta (2011)	% sobre el total de llars a l'Horta	% sobre el total de llars del municipi (2001)
1	396	396	22,9	20,5
2	451	902	26,1	26,6
3	357	1.071	20,7	23,1
4	279	1.116	16,1	20,6
5	142	710	8,2	6,4
6 a 8	81	527	4,7	2,7
9 o més	22	366	1,3	0,2
Total	1.728	5.088	100	100

Font: I. Aldomà, 2013.

La distribució per edats de la població de l'Horta mostra, d'altra banda, un notable grau d'envelliment, que contrasta extraordinàriament per les seves proporcions amb el de la ciutat. La comparació de la piràmide d'edats de l'Horta amb la del conjunt del municipi resulta ben il·lustrativa respecte a això.

En conjunt, el perfil de la piràmide d'edats de l'Horta es correspon amb el que es troba en municipis rurals estancats i és gairebé coincident amb el d'una comarca interior com el Priorat. En aquest sentit apareix, doncs, com si es tractés d'una àrea rural que ha passat per un procés de davallada i recessió:

- El pes de la població major de seixanta-cinc anys resulta particularment espectacular. Però aquesta és una dada que requereix un matís important, que ve donat per la presència de residències de tercera edat on empadronen els seus residents.
- La població menor de quinze anys és, per contra, força reduïda. Si la proporció resulta particularment baixa es deu, amb tot, al gruix de la població adulta i major d'edat.

L'encongiment generacional que es produeix per davall dels trenta anys és un fet comú tant al camp com a les ciutats, de manera que no es pot considerar com una singularitat de l'Horta. Per contra, en aquesta darrera el salt generacional entre adults i joves és pràcticament inexistent en el cas de la població femenina i és bastant menor també en la població masculina. És un fet que es podria relacionar amb la feble presència d'immigració, tant històrica com recent, a l'Horta i al contrapès exercit per l'arribada de nous residents a l'Horta que són parelles joves amb fills.

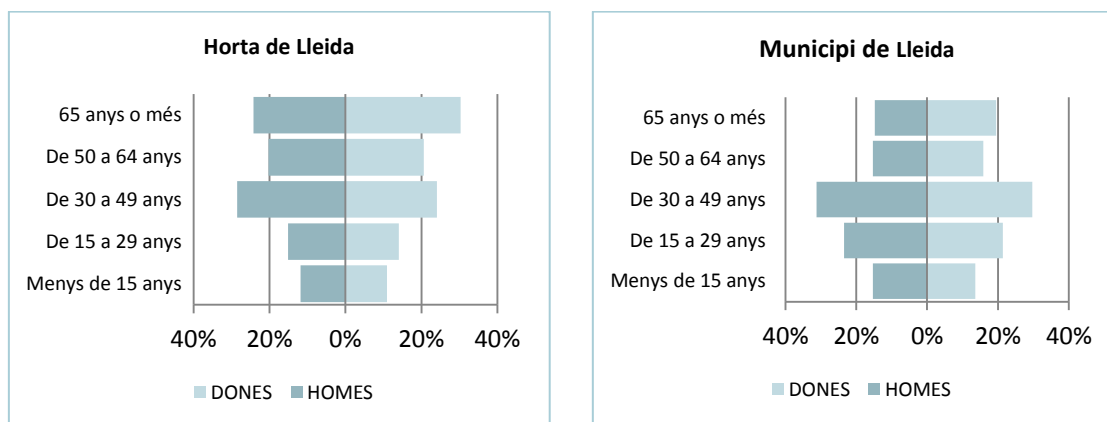
Taula 24. La població resident a l'Horta històrica per grans grups d'edat, 2011

	Dones	Homes	Total	% per grans grups d'edat (Horta)	% per grans grups d'edat (municipi)	% població Horta sobre municipi
Menys de 15 anys	274	306	580	11,4	15,3	2,8
15 a 29	352	391	743	14,6	18,8	2,9
30 a 49	605	736	1.341	26,4	34,0	2,9
50 a 64	518	522	1.040	20,4	16,5	4,6

65 anys o més	760	624	1.384	27,2	15,4	6,6
Total	2.509	2.579	5.088	100	100	3,7

Font: I. Aldomà, 2013

Figura 9. Piràmide d'edats de la població resident a l'Horta històrica comparada amb la ciutat, 2011

Font: Aldoma, I. 2013

La difusió d'activitats industrials i de serveis a l'Horta

Si enmig dels camps van aparèixer les torres residencials dels pagesos i les construccions i instal·lacions destinades al servei de l'agricultura i la ramaderia, era lògic també que s'hi desenvolupessin les indústries i els serveis relacionats amb les produccions agràries. La implantació d'activitats industrials i de serveis a l'Horta no s'atura, però, aquí, sinó que es diversifica cap a branques molt variades, algunes d'elles amb molt poca relació amb l'agricultura o amb altres elements presents al territori. L'observació de les construccions existents a l'Horta i la seva contrastació amb els registres IAE i el treball de camp han permès avaluar la difusió i les característiques d'aquestes activitats.

Els edificis destinats a residència representen pràcticament les tres quartes parts de les edificacions presents a l'Horta. La superfície de sol ocupat que representen aquestes construccions no arriba, però, a una tercera part del sol ocupat per construccions a l'Horta. Altament, caldria tenir en compte que les edificacions destinades a residència comprenen altres usos que cobreixen funcions de la unitat d'explotació agrària i d'altres que resulta molt difícil de diferenciar amb les dades existents.

D'acord amb l'activitat bàsica de l'Horta, el segon ús destacat de les edificacions, tant pel nombre d'edificis com per l'extensió que en un conjunt representen, són les granges, els coberts agrícoles i altres construccions destinades a l'activitat agrària. No n'hi ha tantes com propietats o unitats d'explotació, però això cal atribuir-ho també a l'existència d'espais funcionals agraris a les construccions destinades principalment a residència.

Tercera en importància quant a l'ocupació de sol i quarta pel que fa al nombre d'elements són les activitats manufactures. S'hi troba una gran diversitat de casos, des d'instal·lacions destinades a l'emmagatzematge o primera transformació de la producció agrària fins a indústries de materials de construcció, químiques o tallers mecànics.

Taula 25. Establiments industrials i de serveis segons les característiques pròpies de la branca i la relació amb les condicions locals, 2011

Tipus d'indústries o serveis	Nombre
Centres de jardineria amb plantació pròpia, hípiques (apareixen al recompte de ramaderia), guarda i cura d'animals de companyia, nuclis zoològics,...	37
Activitats extractives, que coincideixen fonamentalment en pedreres	10
Indústries relacionades amb la transformació de la matèria primera local, en particular les centrals horta fructícoles i els molins de farina.	22
Indústries agràries o alimentàries sense una relació evident amb la matèria primera local, com ara elaboració de gelats, de pastes,...	7
Activitats industrials relacionades amb la construcció de maquinària agrícola.	7
Altres indústries, en particular indústries del metall, tallers de construccions metàl·liques, indústries de la fusta,...	139
Benzineres amb les funcions comercials corresponents.	8
Comercial singular, que inclou les vendes en grans espais de materials de poc valor afegit com mobles, materials de construcció,...	15
Altres espais comercials més convencionals, de l'àmbit de la roba i el teixit.	4
Turisme rural.	1
D'altres relacionats amb la restauració, l'hostaleria i activitats d'oci.	16
Serveis privats.	4
Equipaments i serveis de caràcter públic o privat adreçats a la comunitat. S'hi inclouen els diversos tipus de serveis educatius, sanitaris, esportius, atenció social, culturals i administració en general.	71

Font: I. Aldomà, 2013.

Dins del sector terciari privat o terciari per a la venda hi apareixen no solament activitats comercials relacionades amb els inputs agraris, sinó també establiments comercials de natura molt diferent. Els serveis relacionats amb la restauració i l'hostaleria són força abundants i al seu costat s'hi haurien de col·locar les estacions de benzina. S'hi troben també oficines ocupades per serveis tècnics o econòmics de caire professional. I encara hi cal afegir uns quants professionals que exerceixen la seva activitat a domicili i que no han desenvolupat programes constructius específics.

Tant per al terciari privat com per a les indústries anteriorment assenyalades la localització en proximitat de les grans infraestructures de comunicació ha estat un factor decisiu d'ubicació a l'Horta. Els mapes donen compte del pes exercit per les carreteres nacionals i comarcals que es disposen radialment en relació amb la ciutat, i també apareix algun altre eix local més singular, com el camí de la Mariola.

Taula 26. Construccions reconegudes a l'àmbit de l'Horta històrica de Lleida, 2011

	Nombre de construccions	Sol ocupat en m ²	% del sol ocupat per construccions	Sol ocupat per unitat
Magatzems, granges i altres elements agraris	741	469.580	27,2	633,7
Activitats extractives	10	92.114	5,3	9.211,4
Indústria agrària, altres indústries i tallers	177	254.933	14,8	1.440,3
Comerç, restauració i terciari privat	49	112.259	6,5	2.291,0
Equipaments i serveis públics	71	211.054	12,2	2.972,6
Magatzems i dipòsits sense ús precís	229	20.322	1,2	88,7
Edificis residencials	2.954	565.755	32,8	191,4
Total	4.231	1.726.017	100	407,8

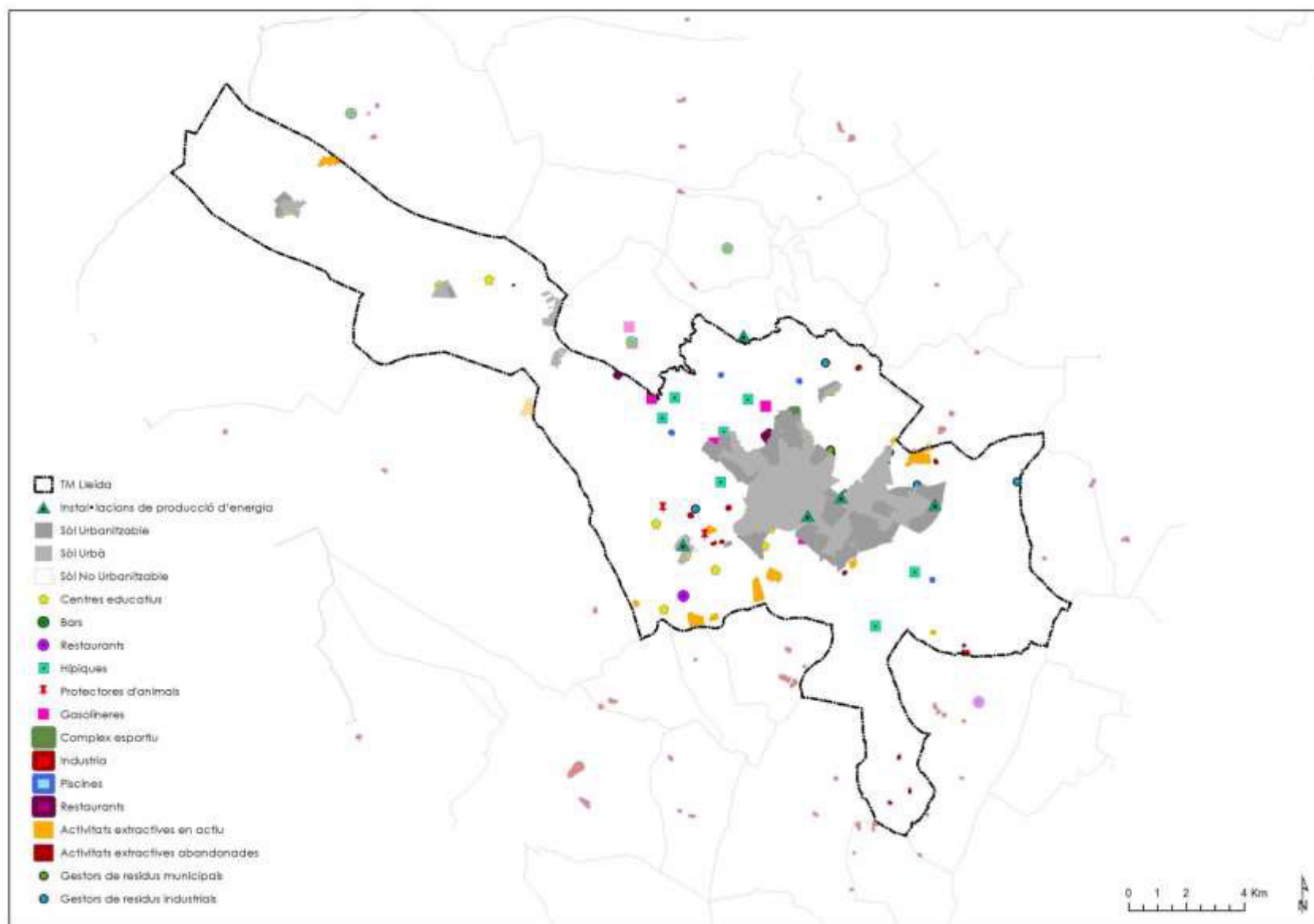
Font: I. Aldomà, 2013.

No tota la difusió residencial a l'Horta, sigui de caire residencial, sigui d'indústria o de serveis, ha estat privada, com anteriorment s'ha apuntat. Des dels anys seixanta l'Horta ha estat també el receptacle d'un nombre important d'equipaments de titularitat pública o privada que no trobaven espai suficient a la ciutat o que buscaven sol més barat. Així, hi han aparegut residències per a la tercera edat, centres de formació reglada i no reglada, camps transformats en erms per a pràctiques per a autoescoles, instal·lacions de clubs esportius, centres socials i altres equipaments que en principi han buscat les àrees més pròximes a la ciutat, però que s'han escampat una mica arreu.

Més important en nombre i extensió que el terciari privat són, en definitiva, els elements constructius destinats a terciari públic. Equipaments educatius, esportius i de caire més administratiu són els que més abunden. Tal com recull el quadre adjunt, queda finalment una quantitat significativa de magatzems i dipòsits de mida més aviat reduïda, que majoritàriament havien estat destinats a les activitats agràries i que avui dia es troben més aviat sense ús o amb ús difícil de precisar.

Si les activitats anteriors comporten generalment greus alteracions de les qualitats físiques dels espais agraris (impermeabilització o segellat de sols, tanques que actuen de barrera biològica, contaminació difusa...), les demandes urbanes generen també altres activitats empresarials més adaptades a les condicions de l'espai agrari, però deslligades de l'activitat agrícola i ramadera convencional. És el cas d'un gran nombre d'activitats en què es fa difícil sovint establir la frontera amb l'agricultura: establiments de restauració; agroturisme; allotjaments turístics no convencionals; aules de natura o centres de formació especials; centres de pràctiques esportives especials; hípiques; cria, guarda i ensinistrament d'animals domèstics...

Mapa 12. Altres construccions i activitats (Cadastre, DTS i pròpia, 2015)

RESUM

- El creixement de la taca urbana s'ha fet a base de manllevar territori a l'Horta històrica i per la difusió de residències i activitats des de la ciutat cap a l'àmbit de l'Horta.
- L'Horta actual presenta uns trets "urbans" que la diferencien dels encontorns.
- Les dinàmiques urbanes de l'Horta condicionen l'activitat agrària. Mentre l'agricultura de l'Horta entra en crisi la pressió urbana sobre l'Horta s'accentua.
- Els processos de creixement i transformació urbans i la seva incidència sobre l'Horta no són nous i s'ha produït especialment des de la segona meitat del segle passat (creixement demogràfic 1966-74; autopista de l'Ebre, polígon del Segre, boom urbanístic a partir del 1998, ...).
- Malgrat que en certs períodes s'ha produït estancament demogràfic a Lleida, això no significa una aturada del creixement físic de la ciutat, perquè al mateix temps s'està produint el buidat del centre de la ciutat i un esponjament de les àrees residencials.
- A partir del 2000 s'activen noves àrees industrials del planejament, i resta pendent una de molt important: Torreblanca-Quatre Pilans.
- La implantació de noves grans infraestructures de comunicació ha afectat directament l'Horta, tant pel consum elevat d'espai agrari com pels efectes barrera.
- La dinàmica de la difusió residencial i de la construcció dins de l'horta no és només en forma de taca sinó que esquitxa els encontorns.
- La difusió de la ciutat a l'Horta és el resultat d'almenys tres processos: el creixement urbà que afecta les poblacions rurals de l'entorn que es tradueix sovint també amb implantació d'activitat, les implantacions directament de sol urbà enmig del sol rústic i les noves funcions –a part de les agràries- com formatives, lúdiques, serveis diversos, etc.
- La construcció d'habitatges a l'Horta segueix un ritme progressiu a partir dels anys 40 amb una mitja de 20 a 40 habitatges/any, tot i que puntualment i alguns anys –cada 8 o 10 anys- es donen pics de més de 100 o 200 habitatges/any. Tanmateix a parir del 1991 la construcció de nous habitatges cau definitivament fins a esgotar-se a la primeria del segle XXI en el nou context de restriccions urbanístiques.

2.8. El regadiu i les infraestructures de servei

La intensitat de l'aprofitament agrari de l'Horta ha anat acompanyada de les corresponents infraestructures de servei a l'agricultura. Es tracta fonamentalment d'una densa xarxa de camins d'accés a les finques i de la densa xarxa de sèquies que hi porta l'aigua. Al mateix temps, l'ocupació residencial i la difusió d'activitats industrials i de serveis ha generat també la necessitat dels serveis característics de la ciutat, la qual cosa ha contribuït al fet que, des del punt de vista de les xarxes urbanes, l'àmbit de l'Horta presenti cada cop més les característiques d'un espai urbanitzat.

La xarxa de regadiu actual i la seva transformació

El regadiu ha estat la base de la colonització històrica de l'Horta. Diferents sistemes de canals i sèquies implantats en èpoques diferents cobreixen tot el territori de l'Horta. No solament porten l'aigua a les finques per al reg, sinó que faciliten també l'aigua per a algunes granges, indústries i altres activitats.

L'estat de les infraestructures de regadiu és molt diferent d'uns sistemes a uns altres; però, en general, es tracta d'unes infraestructures notablement envellides en relació amb les necessitats de l'agricultura contemporània. La major part del regadiu es fa encara per inundació i només els particulars han implantat pel seu propi compte sistemes moderns de reg localitzat. Les últimes grans inversions han consistit en la pavimentació d'alguns dels canals principals, mentre que l'adaptació de la xarxa de distribució en alta a les demandes actuals de reg localitzat a pressió resta per fer.

Els sistemes moderns de reg a la demanda comporten millores substancials en l'aplicació de l'aigua i la productivitat i, a banda dels avantatges econòmics, presenten uns avantatges mediambientals en relació amb els antics regadius a manta, perquè es guanya en eficiència en la utilització de l'aigua en parcel·la i perquè haurien de permetre reduir la dosi d'adobat. Valors naturals, culturals, paisatge i dinàmiques i tractaments, la qual cosa disminueix la contaminació. Només per això darrer, la substitució dels antics regadius a manta es fa imprescindible i alguns han arribat a afirmar que abans de crear-ne de nous caldria modernitzar-ne els antics a manta. Però, ni la modernització de regadius resulta senzilla (per motius socials i de cost), ni el regadiu a la demanda elimina tots els problemes mediambientals i econòmics assenyalats.

La modernització dels regadius dels antics canals té un cost per hectàrea pràcticament equivalent al dels nous regadius i els resultats econòmics no acaben de justificar el conjunt de la inversió, almenys des d'un punt de vista financer. Les diferències de rendibilitat d'uns conreus a uns altres són notòries i, en alguns, les taxes internes de retorn de les inversions no cobreixen els costos reals. Les transformacions que tenen com a objectiu l'hortofructicultura més intensiva mediterrània són les que presenten els millors resultats, de manera que les explotacions de l'Horta podrien abordar-les. Però quan es va cap a conreus extensius de regadiu, que són els que guanyen més pes a l'Horta, els resultats econòmics es fan esquifits i entren fins i tot en fluxos de caixa negatius per poc que augmenti el preu del metre cúbic d'aigua (a l'entorn de 0,08 €/m³).

En aquest context cal valorar el fet que la incorporació dels nous sistemes de regadiu en parcel·la es fa fonamentalment a través d'iniciativa privada, adaptant-se a les condicions hidrològiques o d'estructures agràries de cada partida. Altrament, la incorporació dels moderns sistemes de regadiu en parcel·la té molt a veure amb la dimensió de les explotacions i el conreu. Les explotacions fructíferes de dimensions més grans han incorporat massivament el regadiu per degoteig a les parcel·les. En canvi, a mesura que les dimensions són més reduïdes, el nivell d'incorporació dels nous sistemes és menor. Les explotacions que es dediquen als conreus extensius mantenen, per la seva banda, el reg per inundació.

Quant als sistemes a implementar per poder disposar d'un reg a pressió en parcel·la, a les terrasses al·luvials que voregen el riu és possible, per exemple, un reg a la demanda relativament econòmic a partir de captacions directes sobre l'abundant aquífer del riu. A les parts més allunyades del riu molts particulars han instal·lat sistemes propis de reg localitzat a partir d'embassaments de dimensions més aviat reduïdes (molts d'aquests embassaments eren basses que anteriorment servien per a l'abastament d'aigua de la torre). En canvi, els dos darrers decennis apareixen grans embassaments, alguns d'ells col·lectius, cap a les parts més allunyades de la ciutat, amb un gra parcel·lari més ampli, els quals tenen la finalitat d'augmentar la garantia d'aigua dels sistemes tradicionals o facilitar la incorporació de regs en parcel·la a la demanda.

No es pot tampoc passar per alt que la intensificació agrícola aparellada al regadiu té uns efectes negatius considerables en el cicle natural de l'aigua i el medi ambient en general, amb majors o menors afectacions segons cada cas. És evident que el regadiu sostreu quantitats cada cop més importants d'aigua del cicle de la natura, que augmenten la concentració de contaminants i afecten la continuïtat dels ecosistemes humits naturals i els ecosistemes marins. Amb conreus més intensius, augmenta també la presència en termes absoluts i relatius de nitrats, fosfats, sulfats, minerals pesants i altres elements contaminants que comporten riscos per a la salut i contribueixen a l'empobriment dels ecosistemes.

Taula 27. Estat i perspectives dels diferents sistemes de regadiu de l'Horta

Sistema	Distribució en alta i general	Reg a parcel·la
Pinyana	Canals principals pavimentats i braçals secundaris en un estat molt variat de renovació. Projecte de modernització en algun àmbit.	Predomini absolut del reg per inundació, amb algunes parcel·les fructíferes amb degotador. Basses d'emmagatzematge històriques que es poden haver ampliat amb l'anterior finalitat. Alguns regs de pous prop del riu a la part de Ruffa.
Urgell	Canal principal pavimentat i amb control automàtic i centralitzat de les derivacions. Sèquies principals de terra. Xarxa secundària, generalment entubada.	Domini del reg per inundació amb algunes parcel·les de reg per aspersió i degotador. Pla de modernització general de realització molt dubtosa.
Catalunya i Aragó	Canal i sèquia principals pavimentats. Braçals de derivació generalment entubats.	Gran pantà de regulació que contribueix a facilitar el regadiu, que havia estat històricament deficitari. Reg per aspersió o degotador d'algunes plantacions a partir de basses; si no, reg per inundació.
Fontanet	Canal principal pavimentat i alguns	Reg per inundació majoritari. Algunes captacions des

	braçals de derivació entubats. S'alimenta de les aigües del desguàs principal de Pinyana, que presenten una qualitat desigual.	de pous per a reg per degotador a la terrassa baixa.
La Plana	Sèquia principal entubada i alguns braçals de derivació d'ús col·lectiu. Captació d'aigües d'escorrentia de Pinyana amb deficiències de qualitat.	Predomini aclaparador del reg per inundació.

Font: I. Aldomà, 2013.

La xarxa viària a l'Horta

Tal com és lògic en un centre regional important situat enmig d'una gran plana, la xarxa viària de la ciutat s'ha configurat com una xarxa radial a partir del nucli històric. Aquesta és l'estructura que presenta la xarxa que actualment dona servei a l'Horta, i és l'estructura que presenten els fluxos sobre aquesta xarxa. Naturalment, a mesura que ens allunyem de la ciutat, el territori a servir es fa més ample i de la xarxa radial en surten branques que fan que la xarxa final prengui la figura d'un arbre. Dins d'aquesta configuració teòrica ideal, que és la que dona un millor servei als habitants i a les explotacions repartits per la plana, es presenten algunes singularitats que modifiquen lleugerament el model (mapes adjunts):

- Els grans eixos de connexió intercomarcal o estatal són els que presenten les condicions de ferm, traçat i seccions de més gran capacitat de trànsit. Determinen els punts de l'Horta més ben servits des d'un punt de vista de comunicacions viàries, fet que ha comportat l'atracció de residències i d'activitats al costat d'aquestes vies.
- Entre els grans eixos de comunicació radials, que depenen de les diverses institucions supramunicipals, apareix la xarxa local de dependència municipal, que completa l'estructura radial amb una xarxa. És una xarxa que manté generalment una secció de camí relativament estreta, amb una traça sinuosa. Aquesta traça, així com molts dels brancals que la connecten, ha estat asfaltada en els darrers trenta anys.
- Les mateixes condicions topogràfiques i el risc d'inundació fan que al marge esquerre la radialitat sigui una mica menys visible. De fet, en aquest hi ha dos punts centrals de radialitat, l'un a tocar de la ciutat, just a l'entrada del pont Vell, i l'altre desplaçat al punt de contacte de la primera terrassa, a la Bordeta. En consonància amb la menor intensitat de l'ocupació humana i de l'aprofitament agrari, la xarxa de camins del marge esquerre presenta també una menor densitat.

La xarxa radial o dendrítica es troba contraposada per vies que segueixen lògiques molt diferents. Són les històriques carrerades, que ressegueixen determinats punts topogràfics o els límits de terme. Són les vies de servei construïdes entorn dels canals. I són les més modernes circumval·lacions viàries o ferroviàries, les quals generen també al seu voltant vies de servei.

L'extensió general de la xarxa viària segueix, en qualsevol cas, una relació inversament proporcional a la importància de la via (quadre i mapes adjunts).

La xarxa bàsica és de titularitat pública ben delimitada, de la Diputació, la Generalitat de Catalunya o l'Estat. La xarxa de camins asfaltats és de titularitat municipal, sense gaires

controvèrsies. En canvi, la xarxa de camins sense asfaltar resulta en molts casos de titularitat dubtosa, i no es troba clarament delimitat on acaba la titularitat municipal i comença la titularitat dels particulars.

La xarxa majoritària de camins de terra té un ferm bàsicament sense compactar i la secció és reduïda. D'altra banda, els camins asfaltats presenten també sovint una secció reduïda i trossos de ferm en mal estat. La gran extensió de la xarxa viària del municipi en fa, en qualsevol cas, dificultosos i econòmicament costosos la millora i el manteniment.

Taula 28. Extensió de la xarxa viària a l'Horta segons funcionalitat i estat, en quilòmetres, 2015.

Tipus de via	Km de via	% de la xarxa viària
Autovia i autopista	93,73	6,6
Carretera nacional i comarcal	151,72	10,6
Camí asfaltat	262,41	18,4
Camí sense asfaltar	918,36	64,4
Total	1.426,22	100,0
Línia ferroviària	75,74	

Font: Pròpia a partir de dades de la Paeria de Lleida.

Mapa 13. Xarxa viària i infraestructures de comunicació

Altres xarxes, aigua potable

En paral·lel amb la millora de la xarxa viària, l'Horta ha experimentat notables millores en els serveis els darrers decennis. Avui en dia les cases de l'Horta tenen pràcticament els mateixos serveis bàsics de què disposen les cases de poble: llum, aigua i telèfon en bones condicions. Les condicions pròpies de l'hàbitat fan molt més difícil la implantació de xarxes més especialitzades, com la de gas natural, i una limitació similar pesa sobre l'extensió de la xarxa de sanejament.

Pel que fa a la xarxa d'abastament d'aigua potable, l'esquema de distribució segueix una configuració similar a la de la xarxa de camins i, de fet, es recolza sobre aquesta xarxa de camins. A partir de la zona urbana, la xarxa dona servei a l'Horta seguint una configuració radial, particularment pel que fa al marge dret del riu. Al marge esquerre la xarxa d'abastament d'aigua es troba molt menys desenvolupada, en consonància amb la menor presència d'implantacions de qualsevol tipus i amb la seva major dispersió.

L'extensió de la xarxa d'aigua potable cap a l'Horta començà a principis dels anys vuitanta i s'anà estenent progressivament fins avui dia. En el procés d'implantació s'exigia prèviament als propietaris de disposar d'una fosa sèptica per al sanejament.

L'extensió de la xarxa d'aigua potable, d'altra banda, no solament ha servit per a l'abastament dels habitatges, sinó per a les múltiples necessitats derivades de l'agricultura, per a l'abastament de les granges i per a l'abastament d'indústries i serveis. En el cas de les granges i les indústries, el preu urbà de l'aigua significa un sobrecost important per a l'activitat, de manera que algunes han preferit alimentar-se dels braçals, i assumir pel propi compte els tractaments requerits per satisfer les condicions sanitàries mínimes de l'activitat.

RESUM

- La intensitat de l'aprofitament agrari de l'Horta ha anat acompanyada de les corresponents infraestructures de xarxa de camins i de sèquies de reg.
- L'ocupació residencial i la difusió d'activitats industrials també ha generat necessitats de serveis característics de ciutat, contribuint a estendre les característiques d'espai urbanitzat.
- El regadiu ha estat la base de la colonització històrica de l'Horta, inicialment per l'agricultura però després també per a granges, usos industrials i altres activitats. Les diferents sèquies i canals cobreixen pràcticament la totalitat del territori del municipi.
- Sistemes de regadiu de l'Horta: Pinyana, Urgell, Catalunya i Aragó, Fontanet, la Plana i Torres.
- En general les infraestructures de reg estan notablement envellides. Majoritàriament el regadiu és per inundació, excepte alguns particulars que pel seu propi compte han implantat el reg localitzat.
- Les inversions en reg en general s'han centrat en pavimentar o revestir canals i sèquies principals, les de distribució està per fer.

- La modernització dels regadius dels antics canals té un cost per hectàrea equivalent al dels nous regadius i els resultats econòmics són poc viables des del punt de vista financer.
- Les diferències de rendibilitat entre cultius són notòries. Les TIR no cobreixen els costos reals. Tanmateix les transformacions amb objectius d'horticultura més intensiva mediterrània són les que presenten millors resultats.
- La incorporació dels nous sistemes de regadiu en parcel·la es fonamentalment a través d'iniciativa privada. Això depèn però de la dimensió de les explotacions i del conreu: les fructícoles de grans dimensions posen goteig, les explotacions de cultius extensius mantenen però reg per inundació.
- Per al reg a pressió: els propers a les terrasses fluvials opten per captacions a l'aquífer, mentre que les allunyades del riu han optat per adequació de bases petites particulars. Tanmateix, els darrers anys s'han creat basses més grans col·lectives.
- En general però la disponibilitat d'aigua és força segura i a uns costos relativament baixos. A nivell particular, molts han anat resolent les seves necessitats, per exemple els qui requereixen instal·lar goteig a les plantacions.
- Amb tot, la intensificació agrícola comporta efectes negatius en el cicle de l'aigua i el medi ambient en general (contaminació de l'aigua, consum elevat d'aigua...).
- La xarxa viària a l'Horta s'ha configurat com una xarxa radial a partir del nucli històric. A més distància del nucli van apareixen branques en forma d'arbre.
- A banda de la xarxa radial, en la xarxa viària apareixen singularitats: grans eixos de connexió intercomarcal o estatal, entre els grans eixos apareix una xarxa de dependència municipal asfaltada les darreres dècades i per últim, les condicions topogràfiques i el risc d'inundació fa que al marge esquerre del Segre la radialitat és menys evident (també amb menys densitat).
- La xarxa radial també es troba contraposada per vies de lògiques diferents: carrerades –bàsicament en límits de terme-, vies a l'entorn dels canals o associades a circumval·lacions viàries o ferroviàries.
- L'extensió de la xarxa és inversament proporcional a la importància de la via.
- La titularitat de les vies majoritàriament és clara, excepte molts camins sense asfaltar on hi ha dubtes on acaba el caràcter municipal i particular.
- En general es percep que cal millorar camins i ponts de l'Horta (secció i ferm).
- Altres xarxes com llum, aigua i telèfon en general arriben a pràcticament la majoria de cases de l'Horta. Per les seves característiques és més difícil implantar sanejament i gas natural.
- La xarxa d'abastament s'ha implantat recolzant-se sobre la base de la xarxa radial de camins.
- L'extensió de la xarxa d'abastament s'havia fet sobre la base d'exigir implantació de fosses sèptiques i també ha servit per donar servei a altres usos com granges i indústries –tot i que el preu d'aigua urbana fa que alguns hagin preferit utilitzar aigua del reg i assumir el seu tractament-.

2.9. Valors naturals, culturals, paisatge i dinàmiques

L'Horta és un espai productiu agrari i és també, cada cop més, un espai residencial i d'activitat urbana. A més a més, l'Horta és un espai utilitzat pels habitants de la ciutat i representa, tant per a aquests com per als residents de l'Horta, uns interessos i uns valors col·lectius: valors ecològics, lúdics, formatius, paisatgístics... L'Horta constitueix, en definitiva, un patrimoni de la tota la ciutat, que mereix un respecte i una endreça.

Els serveis ambientals de l'agricultura

La visió de l'agricultura dels darrers anys ha posat de manifest que l'activitat agrària és, a més d'un sector que produeix aliments i matèries primeres, un sector amb unes funcions no productives importants, de serveis ambientals, com ara la fixació de CO₂, la regulació hídrica, la lluita contra l'erosió, la conservació de la biodiversitat i del paisatge i el manteniment de l'estructura territorial i del lleure. Estudis de la Fundació del Món Rural han quantificat les externalitats de l'activitat agrària i han determinat que el 60 % són positives (conservació de la biodiversitat, el paisatge i els hàbitats naturals) i que el 40 % són negatives, principalment les disfuncions generades per l'ús de plaguicides i per la contaminació i l'ús excessiu d'aigua.

Aquests serveis s'han prestat sempre de manera passiva i poc explícita i no s'han reconegut fins que l'afebliment de l'activitat agrària ha provocat que s'hagin deixat de prestar, la qual cosa succeeix especialment en entorns periurbans com l'Horta de Lleida. Les propostes de futur de l'Horta impliquen, d'una banda, valorar també aquests serveis com una activitat complementària a la producció i establir els mecanismes perquè reverteixin econòmicament en els agricultors, i de l'altra, internalitzar els costos ambientals que actualment genera amb el control de l'ús de plaguicides i adobs i la millora de l'eficiència en l'ús de l'aigua.

Els espais naturals de l'Horta i la ciutat

Parlar d'espais naturals en un context de colonització agrícola mil·lenària i de forta implantació humana té un sentit relatiu. La teòrica vegetació original o climàtica de l'Horta es troba minsament representada. Amb tot, les vores del riu Segre acullen boscos de ribera notablement rics i ben desenvolupats, mentre queden espais de vegetació natural residual en àrees que han escapat al reg, especialment els turons i marges de terrasses fluvials. Aquestes i altres expressions de la flora configuren un mosaic vegetal força ric i divers (quadre adjunt).

Altrament, els espais agraris que caracteritzen l'Horta tenen també un valor científic o ecològic com a contenidors de diverses espècies d'animals i plantes que no tenen un interès específic per a l'agricultura, i a la vora dels camps de conreu es conserven també diferents ecosistemes amb una biodiversitat més o menys remarcable. Això ha motivat que alguns espais de l'Horta siguin objecte d'interès des del punt de vista de la protecció de la natura.

A l'Horta de Lleida podem trobar encara reductes d'hàbitats naturals, alguns dels quals estan declarats per la Unió Europea com a hàbitats d'Interès per la seva singularitat dins del context europeu. Aquests hàbitats, en general, s'estenen pels turons, vessants amb pendent, marges de riu i de clamors, zones d'inundació o basses.

Taula 29. Hàbitats d'interès comunitari presents a l'Horta de Lleida

Hàbitats d'Interès Comunitari	Superfície (ha)	% TM de Lleida
Alberedes, salzedes i altres boscos de ribera	148,8	0,7
Alzinars i carrascars	27,8	0,1
Bosquines i matollars meridionals de rambles, rieres i llocs humits (<i>Nerio-Tamaricetea</i>)	20,1	0,1
Comunitats de Salicornia i altres plantes anuals, colonitzadores de sols argilosos o arenosos salins	19,3	0,1
Màquies i garrigues amb <i>Juniperus spp. arborescents</i> , no dunars	29,2	0,1
Matollars halonitròfils (<i>Pegano-Salsoletea</i>)	658,6	3,1
Matollars termomediterranis i predesèrtics	0,0	0,0
Pinedes mediterrànies	15,1	0,1
Prats i jonqueres halòfils mediterranis (<i>Juncetalia maritimi</i>)	8,0	0,0
Prats mediterranis rics en anuals, basòfils (<i>Thero-Brachypodietalia</i>)	188,6	0,9
Rius de terra baixa i de la muntanya mitjana amb vegetació submersa o parcialment flotant (<i>Ranunculion fluitantis</i> i <i>Callitriche-Batrachion</i>)	87,9	0,4
Total	1.203,4	5,7

Font: Pròpia a partir de dades del Dept. de Territori i Sostenibilitat

Com és prou conegut, la definició i delimitació dels espais naturals des d'un punt de vista normatiu ha anat canviant i ampliant-se, de manera que amb el temps s'hi han anat afegint i sobreposant diferents figures de protecció que tenen una presència desigual a l'Horta.

En el nivell de protecció màxima dels espais naturals, representat pels “espais de protecció especial”, que inclou diferents tipus de parcs i reserves, no es troba cap figura de protecció dins de l'Horta de Lleida. Dins del terme municipal hi ha una part de la Reserva Natural Parcial de Mas de Melons als secans situats al sud del municipi, que formen part dels espais de Xarxa Natura 2000.

Pel que fa a la Xarxa Natura 2000 a l'àmbit de l'Horta estudiat apareix un espai qualificat com a ZEPA a l'entrada a Lleida des de la carretera de Tarragona. Es tracta de proteccions derivades de l'anomenada Directiva Hàbitats (Directiva 92/43/ UE), relativa a la conservació dels hàbitats naturals i de la fauna i flora silvestres, que inclou els llocs d'importància comunitària (LIC), després zones d'Especial Conservació (ZEC), i les zones d'especial protecció per a les aus (ZEPA) de la Directiva Ocells (Directiva 79/409/CEE, de 2 d'abril del 1979). A la finca de Torrerià els objectius de conservació estan dirigits bàsicament a la preservació d'una espècie, la trenca (*Lanius minor*) a través del manteniment del tipus d'agricultura i l'estructura d'arbredes de gran port. És recollida en el Pla de gestió i Pla especial de protecció del medi natural i del paisatge dels ENP de la plana de Lleida, aprovat el 2010.

El Pla territorial parcial de Ponent recull, per definició, les casuístiques anteriors i les inclou en una delimitació del sol no urbanitzable que es caracteritza com a “sols de protecció especial”, que impliquen restriccions especials a l'hora d'implantar diferents usos i activitats. Tal com recull el Pla, comprèn aquells sols que formen part d'àmbits de protecció establerts en la normativa sectorial i els que el Pla considera que cal preservar perquè es tracta de connectors biològics bàsics, d'àrees forestals i agrícoles d'alt valor, d'àrees de recàrrega d'aqüífers importants o d'àrees d'especial interès paisatgístic, cultural i identitari, entre d'altres.

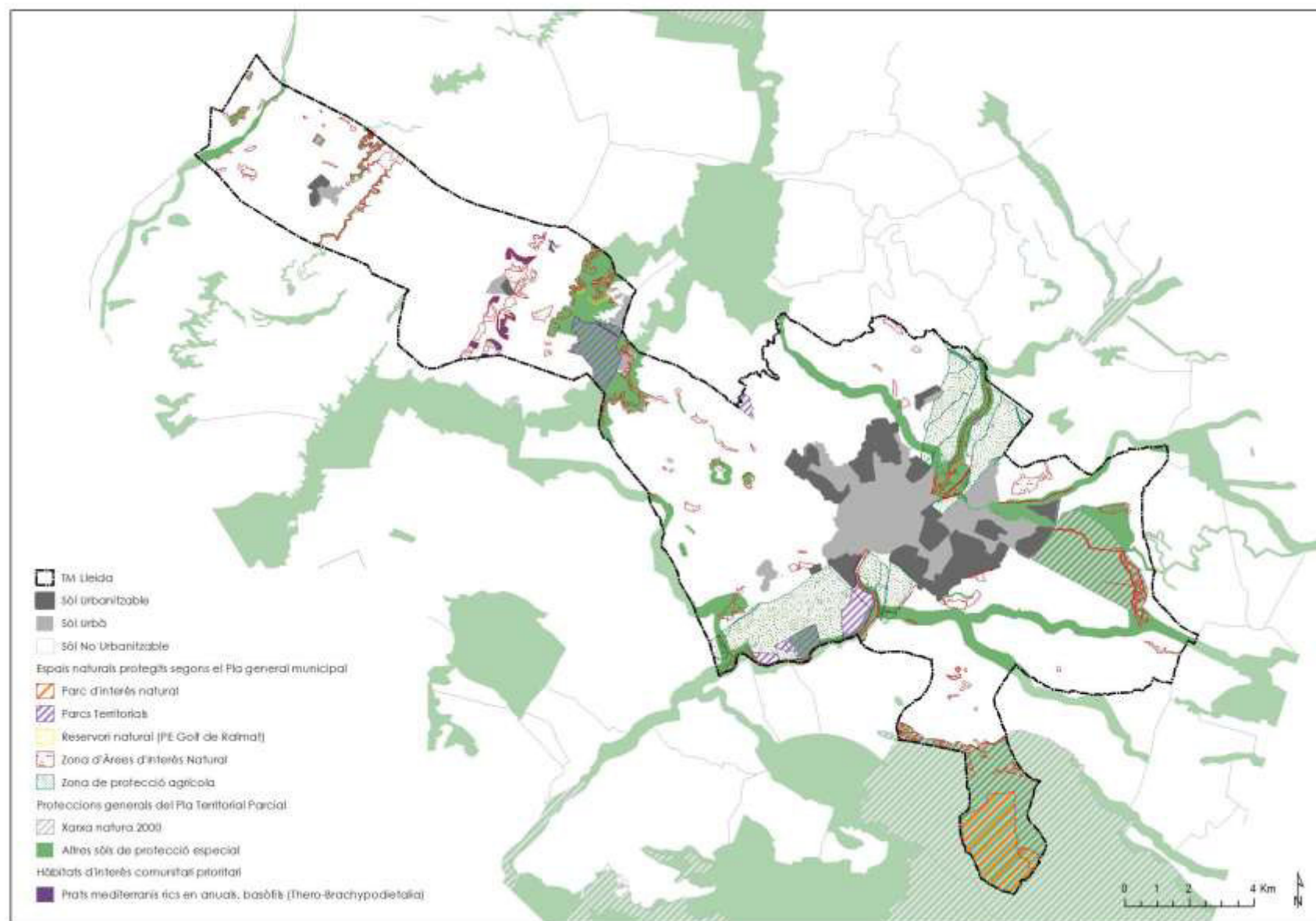
Les proteccions ambientals del municipi de Lleida deriven, però, més aviat del planejament urbanístic municipal, el Pla General 1995-2015 anterior a la redacció i aprovació del Pla territorial parcial i la Xarxa Natura 2000. La protecció dels espais naturals de l'Horta en el Pla General s'estableix via delimitació i reglamentació de determinats espais, com una zonificació específica dins el sol no urbanitzable, la zona d'àrees d'interès natural, o com a simples proteccions a través de les figures dels reservoris naturals, els corredors ecològics i les àrees d'intervenció ambiental.

Taula 30. Vegetació característica de l'Horta segons tipus de medis

	Indrets secs	Indrets humits
Vegetació potencial o ben desenvolupada	Nord, més humit: bosc de carrasques (<i>Quercus ilex</i> , ssp. <i>Ballota</i>). Sud, més sec: màquia de garri (<i>Quercus coccifera</i>) i arçot (<i>Rhamnus lycioides</i>).	Bosc de ribera: alberedes amb freixe (<i>Fraxinus angustifolia</i>), àlbers (<i>Populus alba</i>) i xops (<i>Populus nigra</i>). Salzedes amb salze blanc (<i>Salix alba</i>) i sàlic (<i>Salix purpurea</i>).
Vegetació degradada o menys desenvolupada	Brolles de romaní i maleïda.	Bosc de ribera: bosquetons de tamarius (<i>Tamarix canariensis</i>) amb cesqueres (<i>Saccharum ravennae</i>) i xisques (<i>Imperata cylindrica</i>).
Vegetació menys desenvolupada o local	Sols eixuts llimosos: espartars d'espart (<i>Lygeum spartum</i>) i sanadelles (<i>Stipa</i>). Sols amb sal abundant: brolles de salats (<i>Suaeda</i> , <i>Atriplex</i>) i joncs (<i>Juncus</i>).	corretjola (<i>Calystegia sepium</i>). Canyissers de canyís amb boga (<i>Typha angustifolia</i> i <i>latifolia</i>) i lliro groc (<i>Iris pseudacorus</i>). Creixenars de créixens (<i>Nasturtium officinale</i> i <i>Apium nodiflorum</i>). Fenassars de fenàs de marge (<i>Brachypodium phoenicoides</i>). Bardisses d'esbarzers (<i>Rubus ulmifolius</i>) i arç blanc (<i>Crataegus monogyna</i>).
Vegetació de camps de conreu		Xereixos (<i>Setaria veridis</i>) i panissoles (<i>Echinochloa crus-galli</i> i <i>colona</i>). Xereixos amb llengua de bou (<i>Rumex obtusifolius</i>).
Vegetació ruderal	(<i>Amaranthus</i>) i mirambell (<i>Bassia scoparia</i>). Herbassar de margall bord (<i>Hordeum murinum</i>) i boixac de camp (<i>Calendula arvensis</i>). Herbassar de card marià (<i>Silybum marianum</i>) i cardot (<i>Carduus tenuiflorus</i>).	Gespes de gram (<i>Cynodon dactylon</i>) i gram d'aigua (<i>Paspalum paspalodes</i>). Gespes subhumides de gram (<i>Paspalum dilatatum</i>) i trèvol (<i>Trifolium fragiferum</i>). Herbassar d'évol (<i>Sambucus ebulus</i>) amb margall bord i ortiga (<i>Urtica dioica</i>).

Font: I. Aldomà, 2013

Mapa 14. Els espais naturals de l'Horta i la seva protecció (2017, PTP i Planejament urbanístic vigent)

Biodiversitat i patrimoni agrari

Els estudis concrets de biodiversitat a l'Horta de Lleida han abordat alguns grups més coneguts i d'interès com a bioindicadors. En total s'han detectat 63 espècies d'ocells lligades estrictament als ambients agrícoles (D. Giralt, i G. Bota, 2009). Els ambients més interessants per a la diversitat de ocells són els mosaics de fruiters i cereals extensius, atès que ofereixen una major oportunitat com a espais d'aliment i descans que els ambients més uniformes. L'horta també destaca com un indret d'interès per la hivernada d'ocells provinents del centre i nord d'Europa, que s'apleguen en grans estols hivernals en aquestes zones, on algunes espècies assolixen elevades densitats.

També s'han iniciat estudis sobre la presència i ús de l'Horta de Lleida en relació amb els ratpenats, atès que són un grup faunístic que, d'una banda, dona idea de la qualitat ambiental del territori, perquè són espècies amb requeriments ambientals estrictes i diversos, i d'altra banda, són grans devoradors d'insectes i, per tant, poden tenir un efecte important com a controladors de plagues.

El patrimoni agrari comprèn una gran diversitat d'elements que rarament es tenen en compte en la seva diversitat, riquesa i interrelació. Per la mateixa transformació constant a la qual es troba subjecta l'agricultura, es tracta de patrimonis subjectes a pèrdues o renovacions. Això no vol dir que no hi hagi conjunt, elements o aspectes d'aquests patrimoni que tinguin la seva continuïtat o que mereixin una atenció especial, sigui per inventariar-los, sigui per preservar-los totalment o parcialment.

D'altra banda, són dignes d'una menció especial les mateixes plantes conreades, el qual a través dels anys constituïren un extens patrimoni d'espècies i varietats, que destaca en els àmbits de les fruites i les hortalisses. Els canvis en els processos productius des de finals dels anys cinquanta han comportat una notable reducció i substitució de les espècies i varietats conreades fins aleshores. Algunes d'elles presentaven condicions organolèptiques, d'adaptació agroclimàtica i altres condicions formals que avui podria ser interessant de valorar i eventualment recuperar.

Un estudi recent ha fet un primer inventari d'aquestes varietats considerades locals, tradicionals o autòctones, que són vistes així en funció de la seva consolidació en la producció local durant un període de trenta o seixanta anys (A. Ballesta, C. Chocarro, P. Gavilán, 2010). Segons aquest estudi, "es podria dir que encara hi ha disponibles 57 varietats d'hortalisses", mentre que s'haurien "cultivat o consumit 55 varietats d'hortalisses que ja no es poden trobar a l'Horta de Lleida"; tot això, amb el benentès que hi ha algunes suposades varietats que resulta impossible de delimitar exactament i que serien coincidents, de manera que s'han descartat. El tomàquet, amb setze varietats, i la mongeta, amb dotze, destaquen com les més variades, fet que, segons les autores, demostra la seva adaptació a les preferències alimentàries i les condicions edafoclimàtiques.

Pel que fa als arbres fruiters, el mateix estudi recollí informació sobre 78 varietats diferents, algunes de les quals podrien ser coincidents i no tenir un caràcter estrictament local. Dins de les 78 varietats se'n localitzaren exemplars de 52. Les altres s'haurien de considerar perdudes, però no es pot descartar que vegin la llum en una nova recerca.

Darrere de tot el patrimoni de fruites i verdures, ve el dels productes transformats i els culinaris elaborats a partir d'elles. El mateix estudi de varietats estableix una llista àmplia i diversa que encara es podria fer més extensa i que comprèn melmelades, codonyats, conserves de fruites, verdures i preparats, fruita assecada, almívars de fruites, fruita torrada, suc de fruites i verdures, salses i precuinats diversos, begudes alcohòliques fetes a partir de fruites... Constitueixen tot un extens patrimoni que avui tot just es comença a descobrir i a valorar també des d'un punt de vista comercial.

El patrimoni cultural de l'Horta

En àmbits de característiques més o menys rurals com l'Horta de Lleida, l'observació del patrimoni cultural ha estat molt esbiaixada per una tradició històrica que ha posat èmfasi en el patrimoni arquitectònic. Potser aquest patrimoni és el més remarcable físicament com a obra humana; però no es pot perdre una visió més general del patrimoni cultural de l'Horta, tot i que algunes dels seus components siguin encara força desconeguts.

Un d'ells és el paisatge agrari i la seva composició en general. El conjunt parcel·lari agrari de l'Horta és el fruit d'un procés mil·lenari de transformació i construcció que li dona un valor per ell mateix. S'hi intueix l'interès formador que hi han exercit els desguassos i recs històrics, així com els camins i les carrerades. Però hi ha un nivell de coneixement reduït de l'aportació històrica dels diferents elements i, en conseqüència, de la seva valoració.

Les xarxes històriques de regadiu i les infraestructures associades són un element essencial del paisatge agrari de l'Horta, però tenen també un valor en elles mateixes. Les xarxes històriques són pràcticament les que es conserven avui en dia, però la pavimentació dels canals principals en els darrers anys ha comportat la desaparició d'un entorn i d'alguns elements d'un notable valor històric.

Hi ha també un extens patrimoni que passa desapercbut pel seu caràcter més immaterial, però que mereix l'atenció en un territori densament aprofitat i viu com és l'Horta:

- El patrimoni associat a les diferents espècies i varietats conreades i a les espècies de plantes i animals recol·lectades o caçades.
- Les festes i les activitats col·lectives, amb els espais associats.
- El patrimoni immaterial relacionat amb els sabers sobre l'agricultura, l'aprofitament del medi, la gestió de les infraestructures.

En el cas dels elements constructius o arquitectònics, la llarga presència humana a l'Horta, amb processos d'ocupació i abandonament, ha deixat alguns elements d'interès que remetent a èpoques diferents.

Valors estètics i paisatgístics

Més enllà dels valors naturals i culturals, l'Horta té altres valors, els que són representats per la seva pròpia imatge o per la manera com la senten els habitants. Naturalment, en aquest cas les percepcions poden variar molt. Pot canviar la visió des de dins de la mateixa Horta, per part de la població que hi viu o hi treballa, de la visió que tenen els habitants de la ciutat de l'Horta veïna. Però fins i tot dins de l'Horta o de la ciutat apareixeran percepcions molt diferents.

En el cas de l'Horta resulta de gran interès el Catàleg de paisatge de les Terres de Lleida, que fou aprovat pel Departament de Política Territorial i Obres Públiques el setembre del 2008. El Catàleg del paisatge incorpora tota la diversitat d'elements i perspectives que caracteritzen la representació del paisatge. Però té un interès especial en les noves aportacions, que fan referència als valors més estètics, que es troben molt lligats amb la diferent visibilitat que presenten les diverses parts del territori. Des d'aquest punt de vista es destaquen les àrees amb una major exposició visual i una selecció dels elements amb un major valor estètic. Entre les primeres destaquen les parts de l'Horta situades en una major altitud i, en particular, els tossals i talussos, mentre que en els segons destaquen els mateixos tossals amb les escasses àrees de vegetació més o menys natural de secà, els entorns de les superfícies d'aigua i vegetació de zones humides i elements més puntuals configuradors del paisatge, com canvis de rasant, fileres d'arbres, terrasses o indrets patrimonials històrics.

D'una incidència especial a l'Horta són els anomenats paisatges d'interès especial, que són "porcions de territori que presenten una determinada heterogeneïtat, complexitat o singularitat des d'un punt de vista paisatgístic i en els quals s'han definit criteris específics per a la seva protecció, gestió i ordenació". Dels quatre paisatges d'interès especial definits pel Catàleg, tres afecten l'àmbit de l'Horta històrica i, encara, el quart paisatge afecta la part del secà del terme de Lleida, situada prop del Mas de Melons. Per a cadascun d'ells es proposen unes finalitats de l'actuació paisatgística i unes mesures detallades en el quadre adjunt.

Taula 31. Paisatges d'atenció especial que han de ser objecte d'un tracte especial segons el Catàleg del paisatge

Tipus	Àmbit	Mesures
Paisatge d'atenció especial A2 – ferrocarril	Comprèn el tram que va des de Cervera fins a Lleida, atès que és el tram amb major pressió i freqüència de mobilitat.	Preservació dels valors estètics del paisatge, que fan referència especialment als tossals, als elements lineals i als patrons agrícoles significatius; el tossal de la Moradilla destaca en el cas de l'Horta. Preservació dels valors naturals i ecològics: es fa referència en especial als connectors ecològics representats per la sèquia de la Moradilla i el riu Segre.
Paisatge d'atenció especial de l'Horta de Lleida	Plana nord-oest de la ciutat de Lleida, que coincideix pròpiament amb l'Horta de Pinyana.	Línies de canvi de relleu al nord de Lleida, de les quals cal remarcar aquelles que hi ha a la vora de l'N-240 i en direcció paral·lela a la carretera, i també en paral·lel a l'LP- 9221. Patró agrícola significatiu dels fruiters de regadiu al nord de Llívia i a la vora de l'N-240. Preservació dels valors naturals i ecològics: els hàbitats d'interès comunitari de les comunitats halòfiles dels sols d'humitat molt fluctuant (<i>Thero-Suaedion</i> , <i>Suaedion braun-blauquetii</i> , <i>Juncion maritimi</i>) i prats mediterranis rics en anuals, basòfils (<i>Thero- Brachypodietalia</i>), al nord del ferrocarril i al límit amb l'autovia A-2. La xarxa de connectors ecològics present al nord de Lleida, creuant la N-230, i en el límit sud-oest.
Paisatge d'atenció especial del parc fluvial del Segre	Franja a l'entorn del riu Segre, que inclou la part de l'Horta de les terrasses al·luvials.	Preservació dels valors paisatgístics: especial referència a preservar la integritat dels vessants dels dos rius; el patró agrícola significatiu de Rufeia i Butsènit, perquè mostra una estructura parcel·lària lineal, i el patró agroforestal de la vegetació de ribera, caracteritzada per l'estacionalitat i la verticalitat de la formació i la sinuositat del seu traçat en el paisatge, que contrasta amb els conreus. En la preservació dels valors ecològics es fa una menció especial al parc de la Mitjana.

Paisatge d'atenció especial als Secans d'Utxesa	Les terres situades als nivells de terrasses mitjanes d'un sector del marge esquerre del riu Segre, al sud de la ciutat de Lleida.	Aquestes terres acullen zones humides artificials i terres agrícoles posades en regadiu els darrers anys, que van experimentar una concentració parcel·lària. Aquesta intervenció encara no ha conclòs i ha implicat l'eliminació d'alguns tossals i la alteració de la morfologia d'altres. Àrees susceptibles d'accions d'ordenació: Zones afectades pel canal Segarra-Garrigues i la transformació de conreus de secà a regadiu i en particular pels processos de concentració parcel·lària.
Regadius del canal d'Aragó i Catalunya	La unitat comprèn la major part de les terres situades a l'oest de la ciutat de Lleida.	Es caracteritzen per trobar-se instal·lades en una àmplia plana regada per diversos canals els quals fan possible la coexistència de diverses tipologies de cultius, tant herbacis com llenyosos. La divergència radial de les vies de comunicació des de la ciutat de Lleida dona un caràcter particular a la unitat on, a més, és molt destacada la presència de torres i altres edificis en tot el territori. Preservació dels valors estètics del paisatge ja que en aquesta unitat els canvis en la imatge del paisatge són predominantment estacionals, donada la presència majoritària de conreus herbacis extensius de regadiu. També s'hi troben fruiterars i vinyes, elements que reforcen el ritme estacional del paisatge

Font: I. Aldomà, 2013 i Catàleg de paisatge de Terres de Lleida.

Alteracions i riscos naturals i paisatgístics

Inherents a l'observació del medi ambient i del paisatge apareixen transformacions que aboquen a situacions poc desitjades o que mereixen una valoració negativa, sigui des del punt de vista dels equilibris mediambientals, sigui des del punt de vista de la preservació del patrimoni cultural, sigui des del punt de vista paisatgístic.

Tots ells estan estretament lligats a la pressió urbana i a les transformacions derivades de la crisi agrària, i la incidència i evolució depèn en últim terme de les transformacions de fons que aquests experimenten.

En l'apartat de riscos ambientals mereix ser destacat el risc d'inundació que afecta les vores del riu Segre i, en menor grau, l'entorn immediat del riu de la Femosa, avui pràcticament un desguàs del canal d'Urgell (mapa adjunt). Per la seva importància i les seves afectacions, el risc d'inundació a l'entorn del riu Segre és el més important. Afecta tota la primera terrassa al·luvial i inclou algunes edificacions de la mateixa Horta, fet que suscita alguns conflictes amb els veïns entorn de les restriccions imposades i sobre la mateixa delimitació.

Pel que fa a les intervencions antròpiques, les incidències són molt diverses. Des del punt de vista de la difusió urbana, observada d'una manera general, apareixen diferents elements nous que pesen de manera negativa en el medi ambient i en el paisatge: la implantació de línies d'alta tensió; grans infraestructures viàries i ferroviàries amb talussos, terraplens i tanques de protecció; proliferació de naus industrials i edificis destinats a habitatges; centres de tractament de residus; àrees sostretes de l'agricultura per destinar-les a dipòsit o emmagatzematge de materials diversos... Naturalment, molts dels elements són absolutament necessaris des del punt de vista del medi econòmic i social en el qual es troba l'Horta i el que pertoca com a molt són mesures correctores.

Des del punt de vista de l'activitat agrària intensiva de l'Horta, es generen, d'altra banda, també, impactes negatius que en molts casos són susceptibles de correcció. L'evolució de l'activitat agrícola cap a pràctiques més integrades, amb l'aplicació dels adobs estrictament necessaris i la restricció de l'ús de determinats tractaments vegetals, constitueix la base fonamental de la reducció dels impactes negatius de l'agricultura. La recollida dels envasos de fitosanitaris i altres tractaments, la cura en les aplicacions i la neteja de les màquines utilitzades en les aplicacions constitueixen un altre aspecte a tenir en compte que afecta tota l'Horta. Encara queda un altre aspecte important, que és la millora en la gestió dels residus generats per les granges.

Les granges més grans tenen unes instal·lacions més modernes i s'adeqüen als requisits sanitaris. L'Horta en conserva, amb tot, un nombre important de dimensions més aviat reduïdes, que es troba en condicions deficitàries. Altrament, hi ha un gran nombre de granges que es troba a menys de 1.000 metres de les zones urbanes i que tampoc no compleix els requisits de proximitat als cursos d'aigua que estableix el Pla general d'ordenació urbana.

Percepció social i dinàmiques de l'espai de l'Horta

Els conflictes entre l'Horta i la ciutat existeixen i han quedat exposats o suggerits en el decurs de les pàgines anteriors. També són coneguts per la població que viu a l'Horta. Però la percepció que tenen els habitants de l'Horta sobre les situacions de conflicte és molt desigual. Pel que fa, concretament, als pagesos residents, que són els que en un principi podrien ser més sensibles als conflictes nascuts de la proximitat urbana, es té una percepció més aviat positiva de la proximitat.

Pràcticament les dues tercers parts dels pagesos enquestats (I. Aldomà, 2013) no hi veuen un motiu remarcable de conflictivitat i alguns d'ells es decanten clarament per una valoració positiva. Així, s'assenyala que la proximitat de l'Horta és beneficiosa per a la ciutat en el sentit d'oferir un lloc d'oxigenació o de passeig per als urbans. Alhora, la proximitat de la ciutat facilita també que els habitants de l'Horta puguin gaudir de millors serveis i tinguin també un lloc pròxim per vendre-hi els seus productes.

Una mica més de la tercera part assenyala els aspectes de conflictivitat pels quals se'ls pregunta. Majoritàriament es decanten per assenyalar aspectes negatius per a la mateixa activitat agrària, com són els furts, les restriccions en la construcció de granges, les queixes rebudes per les males olors i els sorolls o l'actitud en general dels urbanites que freqüenten l'Horta o dels que hi resideixen, anomenats "parceleros". D'altra banda, unes altres queixes fan referència als efectes més relacionats amb el creixement i la pressió de la ciutat (pèrdua de camps de cultiu, preus...) i als efectes negatius de la construcció d'infraestructures, la contaminació lumínica...

A l'hora de plantejar les millores que s'haurien de realitzar a l'Horta, les aportacions són més generals i detallades. Potser la valoració de la situació no és tan negativa, però hi ha una llista d'aspectes susceptibles de millora. Les propostes es troben molt decantades cap a les preocupacions relacionades amb l'activitat agrària dels qui responen l'enquesta i, tot i que no se'n desprenen unes prioritats molt clares, se'n poden destacar algunes propostes:

- La petita dimensió de les explotacions es considera un problema destacat i alguns arriben a concretar la necessitat d'una concentració parcel·lària per augmentar la superfície conreada, tot i que aquesta planteja notables dificultats.
- La millora dels camins i ponts, a la qual es podrien afegir millores en altres serveis comuns d'un poble i ciutat, és la necessitat plantejada que segueix en importància.
- Destaca també pel seu relleu el plantejament de la necessitat de millora de la seguretat relacionada amb els furtus abans esmentats.
- En relació amb les queixes de les restriccions urbanístiques, es demanen també facilitats per construir granges, millorar els habitatges existents i construir nous habitatges per als fills.
- Queda una llista final de propostes per a la millora de la comercialització dels productes agraris, instal·lació d'omplidores per a bótes i demandes més genèriques i de difícil resolució, com l'augment dels preus dels productes agraris o subvencions per part de l'Administració.

RESUM

- L'Horta és un espai productiu agrari però també un espai residencial i d'activitat urbana amb valors col·lectius: ecològics, lúdics, formatius, paisatgístics....
- L'Horta és patrimoni de tota la ciutat i mereix un respecte i endreça.
- L'agricultura té funcions no productives de serveis ambientals: fixació CO₂, regulació hídrica, lluita contra l'erosió, conservació de la biodiversitat i del paisatge, manteniment de l'estructura territorial i del paisatge.
- Segon els estudis de la Fundació Món Rural el 60% de les externalitats de l'agricultura són positives mentre que el 40% són negatives.
- Els serveis ambientals de l'agricultura s'han prestat de forma passiva i no s'han reconegut fins que l'afebliment de l'activitat agrària provoca que es deixin de prestar, fet que és evident en entorns periurbans com l'Horta.
- Les propostes de futur de l'Horta impliquen valorar també els serveis com activitat econòmica que reverteixi econòmicament en els agricultors, alhora que es puguin internalitzar els costos ambientals actualment generats.
- Els hàbitats i la vegetació potencial o climàtica és troba minsament representada a l'Horta arrel de la colonització agrícola. Amb tot, les vores del Segre acullen boscos de ribera notablement rics i alhora que resten espais de vegetació natural en àrees que s'han escapat del rec, especialment els turons i marges de terrasses fluvials.
- Els espais agraris de l'Horta tenen valor científic o ecològic perquè acullen espècies d'animals i plantes, sense un interès específic per l'agricultura, que en conjunt representen una biodiversitat més o menys remarcable.
- A l'Horta es troben també reductes d'hàbitats naturals declarats per la UE com a hàbitats d'interès per la seva singularitat dins el context europeu. Aquests hàbitats en general s'estenen per turons, vessants amb pendent marges de riu i de clamors i zones d'inundació o basses.
- A l'Horta no hi trobem cap tipus d'espais dels considerats "espais de protecció especial", excepte la part de secà al sud del municipi que s'inclou a la Reserva Natural Parcial de Mas de Melons i la coneguda com a finca de Torreribera, a l'entrada a Lleida des de la carretera de Tarragona, qualificada com a ZEPA per tal de mantenir un tipus

d'agricultura i estructura d'arbredes per a la preservació d'una espècie d'ocell –la trenca (*Larus minor*)–.

- El Pla Territorial Parcial de Ponent recull les proteccions sectorials de conservació i afegeix com a sols de protecció especial àrees considerades connectors biològics, àrees forestals i agrícoles d'alt valor, interès paisatgístic...
- El planejament urbanístic municipal (1995) també delimita algunes àrees d'interès natural com a simples proteccions dels reservoris naturals, corredors ecològics i àrees d'intervenció ambiental.
- Estudis específics de biodiversitat de l'Horta han recollit 63 espècies d'ocells i 14 espècies de ratpenats.
- L'Horta també acull un patrimoni agrari destacable. Estudis i inventaris recents han recollit diverses varietats locals, tradicionals o autòctones de plantes conreades. Així, es considera que encara hi ha disponibles 57 varietats d'hortalisses, mentre que s'haurien cultivat o consumit 55 varietats d'hortalisses que ja no es poden trobar a l'Horta de Lleida. Destaquen les 16 varietats de tomàquet i els 12 de mongeta.
- Pel que fa a fruiters estudis recents han recollit informació sobre 78 varietats diferents, però només se'n localitzaren 52, per tant la resta es poden considerar perdudes o pendents de trobar.
- Un altre patrimoni extens que es comença a descobrir són els transformats de melmelades, codonyats, conserves, fruites assecades, etc.
- L'Horta també acull un interessant patrimoni cultural, tant des del punt de vista històric amb elements constructius o arquitectònics, com el propi paisatge agrari i la seva composició com a conjunt parcel·lari i les seves xarxes de reg i infraestructures, com també un extens patrimoni més immaterial (festes, activitats col·lectives, tradicions...).
- Els valors estètics i paisatgístics de l'Horta es troben relacionats amb la diferent visibilitat que presenten les diverses parts del territori. De manera que trobem àrees amb una major exposició visual i una selecció d'elements amb major valor estètic. Entre els primers trobem tossals i talussos, mentre els segons hi hauria les zones amb escasses àrees de vegetació més o menys natural de secà, els entorns de les zones humides o les arbredes i fileres d'arbres.
- El Catàleg del paisatge de les terres de Lleida reconeix quatre tipus de paisatge d'atenció especial: paisatge entorn A2/ferrocarril, el de l'Horta de Lleida –referit pròpiament zona de Pinyana–, el parc fluvial del Segre i el secà entorn Mas de Melons.
- Fruit de la pressió urbana, de la crisi agrària i de les transformacions de fons que es donen a l'Horta, apareixen diverses alteracions i riscos naturals i paisatgístics: difusió urbana que comporta implantació de línies d'alta tensió, gran infraestructures viàries i ferroviàries, naus industrials i edificis destinats a habitatges, centres de tractament de residus, risc d'inundacions, dèficits en la gestió dels residus de les granges, ús incorrecte d'adobs i determinats tractaments vegetals, edificis de granges i altres activitats fora d'ús o abandonats, etc.
- La percepció social sobre les situacions de conflicte entre els habitants de l'Horta és molt desigual. Segons estudis recents, els pagesos residents (2/3 parts), tenen una visió més aviat positiva de la proximitat. Els que assenyalen aspectes negatius assenyalen la problemàtica dels furtus, les restriccions a la construcció de granges, les

queixes rebudes per males olors i sorolls o l'actitud en general dels urbanites que freqüenten l'horta o dels qui només hi resideixen.

- En termes generals, les propostes de millora plantejats per una enquesta a les explotacions agràries fan relació a preocupacions per: la petita dimensió de les explotacions, la millora de camins i ponts, la necessitat de millora de la seguretat, queixes sobre restriccions urbanístiques, millora de la comercialització de productes, omplidors per a bótes, preus de producte agraris, etc.

2.10. Diagnosi de la situació actual i anàlisi DAFO

2.10.1. Diagnosi de la situació actual

El fort creixement de la ciutat, que ve dels anys seixanta, i els diversos fenòmens de difusió urbana, que arrenquen a la primeria dels anys vuitanta, han portat molts elements de naturalesa urbana a l'Horta. Aquesta, afectada per la crisi de l'activitat agrària tradicional, es veu immersa en un procés de transformació cada cop més dominat per les expectatives de rendes urbanes.

L'Horta, tanmateix, és apreciada, valorada i "ordenada" des d'un punt de vista urbà per les seves condicions d'espai obert, caracteritzat per les produccions agràries i les funcions lúdiques, culturals o ecològiques associades al conjunt de l'espai. De les condicions de crisi actuals en neixen noves oportunitats per a l'agricultura i per a una millor integració de les pressions urbanes.

Fruit de la crisi de l'agricultura intensiva periurbana i els efectes del creixement i la difusió urbana, en els tres darrers decennis s'ha produït un canvi de regles radical en l'espai periurbà. El diferencial entre la capacitat de generació de rendes de l'espai urbà i la capacitat de generació de rendes de l'espai agrari esdevé extraordinari. Es produeix una fractura entre l'Horta agrària i la ciutat.

No solament s'eixampla i es fa inabastable l'esglaó de les rendes, sinó que s'ha anat accentuant un trencament de vincles entre la ciutat i el camp que resulta nefast per a la continuïtat de l'activitat agrària de l'Horta. El que abans eren avantatges lligats a la proximitat urbana han desaparegut o s'han convertit en desavantatges, que perjudiquen l'activitat agrària de l'Horta.

Els intercanvis materials entre Horta agrària i ciutat han disminuït o s'han trencat, i els intercanvis d'informació, de relacions humanes i d'altres tampoc no mostren una particular intensitat entre la ciutat i la seva Horta. Tal com s'ha apuntat abans, en l'aspecte que era més interessant per a l'activitat agrícola, per exemple, es comprova com els pagesos de l'Horta venen molt poc a la ciutat i no tenen uns avantatges comercials especials en relació amb els altres pagesos de les planes ponentines.

L'agricultura de l'Horta ha perdut la seva capacitat de generar riquesa i el valor dels seus terrenys s'equipara o resulta fins i tot inferior, des d'un punt de vista agrari, a qualsevol dels terrenys del regadiu de la plana. En canvi, els terrenys urbans o susceptibles de ser urbanitzats han augmentat extraordinàriament de valor, en consonància amb l'augment de preu de l'habitatge i la dinàmica del sector de la construcció.

L'Horta pateix les dificultats generals de l'adaptació a una agricultura industrial i les ha de sofrir encara més pel fet de tenir les pressions urbanes i d'heretar unes particulars condicions periurbanes provinents del passat.

Els mapes ens presentaran, per la seva banda, una lògica territorial que ha canviat, tot i que té darrere encara les inèrcies del passat:

- La densitat de les implantacions residencials o de les implantacions edificatòries en general segueix encara, fonamentalment, la lògica d'una intensitat decreixent a mesura ens allunyem del nucli urbà. Naturalment, hi ha unes adaptacions més locals. Cap a la part de colonització més nova de l'Urgell les densitats són més febles i la densitat augmenta també a l'entorn dels eixos viaris.
- Pel que fa a l'activitat agrària, s'han canviat, però, els papers. Els signes de l'activitat més intensiva, l'hortofructicultura i les granges, ja no augmenten d'intensitat amb la proximitat a la ciutat, sinó a l'inrevés.

Cap a un model de rendes decreixents urbanes, malgrat el planejament

La gran pressió urbana que, a través dels processos anteriors, s'exerceix sobre el mercat de la terra es tradueix en una recerca insistent del pendent decreixent de preus del sol que la crisi de rendes productives agràries i la normativa urbanística no permeten.

Passats uns anys de la crisi immobiliària iniciada el 2008, la pressió urbana s'ha desinflat estrepitosament. El mercat del sol es troba força aturat, fins al punt de dificultar qualsevol valoració.

El preu de la terra de conreu es troba més aviat a l'alça i les compres de sol no urbanitzable per a una eventual transformació urbana s'han estroncat. Però la variable residencial continua sent determinant sobre el preu de la terra a l'Horta.

En principi, el planejament urbanístic, que estableix una delimitació estricta del sol urbà i urbanitzable i que és molt restrictiu en els usos no agrícoles del sol no urbanitzable, hauria de servir per mantenir la ciutat i l'Horta al lloc que els pertoca com a activitat. Però, tal com s'ha posat en relleu abans, el creixement i la difusió urbana passen per damunt dels usos agraris, sigui aprofitant les esclatxes que deixa obertes la normativa urbanística, sigui passant-hi per damunt. Les vies de valoració urbana de l'Horta han estat i, en menor grau, són encara bàsicament de quatre tipus:

- La realització d'actuacions previstes en el planejament vigent que, tot i les restriccions existents, deixen oportunitats i esclatxes.
- A manca d'un control i una disciplina urbanística estrictes, determinats agents opten per saltar-se directament la norma i es construeixen residències i implanten activitats no autoritzades a l'Horta; no és un procés gaire important, però el degoteig és constant. Per primer cop, el gener del 2007 s'obre la porta a l'enderrocament de construccions il·legals a l'Horta, quan el jutge no accepta el recurs presentat contra l'ordre d'enderrocament donada per l'Ajuntament l'any 2005 per a quatre edificacions diferents. El jutge addueix també que l'enderrocament no pot ser substituït per una multa, procediment que havia estat l'habitual fins aleshores.
- Les modificacions del planejament vigent, encara que puguin ser més o menys justificades i encara que siguin majoritàriament degudes a operacions de les mateixes administracions públiques, comporten sovint l'ocupació de sol no urbanitzable, a banda de difondre la idea de modificabilitat del planejament.
- A recer del boom immobiliari i les disponibilitats creditícies, els agents immobiliaris han començat a realitzar el creixement futur de la ciutat sobre el sol no urbanitzable actual i han adquirit bona part del sol rústic més pròxim a la ciutat.

Val a dir, en qualsevol cas, que les restriccions legals deixen cada cop menys escletxes per a la construcció a l'Horta, particularment a partir de la legislació més recent, del 2002. Mentrestant, el control i la resposta contundent a les construccions il·legals semblen mostrar signes també d'enduriment al terme de Lleida.

Cal tenir també molt en compte que la vigilància i el control de les edificacions il·legals al terme ha estat i és molt superior al terme de Lleida que al dels petits municipis veïns, sobre els quals s'ha projectat una part de la pressió urbana que no trobava sortida al terme de Lleida. Així, es poden trobar escampats pels termes veïns, particularment a la part dels regadius històrics de Pinyana, urbanitzacions residencials, naus industrials i usos diversos que obliguen certament a plantejar-se el fet de la periurbanització actual vinculada a la difusió urbana ja no solament en l'àmbit estricte de l'Horta de Lleida, sinó en un àmbit molt més extens.

El canvi d'escala planteja la vigència del fenomen més general, que hem anomenat difusió urbana i que alguns anomenen rururbanització i també dispersió urbana o, fins i tot, periurbanització, un qualificatiu que força una mica el significat d'aquest concepte, si és que no es parla d'una periurbanització generalitzada (F. Entrena, 2005). El més interessant és que el canvi d'escala ens situa davant un model de bosses de renda diferencials oposat al model clàssic de rendes decreixents. La regulació i el control urbanístic de l'Horta estarien contribuint, des d'aquest punt de vista, a la creació d'una bossa de rendes urbanes inferiors en relació amb les àrees més allunyades dels pobles o entorns de Lleida, mentre que el model de bosses de rendes agràries diferencials segueix la seva pròpia lògica productivista en el context d'uns mercats globalitzats.

Taula 32. Processos vinculats directament a la difusió urbana

Tipus	Caracterització/tendència	Reptes
Abandó de l'activitat agrària de la família resident a l'Horta.	Procés de degoteig constant que fa que els residents no pagesos hagin esdevingut majoritaris.	Manteniment dels edificis i instal·lacions vinculats a l'explotació agrària i manteniment de l'activitat agrària de l'entorn.
La conversió d'edificis agraris cap a l'ús residencial o l'aparició d'edificacions residencials noves en sol rústic, en conjunt de caràcter més o menys il·legal.	És des de fa temps una pràctica comuna en àrees periurbanes, molt difícil de controlar en espais grans i de poblament disseminat com l'Horta de Lleida.	La finca agrària tendirà a una producció extensiva o, en algun cas, a l'abandonament. Incorporació de construccions o aprofitaments de perfil urbà.
Processos d'urbanització dispersa lligats a antigues parcel·lacions, amb usos residencials o similars i, més rarament, industrials i d'altres.	Les urbanitzacions, generalment il·legals, han tingut una gran incidència, ara limitada pel control notarial i urbanístic.	Problemes de dotació de serveis, augment del risc d'incendi, competència i perturbacions per als aprofitaments agraris.
Substitució dels usos agraris per aprofitaments paral·lels relacionats amb serveis urbans: hípiques, centres de jardineria, activitats esportives, restauració...	L'evolució lògica cap a un augment de les rendes que permeti mantenir un espai periurbà productiu porta a la introducció d'activitats més intensives.	Els nous usos tenen una incidència desigual en la conservació dels sols agraris, l'aparició d'instal·lacions més o menys fixes i consolidades, l'augment de la freqüentació...
Eclosió d'activitats que	Creixen activitats relacionades amb el	Retrocés de l'activitat agrària i,

apareixen com a inherents a la disponibilitat abundant de sol al medi rural.	dipòsit de materials a l'aire lliure, noves instal·lacions d'energies renovables...	segons el tractament rebut, pèrdua de sol.
Implantació aïllada d'indústries o serveis urbans.	De vegades aprofitant antigues granges o edificacions o, senzillament, a través de construccions noves, els preus del sol rústic atreuen, fins i tot, les administracions públiques.	Les implantacions en sol rústic creen expectatives de creixement i d'urbanització, pugen el preu del sol agrari i contribueixen a l'abandonament agrícola.
Grans operacions de nou sol industrial i/o activitats logístiques (grans indústries o polígons).	En el passat, grans indústries, i actualment, grans operacions de sol industrial.	Gran consum de sol agrari, amb efectes més o menys importants en l'entorn segons la ubicació.
Extensió constant de noves infraestructures viàries i ferroviàries...	La millora de la xarxa radial i les variants determinen un creixement constant del consum de sol que havia servit per a l'agricultura.	Pèrdua de sols agrícoles i creació d'impactes agroambientals: fragmentació parcel·lària, efectes barrera...

Font: I. Aldomà, 2013.

La pressió de la ciutat accentua la crisi agrària periurbana

Les conseqüències de la ruptura i el desnivell de rendes que separen la ciutat de l'Horta comporten un canvi radical de la situació i les expectatives d'aquesta darrera. De manera general, l'Horta de Lleida va perdent a poc a poc la seva condició d'espai determinat per l'activitat agrària i passa a ser cada cop més un espai determinat per les activitats i expectatives pròpies d'un entorn urbà. El paisatge agrari encara hi és manifestament dominant, però la generació de riquesa de l'espai ve marcada per la incidència i les expectatives vinculades al fet urbà. Diríem, de manera gràfica, que l'Horta de Lleida està passant a marxes forçades de ser un espai d'agricultura periurbana a ser la ciutat difusa periurbana, fet que es tradueix en elements de canvi i alhora de conflicte importants.

Les conseqüències del desajust entre aquesta tendència més lineal dels preus de la terra per a usos urbans i l'enorme esglaó que separa aquests usos de les rendes basades en la producció agrària resulten particularment negatives per a l'activitat agrària a l'Horta. El preu elevat del sol rústic el fa pràcticament inassequible per a les explotacions agràries. L'ús residencial que inclou l'explotació agrària té més valor que la mateixa terra i tot plegat pot fer pujar el preu de l'hectàrea entre els 80.000 i 100.000 € (una propietat de 2 ha). Fins i tot l'explotació més intensiva de verdures pot tenir dificultats per amortitzar aquesta inversió.

Sigui com sigui, la impossibilitat d'ampliar l'explotació a base de compra de terra dificulta l'augment d'escala; però no és un fre absolut, perquè les explotacions agràries actuals poden treure més profit de l'arrendament que de l'adquisició d'actius immobiliaris. Ara bé, els arrendataris no tenen gaire marge de maniobra a les finques arrendades, sobretot quan es tracta de conreus a llarg termini, com els fruiters, i tampoc no tenen els al·licients suficients per introduir-hi millores permanents.

Alhora, a les dificultats estructurals de les explotacions agràries, s'hi afegeix un canvi de perspectiva dels mateixos propietaris, que incidirà també en l'ús final de la terra de l'Horta. L'augment constant dels propietaris que ja no practiquen l'agricultura, que a hores d'ara ja són

majoria, fa pesar altres càlculs sobre la terra de conreu que no els de la rendibilitat agrícola. Això, per no parlar de la presència d'alguns propietaris especuladors pendents del preu del sol, fet que situa encara més l'activitat agrària en un segon terme.

Per tot plegat, les tendències anteriors porten a uns processos de desintensificació i canvis d'ús que tenen repercussions més aviat negatives a l'Horta, tal com es descriu en detall en el quadre anterior.

La majoria de camps de propietaris no agraris es continua cultivant, però no hi ha cap tipus de pressió per a una producció agrària intensiva, sinó més aviat al contrari. Els propietaris no tenen inconvenient a deixar les superfícies ermes i prefereixen arrendar les terres per fer els conreus extensius de terra campa, bàsicament alfals.

L'abandó de l'activitat agrària per part dels propietaris de finques rústiques, afegit a la proliferació de noves residències més o menys il·legals i d'indústries i serveis, és una font de conflictes amb els usos agraris veïns. Són els que han de suportar els pagesos a causa de la proliferació de camps erms o mal entretinguts, de la difusió de tanques de protecció, d'animals de companyia, de l'augment del trànsit rodat... I són els que suporten els residents més urbans, producte de les olors o les contaminacions difuses d'origen agrari, en molts casos inherents a aquesta activitat.

A les condicions anteriors, s'hi afegeixen, d'altra banda, les circumstàncies pròpies de la crisi de les petites explotacions agràries familiars, que s'han analitzat en els capítols precedents. L'Horta, que havia generat i fet possible un gran nombre d'explotacions agràries que treien profit de la proximitat urbana, es veurà perjudicada per aquest mateix fet a l'hora d'adaptar-se a una agricultura que ha passat a dependre de les exigències de la gran distribució i que ha de competir als mercats mundials.

En aquestes condicions no és estrany que molts agricultors, particularment els qui tenen la continuïtat menys clara, ja no pensin a augmentar els seu patrimoni per fer més viable la seva explotació, sinó en les possibilitats de revalorar-lo a través d'una qualificació urbanística o, senzillament, a través d'una venda especulativa, un fenomen que ha estat descrit per a altres àrees periurbanes metropolitanes, com el delta del Llobregat (J. Sempere, 2005, vol. 1, p. 576).

Així, es dona la paradoxa que els residents actuals de l'Horta que ja no practiquen l'agricultura són sovint els més interessats en el manteniment de l'activitat agrària de l'entorn com una forma de preservació de les qualitats del medi en el qual viuen. En canvi, molts dels agricultors residents vells o sense continuïtat estan esperant vendre.

En tot cas, aquest ha estat un conflicte que s'ha exacerbat en els de boom immobiliari. La conjuntura de crisi i els canvis de fons que se'n poden derivar redueixen la fractura de les rendes i apunten cap a una suavització de la línia de transició entre ciutat i camp i dels conflictes que es generen al seu entorn. És la gran esperança que queda per al manteniment d'una Horta agrícolament productiva i en equilibri amb la ciutat.

2.10.2. Anàlisi DAFO

Una eina molt utilitzada en molts àmbits de planificació i projectes és l'anàlisi DAFO. La paraula DAFO no és altra cosa que un acrònim que conté les inicials de: debilitats, amenaces, forteses i oportunitats. L'objectiu de l'anàlisi DAFO és dur a terme una prospecció de l'escenari en el que ens movem per tal d'avançar estratègicament cap al futur amb directrius clares del què cal fer i del que cal evitar. Les quatre inicials, s'agrupen de dues en dues, per confeccionar les dualitats de anàlisi intern (Fortaleses i Debilitats), en aquest cas intrínsecament vinculades a l'Horta, i anàlisi de l'entorn (Oportunitats i Amenaces) en aquest cas fruit de processos o dinàmiques que van més enllà de l'Horta i fins i tot la pròpia ciutat de Lleida.

Figura 10. Esquema d'una anàlisi DAFO

Les següents taules d'aquesta anàlisi DAFO presentaran una relació dels aspectes que d'acord amb la informació disponible i els procés de participació establert, dibuixen l'horta actual en relació a les tendències, tensions i reptes de futur.

Taula 33. DEBILITATS de l'Horta de Lleida

Debilitats
L'abandonament de l'activitat agrària de la família resident.
Alta fragmentació parcel·lària (un 66% no arriben a 1,5 hectàrees).
Les explotacions agràries en general no són gaire grans, tot i que algunes propietats es troben arrendades a agricultors i altres explotacions tenen terres en altres termes.
Davallada extraordinària del nombre d'explotacions d'ençà de les últimes dècades.
Disminució de la superfície conreada, en benefici, sobretot, del creixement urbà i d'algunes superfícies ermes.
Retracció fructícola -d'ús més intensiu i especialitzat- i augment dels usos de terra campa.
El preu pagat pel consumidor per les pomes, peres i préssecs se situa en segment mitjà tirant cap avall dins les fruites consumides fresques.
Explotacions ramaderes amb número de places baix i no gaire especialitzades.

Davallada important de la mà d'obra en l'agricultura.
L'arrendament de finques fruïteres resulta complicada: plantacions envellides, de múltiples varietats, parcel·les petites, haver de plantar de nou i la conseqüent necessitat de contractes llargs, així com el fet sovint de disposar de casa o torre a la mateixa finca.
L'esperit individualista del pagès de l'Horta és encara ben present en les institucions associatives agràries.
El creixement de la taca urbana s'ha fet a base de manllevar territori a l'Horta històrica i per la difusió de residències i activitats des de la ciutat.
Les dinàmiques urbanes condicionen l'activitat agrària.
Malgrat que en certs períodes s'ha produït estancament demogràfic a Lleida, això no significa una aturada del creixement físic de la ciutat, perquè al mateix temps s'està produint el buidat del centre i un esponjament de les àrees residencials.
Grans operacions de nou sol industrial i/o activitats logístiques (grans indústries o polígons).
La implantació de noves grans infraestructures de comunicació ha afectat directament l'Horta, tant pel consum elevat d'espai agrari com pels efectes barrera.
Substitució d'usos agraris per aprofitaments paral·lels relacionats amb serveis urbans: hípiques, centres de jardineria, activitats esportives, restauració...
L'ocupació residencial i la difusió d'activitats industrials també ha generat necessitats de serveis característics de ciutat, contribuint a estendre les característiques d'espai urbanitzat.
En general les infraestructures de reg estan notablement envellides. Majoritàriament el regadiu és per inundació.
La modernització dels regadius dels antics canals té un cost per hectàrea equivalent al dels nous regadius i els resultats econòmics no són viables des del punt de vista financer.
Deficiències de ferm, secció i punts en determinats punts i trams de la xarxa viària.
Extensió de noves infraestructures viàries i ferroviàries amb lògiques diferents a la tradicional de l'Horta que genera efectes barrera, pèrdua de sol agrícola, fragmentació parcel·lària, proliferació de residus, etc.
Les xarxes de sanejament municipal i de gas arriben a pocs habitatges.

Taula 34. FORTALESES de l'Horta de Lleida

Fortaleses
Les partides rurals de l'horta són espais singularitzats que en el cas de Lleida prenen una significació històrica i vigent important.
El regadiu s'ha adaptat a les condicions físiques de l'Horta i, alhora, les ha superat, tot seguint el procés històric d'implantació de les diferents obres de regadiu.
Lleida ciutat ha viscut també molt estretament lligada a la seva Horta.
Els lleidatans tenen certa consciència que a l'Horta es produeix productes agraris susceptibles de ser consumits directament a la ciutat.
La distribució i diversitat dels usos esdevé una característica substantiva del paisatge de l'Horta.
L'activitat ramadera (303 explotacions) en general complementa la renda agrària.
Les bases de l'agricultura de l'horta: produccions hortícoles o ramaderes que responen a la demanda urbana; produccions hortícoles o ramaderes que troben sortida a través de la intermediació urbana; major intensitat dels imputs utilitzats a l'agricultura; major intensitat de l'ús de la mà d'obra i major productivitat per hectàrea amb les mateixes produccions.
Les explotacions agràries guanyen magnitud a base de recórrer a la terra en arrendament.
Les explotacions que combinen fructicultura i explotacions ramaderes tenen més continuïtat.

La disponibilitat d'aigua és força segura i a uns costos econòmics relativament baixos.
La capacitat de fred acumulada és un puntal important per a la preservació de la producció fructícola local.
En l'àmbit de les fruites i verdures fresques, les fórmules més tradicionals de venda resisteixen millor que en els altres casos.
L'autoconsum representa encara una part del consum de fruites i verdures de les llars que no es pot menystenir
Són nombroses les iniciatives públiques i privades de foment del lloguer de terrenys en diferents condicions per fer-hi l'hort
El regadiu ha estat la base de la colonització històrica de l'Horta, inicialment per l'agricultura però després també per a granges, usos industrials i altres activitats.
La xarxa viària a l'Horta s'ha configura com una xarxa radial a partir del nucli històric. A més distància del nucli van apareixen branques en forma d'arbre, que fan que terme general la connexió i accessibilitat és bona.
L'aigua, la llum i el telèfon arriben a la majoria d'habitatges de l'Horta.
L'Horta és un espai productiu agrari però també un espai residencial i d'activitat urbana amb valors col·lectius: ecològics, lúdics, formatius, paisatgístics....
L'Horta és patrimoni de tota la ciutat i mereix un respecte i endreça.
El planejament sectorial i el planejament municipals delimiten diverses àrees d'interès natural a l'Horta.
Diversos estudis mostren una interessant biodiversitat present a l'Horta.
Patrimoni agrari destacable amb interessants varietats locals, tradicionals i autòctones, per exemple de fruita i hortalissa.
Interessant patrimoni cultural, tant des del punt de vista històric amb elements constructius o arquitectònics, com el propi paisatge agrari i la seva composició com a conjunt parcel·lari i les seves xarxes de reg i infraestructures, com també un extens patrimoni més immaterial (festes, activitats col·lectives, tradicions...).
La percepció social sobre les situacions de conflicte entre els habitants de l'Horta és molt desigual. Segons estudis recents, els pagesos residents (2/3 parts), tenen una visió més aviat positiva de la proximitat.

Taula 35. AMENACES de l'Horta de Lleida

Amenaces
L'evolució dels mercats agraris és la clau principal de l'evolució actual del sector agrari.
Els canvis que viu el sector agrari determina el panorama actual del territori agrícola.
Alguns erms augmenten a causa d'esdevenir terrenys en espera d'urbanització.
Les explotacions presenten una manca de continuïtat biològica evident.
Les explotacions centrades en la producció de conreus extensius no tenen continuïtat.
La competència de produccions intensives provinents de qualsevol lloc del món.
Els condicionants ambientals que limiten la intensificació dels factors de producció (ús i costos dels tractaments plaguicides...).
La base orgànica de l'agricultura de l'Horta és encara majoritàriament l'explotació familiar, tot i que en les darreres dècades s'estan produint canvis que apunten cap a una agricultura més empresarial.
Les tendències dels darrers anys han afavorit més aviat les grans empreses, i l'agricultura de l'Horta se n'ha vist perjudicada a causa de la petita dimensió de les seves explotacions.
la intensificació agrícola comporta efectes negatius en el cicle de l'aigua i el medi ambient en general

(contaminació de l'aigua, consum elevat d'aigua...).

Entre els aspectes negatius que s'assenyalen pels titulars de les explotacions s'hi troben la problemàtica dels furtus, les restriccions a la construcció de granges, les queixes rebudes per males olors i sorolls o l'actitud en general dels urbanites que freqüenten l'horta o dels qui només hi resideixen.

Taula 36. OPORTUNITATS de l'Horta de Lleida

Oportunitats
La demanda de productes del camp generada per la mateixa ciutat.
El desenvolupament del projectes de modernització de reg adaptats al territori.
Ara que la fruita es troba en recessió, torna a plantejar-se l'interès per unes produccions comercials que havien quedat eclipsades per la fruita i que mai no havien deixat d'existir: les hortalisses.
Els productors d'hortalissa en general estan atents a l'aparició d'alguna veta o oportunitat de mercat.
Iniciatives de produccions alternatives tipus flors aromàtiques (lavanda), etc.
Els planteristes d'hortalissa i, sobretot, planteristes de fruiters, en els darrers decennis han rebut una nova empenta amb la demanda de jardineria.
La continuïtat de les explotacions està força equilibrada entre els que no en tenen i els que en tenen, o en podrien tenir.
Els dos subsectors agraris dominants a l'Horta de la ciutat, la fruita dolça i la ramaderia, deuen la seva implantació al desenvolupament d'un sector transformador i comercial que actua de motor.
Existeixen diferents fórmules de presentació i penetració del producte de proximitat adaptades a cadascun dels canals comercials habituals. Existeix un gran nombre de possibilitats que es poden desenvolupar: venda directa al mercat, botigues especialitzades, cooperatives de consumidors, venda directa a domicili, venda directa a la restauració privada o col·lectiva, venda directa a la mateixa finca.
Impuls d'accions de promoció de comercialització agrària per part de l'administració, especialment municipal.
L'hort no solament és una pràctica dels pagesos que queden a l'Horta, sinó que s'estén a tots els residents de l'Horta i a la gent de la ciutat que vol mantenir un vincle amb l'activitat agrària.
L'agricultura en els darrers anys se li atribueixen també funcions no productives de serveis ambientals: fixació CO ₂ , regulació hídrica, lluita contra l'erosió, conservació de la biodiversitat i del paisatge, manteniment de l'estructura territorial i del paisatge.
Els valors estètics i paisatgístics de l'Horta es troben relacionats amb la diferent visibilitat que presenten les diverses parts del territori.

3. Objectiu general i línies estratègiques

Tot i que l'assoliment d'un objectiu general va més enllà del propi Pla d'usos de l'Horta de Lleida, es pretén consensuar un objectiu principal que orienta el desenvolupament del pla. La idea és que amb aquesta proposta contribuïrem, a llarg termini, a aquest assoliment.

L'objectiu general del Pla d'usos de l'Horta de Lleida és:

Objectiu general
Millorar i promocionar l'activitat agrària de l'Horta de Lleida, impulsant programes específics i accions que permetin preservar els valors i les funcions diverses de l'espai agrari, en el marc d'una agricultura sostenible integrada en el territori i en harmonia amb el medi natural.

Aquest objectiu general es desenvoluparà a través de 5 línies estratègiques:

Línies estratègiques
1. Millorar i optimitzar les infraestructures i els serveis generals del territori agrari de l'Horta de Lleida.
2. Promoure sistemes de producció i comercialització que afavoreixin l'increment de les rendes generades per les explotacions agràries.
3. Fomentar la implantació de serveis i la modernització de les explotacions agràries per millorar-ne la viabilitat.
4. Aconseguir un espai de qualitat a l'entorn de la ciutat de Lleida, integrat en el territori i en harmonia amb el medi natural i els seus valors paisatgístics.
5. Consolidar i donar a conèixer el patrimoni natural i cultural de l'Horta de Lleida de forma compatible amb l'activitat agrària.

4. Factors limitants, riscos i reptes

Malgrat s'implementin aquestes línies estratègiques, l'assoliment complert de l'objectiu general serà difícil a causa d'un cert nombre de factors influents, que en general són limitants, i també pel fet que existeixen nombrosos riscos i reptes associats. Tanmateix, és interessant fer un exercici de detecció i anàlisi dels principals factors que influeixen per tal de formular de manera més ajustada els posteriors objectius específics.

Crisi general que afecta a l'agricultura familiar

La crisi general afecta l'agricultura familiar en els països desenvolupats. Aquesta és deguda en particular, a les dificultats d'adaptació a uns sistemes productius agraris cada cop més industrialitzats, al procés de marginalització de la producció primària en la cadena industrial i comercial alimentària i a l'obertura dels territoris als mercats internacionals de matèries primeres agràries.

Creixement físic de la ciutat de Lleida

La taca urbana arrel del creixement físic de les ciutats i la difusió dels fenòmens urbans pel conjunt del territori és propi de les regions de característiques metropolitanes i/o amb una forta expansió turística i residencial, com és el cas de Catalunya en tot el seu conjunt i com és el cas més concret de la ciutat de Lleida i el seu entorn.

Difusió de fenòmens urbans pel conjunt de l'Horta de Lleida

Correspon al procés d'esquitxar d'elements urbans les àrees més o menys allunyades de la taca urbana. Aquest factor està determinat per diverses variables com: accessibilitat a través de les xarxes viàries, proximitat, processos històrics que han donat lloc a preexistències i l'existència de proteccions i controls urbanístics, que des de fa uns quants anys són molt més operants.

Nivell de parcel·lació de les explotacions agrícoles

La colonització agrària de l'Horta de Lleida va provocar un grau molt important de parcel·lació de les explotacions. La gran majoria de parcel·les (66%) tenen menys de 1,5 hectàrees. Pretendre millores estructurals del parcel·lari, per exemple per la introducció de millores en el reg, és molt difícil de fer a través d'una operació transformadora radical com pot ser la concentració parcel·lària.

Xarxa de regs molt embellida

Si bé els canals i sèquies principals s'han anat arranjant i millorant els darrers anys, la resta de xarxa secundària de regs és molt embellida i majoritàriament el regadiu és per inundació. La modernització dels regadius dels antics canals té un cost per hectàrea equivalent al dels nous regadius.

Alta densitat i extensió de la xarxa viària rural que dificulta la seva conservació i millora

La xarxa viària s'ha configurat en radial a partir del nucli històric i a més distància van apareixent branques. La seva extensió és molt gran (més de 1000 km) i es troba sovint contraposada per grans eixos intercomarcals i estatals, vies i canals. Les actuacions de manteniment, millores de ferm i de secció s'han d'abordar des d'una òptica de programa plurianual.

Prolifерació i control de determinades espècies de fauna silvestre

Determinades espècies de fauna silvestre que es troben en expansió en el conjunt d'aquestes comarques provoquen incidències i problemàtiques tant a l'agricultura, com a determinats béns o fins i tot riscos d'accidents de trànsit. En un marc d'agricultura periurbana aquest factor pot ser puntualment molt rellevant. És el cas de certes poblacions de senglar, conill, garses, coloms...

Dispersió, abocaments i difusió de residus i materials impropis

El propi caràcter de difusió urbana porta associat un augment del risc de dispersió de residus, abocaments i acumulació de materials impropis del sol no urbanitzable, que en general comporten problemàtiques ambientals i banalització del paisatge.

Robatoris i afectacions sobre les infraestructures i béns de l'Horta

La seguretat dels béns de l'Horta és més difícil d'aconseguir pel propi caràcter dispers i per la proximitat a la ciutat i a les principals vies de comunicació. Aquest fenomen és molt propi de les zones metropolitanes i el seu entorn.

Els recursos econòmics i humans són limitats

Malgrat la predisposició dels agents implicats, tant públics com privats, i malgrat es tenen clares les actuacions a prendre, sempre pot existir una limitació quant a pressupost disponible i recursos humans assignats.

5. Objectius específics

Línia estratègica	Objectiu específic
1. Millorar i optimitzar les infraestructures i els serveis generals del territori agrari de l'Horta de Lleida	1.1. Millorar les condicions de la xarxa de camins
	1.2. Millorar la conservació i l'eficiència de la xarxa de reg i drenatge
	1.3. Millorar la qualitat de les aigües i del cicle general de l'aigua
	1.4. Garantir la seguretat dels béns, productes i infraestructures de l'Horta

Línia estratègica	Objectiu específic
2. Promoure sistemes de producció i comercialització que afavoreixin l'increment de les rendes generades per les explotacions agràries	2.1. Millorar la vinculació, coneixement i comercialització dels productes de l'Horta vers la població de Lleida, localitats properes i resta de Catalunya.
	2.2. Promoure la col·laboració, associació o concertació entre pagesos per donar major valor afegit a les produccions i millorar les condicions d'accés al mercat de forma competitiva
	2.3. Promoure i fomentar les tècniques i pràctiques agrícoles més respectuoses amb el medi ambient
	2.4. Cercar i estudiar alternatives a l'agricultura extensiva a base de cultius de major valor afegit

Línia estratègica	Objectiu específic
3. Fomentar la implantació de serveis i la modernització de les explotacions agràries per millorar-ne la viabilitat	3.1. Millorar les estructures de producció a través de fomentar el reagrupament parcel·lari i l'adaptació de les infraestructures de l'Horta.
	3.2. Potenciar l'aprofitament de la multifuncionalitat i complementarietats de l'activitat agrària.
	3.3. Assessorar en el compliment i requeriments previstos de la normativa sectorial i ambiental.

Línia estratègica	Objectiu específic
4. Aconseguir un espai de qualitat a l'entorn de la ciutat de Lleida, integrat en el territori i en harmonia amb el medi natural i els seus valors paisatgístics	4.1. Garantir l'ús agrícola de les parcel·les, el manteniment de marges i evitar l'abandonament de finques.
	4.2. Restaurar i recuperar les zones degradades i traslladar o eliminar les instal·lacions alienes al medi rural
	4.3. Promoure intervencions de millora paisatgística, patrimonial i ambiental en tots els usos de l'Horta.
	4.4. Garantir el control i disciplina urbanística, la vigilància ambiental i un seguiment de la qualitat ambiental de l'Horta
	4.5. Millorar les relacions entre els espais naturals, la fauna silvestre i l'activitat agrícola.

Línia estratègica	Objectiu específic
5. Consolidar i donar a conèixer el patrimoni natural i cultural de l'Horta de Lleida de forma compatible amb l'activitat agrària	5.1. Ordenar i condicionar els espais i els accessos d'ús públic de l'Horta de Lleida
	5.2. Difondre els valors productius, ecològics i culturals de l'Horta de Lleida

ANNEX. Bibliografia i índex de taules, figures i mapes

Bibliografia

- AJUNTAMENT DE LLEIDA. *Avanç del Pla d'Ordenació Urbanística Municipal*. Lleida 2015.
- ALDOMÀ, I. (ed.). *L'horta rebost i patrimoni de Lleida*. Ajuntament de Lleida. 2013.
- ALDOMÀ, I. "Del conreu de pera al parc o l'erm urbà". *L'horta de Lleida. Coneixes la teva ciutat?* Lleida: Ateneu Popular de Ponent, 1993, p. 71-89.
- ALDOMÀ, I. *Evolució de les estructures de la producció agrària a Catalunya, cens agrari 1989-1999*. Barcelona: Departament d'Agricultura, Ramaderia i Pesca, 2004.
- ALDOMÀ, I. (ed.). *L'horta de Lleida. Transformació i salvaguarda d'un espai periurbà*. Lleida: I. Aldomà editor, 2008.
- BARRULL, J. "L'horta de Lleida: una aproximació històrica". *L'horta de Lleida. Coneixes la teva ciutat?* Lleida: Ateneu Popular de Ponent, 1993, p. 11-24.
- BINIMELIS, R.; DESCOMBES C. A. *Comercialització en circuits curts. Identificació i tipologia*. Manresa: Escola Agrària de Manresa i Verloc, 2010.
- COMPTE, A. "Aspectos geográficos de la huerta de Lérida". Separata de la revista *Ilerda*, núm. XV. Lleida: Institut d'Estudis Ilerdencs, 1952.
- ECOESTUDI . *Inventari de terrenys agrícoles no cultivats al terme municipal de Lleida*. Ajuntament de Lleida 2013.
- GANAU, J. *La idea de ciutat a Lleida (segles XVIII-Xx)*. Lleida: Pagès Editors, 1992.
- GARCIA CATAL À, R. "Les directrius del Pla General de Lleida sobre l'Horta". *L'horta de Lleida. Transformació i salvaguarda d'un espai periurbà*. Lleida: I. Aldomà editor, 2008, p. 89-101.
- FEIXA, C. "La ciutat de les cols. Memòria oral de l'horta". *L'horta de Lleida. Coneixes la teva ciutat?* Lleida: Ateneu Popular de Ponent, 1993, p. 41-59.
- LLADONOSA, J. *Història de Lleida*, 2 volums. Tàrraga: Sans Calmet, 1955-1959.
- LLOVERAS, J.; SANTIVERI, P. "L'agricultura de l'Horta. Actualitat i perspectives de futur". *L'horta de Lleida. Transformació i salvaguarda d'un espai periurbà*. Lleida: I. Aldomà editor, 2008, p. 53-58.
- MORENO GENÉ, M. *La pagesia de Lleida*. Lleida: Universitat de Lleida, tesi de llicenciatura, 1991.
- ROFES, J. M. *Estudi del sector agrari del terme municipal de Lleida*. Lleida: Universitat de Lleida, ETSEA, projecte final de carrera, 1993.
- VICEDO RIUS, E. (dir.). *Terra, aigua, societat i conflicte a la Catalunya Occidental*. Lleida: Pagès Editors, 2000.
- VICEDO RIUS, E. (dir.). *Els canals de Pinyana i Fontanet. L'aigua com a factor transformador de la regió de Lleida*. Lleida: Pagès Editors, 2006.
- SANFIDEL, E., *Evolució del paisatge de l'Horta de Lleida (1956/57-2003)*. Transformació d'un paisatge de secà a regadiu. Barcelona. UB. Projecte final de carrera. 2008

Taules

Taula 1. Evolució de les directrius d'ordenació i planificació de l'Horta de Lleida	4
Taula 2. Dimensions generals de l'Horta i classificació urbanística del sol en el context del municipi de Lleida, 2015	8
Taula 3. Partides i unitats de referència territorial de l'àmbit d'estudi	8
Taula 4. Magnituds general dels regadius de l'Horta de Lleida en hectàrees, 2015. (Font: cadastre, 2015)	15
Taula 5. Evolució històrica dels habitatges a l'Horta històrica de Lleida a partir del Nomenclator de població*	18
Taula 6. Població de Lleida, dels nuclis de sol urbà a l'Horta i població dispersa pel sol no urbanitzable de l'Horta, 2010 i 2015	18
Taula 7. Usos del sol de l'Horta de Lleida, caracterització i tendències.	21
Taula 8. Quadre dels usos vigents segons el Pla general urbanístic de Lleida (1995)	25
Taula 9. Categories del sol no urbanitzable previstes en la proposta de nou POUM de Lleida (2015)	26
Taula 10. Quadre dels usos previstos a la proposta d'avanç del POUM de Lleida (abril-juny 2014)	27
Taula 11. Parcel·les i propietaris segons intervals de superfície de l'Horta, 2015	33
Taula 12. Ocupació de l'Horta per grans usos, 2015	36
Taula 13. Cultius segons DUN 2015	37
Taula 14. Superfície ocupada per fruiters (fruits secs i fruita dolça), 2015	38
Taula 15. Unitats de producció amb ramaderia per espècies i nombre de camps, 2015	42
Taula 16. Valoració de les explotacions o actius existents a l'Horta segons diverses fonts (*).....	47
Taula 17. Evolució del nombre d'explotacions de l'Horta de Lleida, 1989 – 2015	48
Taula 18. Cooperatives de transformació i comercialització amb seu a Lleida	63
Taula 19. Extensió de la taca urbana al conjunt del terme municipal, (hectàrees 1956-2015)	69
Taula 20. Usos en el sol urbanitzable de Lleida (SIGPAC 2015)	71
Taula 21. Els habitatges a l'Horta històrica de Lleida i la seva ocupació segons l'època de construcció, 2011.....	73
Taula 22. Magnituds generals de l'habitatge i la població resident a l'Horta històrica, 2011	77
Taula 23. Les llars de persones residents a l'Horta històrica segons el nombre de membres, 2011.	79
Taula 24. La població resident a l'Horta històrica per grans grups d'edat, 2011	79
Figura 2. Piràmide d'edats de la població resident a l'Horta històrica comparada amb la ciutat, 2011	80
Taula 25. Establiments industrials i de serveis segons les característiques pròpies de la branca i la relació amb les condicions locals, 2011	80
Taula 26. Construccions reconegudes a l'àmbit de l'Horta històrica de Lleida, 2011	81
Taula 27. Estat i perspectives dels diferents sistemes de regadiu de l'Horta	86
Taula 28. Extensió de la xarxa viària a l'Horta segons funcionalitat i estat, en quilòmetres, 2015.....	88
Taula 29. Hàbitats d'interès comunitari presents a l'Horta de Lleida	93
Taula 30. Vegetació característica de l'Horta segons tipus de medis	94
Taula 31. Paisatges d'atenció especial que han de ser objecte d'un tracte especial segons el Catàleg del paisatge	98
Taula 33. Processos vinculats directament a la difusió urbana	106
Taula 34. DEBILITATS de l'Horta de Lleida	109
Taula 35. FORTALESES de l'Horta de Lleida	110
Taula 36. AMENACES de l'Horta de Lleida.....	111
Taula 37. OPORTUNITATS de l'Horta de Lleida	112

Figures

Figura 1. Procés d'elaboració del pla d'usos	6
Figura 2. Població segons unitat de població, 2015	19
Figura 3. Grans usos del sol a l'Horta de Lleida (2015, % superfície)	21
Figura 4. Distribució de la superfície en grans usos, 2015.....	37
Figura 5. Distribució de la superfície (ha) destinada a cultius, 2015. (Font: pròpia a partir de la taula de la DUN 2015)	38
Figura 6. Caracterització de les explotacions agràries segons les orientacions productives.....	49
Figura 7. Explotacions prioritàries, 2014	50
Figura 8. Distribució de la superfície frutera a l'Horta de Lleida segons espècies, en hectàrees, 2015	53
Figura 9. Piràmide d'edats de la població resident a l'Horta històrica comparada amb la ciutat, 2011	80
Figura 10. Esquema d'una anàlisi DAFO	109

Mapes

Mapa 1. Límits de l'Horta, la classificació urbanística del sol i les partides (Font: ajuntament i pròpia) ...	10
Mapa 2. Unitats del paisatge (Font: DTES i pròpia)	13
Mapa 3. Canals de regadiu i el seu abast territorial (Font: I. Aldomà, 2013 i pròpia)	16
Mapa 4. Parcel·lari segons la superfície de les parcel·les (Cadastre de rústica, 2015).....	34
Mapa 5. Usos del sol (SIGPAC, 2015).....	39
Mapa 6 . Cultius (DUN 2015)	40
Mapa 7. Explotacions ramaderes i la seva tipologia al terme de Lleida (pròpia a partir del registre del DARP, 2015).....	43
Mapa 8. Orientacions productives de les explotacions agràries prioritàries (2014, ajuntament)	51
Mapa 9. Usos del sol urbanitzable en el planejament vigent (SIGPAC 2015).....	70
Mapa 10. Masies i cases rurals que formen part de la proposta de Pla especial de construccions en sòl no urbanitzable de Lleida (en fase d'aprovació, 2017).....	74
Mapa 11. Construccions de caràcter agrari a l'Horta: explotacions ramaderes i magatzems (2015)	75
Mapa 12. Altres construccions i activitats (Cadastre, DTS i pròpia, 2015)	83
Mapa 13. Xarxa viària i infraestructures de comunicació	89
Mapa 14. Els espais naturals de l'Horta i la seva protecció (2017, PTP i Planejament urbanístic vigent) ..	95